

Научни закони рата

УДК 355.01

Мр Слободан Б. Микић, генерал-мајор у пензији

У чланку је аутор покушао да одговори на једно од основних питања науке о рату и постоје ли и који су то научни закони рата? У странијој, а поготову у нашој теорији недовољно су разматрана та питања и нису потпуније и одређеније дефинисани и објашњени неки од закона рата.

Аутор заступа став да ратом владају законитости и закони, слично као и другим друштвеним појавама, и издваја и дефинише два закона о рату: закон настајања рата и закон односа снага у рату. Дефинисањем и објашњењем тих закона аутор је покушао да објасни њихове карактеристике, основну структуру и начин испољавања у рату. Полазећи од карактеристика рата, наглашава њихову општост и начелност као изузетно сложене друштвене појаве. Осим тога, предлаже критичко разматрање и истраживање закона који се односе на рат, преиспитивање датих предлога и сучељавање аргумената и резултата научног истраживања.

Рат, као изузетно сложена друштвена појава,¹ одувек је привлачио пажњу и радозналост практичара (државници и војсковође), али и теоретичара. Због последица које изазива и утицаја на целокупни живот и стање на просторима које захвата, нужно намеће потребу да га разматрају и истражују с изузетном пажњом и озбиљношћу сви релевантни субјекти, који могу да одговоре на значајнија питања која се односе на ту појаву. У историји људског друштва рат постоји од времена распада првобитне заједнице до садашњих дана (око 10 000 година), али још увек има много питања која се односе на ту појаву, која су остала без правих одговора. Разлози за то су бројни, почев од оних који важе за све сложене друштвене појаве до оних који произилазе из специфичности рата као деструктивне појаве најоштријих сукоба и борби противника с потпуно супротним циљевима и неједнаким моћима и снагама.

¹ „Друштвену појаву бисмо друкчије могли назвати производњом извесних производа (промена), јер се повезано деловање људи уствари састоји у произвођењу одређених промена у дотадашњем стању света – било промена у природи (материјална производња), било промена у психи људи, односно у друштву (друштвене творевине и духовна производња). Друштвена појава је, дакле, у суштини, повезано деловање људи на природу, друштво и саме себе. Тиме је друштвеној појави јасно одређена садржина“ (Радомир Лукић, *Основи социологије*, Универзитет у Београду, 1962, стр. 151).

У настојању да истражимо научне законе рата пошли смо од следеће дефиниције: *рат је сложена друштвено-историјска појава која подразумева масован и интензиван сукоб држава или различитих друштвених скупова, заједница и снага унутар једне државе (нације, племена, класе, слојеви, верске и друге интересне групе и заједнице) а спроводи се пропагандном, политичком, економском и оружаном борбом ради остваривања међусобно супротстављених економских, политичких и војних циљева.* Једно од основних питања на које треба да одговори наука о рату (полемологија) јесте проблем постојања, дефинисања и деловања научних закона рата. Значај одговора на та питања произилази из проблема постојања и дефинисања научних закона као основе сваке науке. То је, заправо, централно питање на којем се она заснива, изграђује и унапређује њена теорија, јер „Научни закон је највиши облик научног сазнања и један од највиших циљева научног сазнања уопште. Сазнати закон појављивања неке појаве значи сазнати њену суштину, то јест начин на који, како и зашто та појава настаје, односно како се мења, расте или опада, развија се или нестаје“.² Откривање научних закона рата значајно је и због чињенице да у свету, и у нас, још увек има теоретичара који оспоравају или омаловажавају војну науку и поричу постојање научних закона рата.

Проблемом научних закона рата бавило се изузетно мало теоретичара. Нешто већу пажњу том питању посвећивао је део војних теоретичара у бившем Совјетском Савезу,³ који су под појмом научних закона рата подразумевали и неке тврдње и схватања који би пре могли да значе одређене законитости или карактеристике рата. Тако се, на пример, као закони рата наводе: „зависност рата од политичких циљева; ток и исход рата зависе од односа економских снага зараћених страна; ток и исход рата зависе од стања научних потенцијала; ток и исход рата зависе од односа друштвенополитичких снага и могућности зараћених држава; зависност исхода рата од односа војних снага сукобљених страна; зависност развоја и промена начина борбе од квантитативних и квалитативних промена ратне технике и нивоа морално-борбених квалитета људства и одлучујуће улоге односа материјалних и духовних снага зараћених страна итд.“⁴ Опште карактеристике наведених схватања закона јесу: 1) тежња да се издвоји и дефинише што више закона; 2) издвајање појединих елемената односа снага у посебне законе; 3) категоричне тврдње да у рату најчешће побеђују прогресивне снаге, што, на жалост, често није случај.

Ни у научној теорији која се бави питањима рата до сада тај проблем није довољно разматран и није дефинисан ниједан научни закон рата. Разлози за то су следећи: 1) општа неразвијеност полемологије, 2) војна

² Др Богдан Шеших, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1978, стр. 275.

³ *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*, ЦОСИС, Београд, 1986, стр. 77–99.

⁴ Исто.

теорија је превасходно окренута пракси, а мање фундаменталним теоријским истраживањима рата, и 3) малобројни теоретичари и научници који се баве проблемима полемологије. Осим тога, откривање и дефинисање научних закона уопште, а у друштвеним наукама посебно, најсложенији је и најтежи задатак, који претпоставља дуготрајна, комплексна и обимна научна истраживања уз коректан (објективан) однос према властитој и туђој теорији и наслеђу, као и одбацивање идеолошких и политичких стереотипа и убеђења.

Све друштвене појаве имају своје узроке, настају под одређеним условима и њима владају законитости⁵ и закони. То важи и за сложене појаве којима се баве бројне друштвене науке, на пример, за појаве у сфери политичких односа или економије. Отуда и рат, као једна од најсложенијих друштвених појава, подлеже деловању законитости и закона, од којих зависе његов узрок, ток и исход. Такав закључак потврђује научне анализе сваког рата, јер се у њима јасно уочавају узроци и услови који су довели до његовог настанка и до крајњег резултата (победа или пораз). Без обзира на то што се то најчешће утврђује тек по завршетку рата или појединих његових етапа, чињеница је да и тако сложена појава као што је рат подлеже деловању закона. То што их основни протагонисти, пре свих руководеће државне и војне структуре, често не уочавају, не схватају или не користе њихове утицаје и не поступају према њиховим порукама не значи да тих закона нема, већ указује на неспособност и недораслост тих структура улози, положајима и задацима који су им поверени. Сада више нико не може порећи постојање закона рата, односно чињеницу да сваки рат има узроке и да не настаје случајно, тј. да је резултат дубоке кризе, противуречности и сукоба одређених противника. Дакле, у суштини, настаје законито. Такође, у рату победе или порази нису резултат случајности, већ објективних околности, дакле, законитих узрока и услова. То што у рату делују и одређене случајности не негира постојање закона, већ их само потврђује. Прецењивање и фетишизирање улоге, знања и способности појединих политичара и војсковођа често онемогућава уочавање постојања и деловања закона у рату, што често доводи и до неповољних резултата (пораз).

Проблем постојања законитости у рату био је преокупација многих војних теоретичара кроз историју.⁶ Научни закони и законитости рата су комплекснији од закона који делују у другим друштвеним појавама јер при формулисању закона рата треба, на одговарајући начин, узети у обзир и законе који се односе на појаве које, донекле, обухвата рат (економске, политичке, психолошке).

Специфичност и изузетна сложеност рата и закона који у њему делују нису препрека за њихово откривање, већ изазов научним радницима да се томе и стручно, промишљено и одговорно посвете. Чињеница

⁵ Законитости су правилности које се јављају у друштвеним појавама. То су, на неки начин, саставни елементи научних закона.

⁶ Хераклит, Тукидид, Маркс, Енгелс, Спенсер, Лењин, Фром и други.

да су откривени закони о многим друштвеним појавама (у сфери економије, политике, социологије) представља подстрек и пут да се на сличан начин приступи разрешавању проблема научних закона рата. У том поступку на располагању су сва достигнућа друштвених наука, њихова методологија као и тековине историјског и општег друштвеног развоја. Посебан значај у поступку откривања закона рата имају истраживања ратова кроз историју, њихових узрока и услова у којима су се догађали. Богата и разноврсна историјска литература и грађа су значајни као аргументација. Највећи значај има изучавање историје војног мишљења (теорије) и деловања у припремама и у процесу рата.

Услови за откривање закона рата

Решавање основног проблема у науци о рату – откривање, дефинисање и објашњење закона рата изузетно је сложен, тежак и одговоран задатак, који од научних радника захтева велике интелектуалне напоре. Остваривање тог циља подразумева стварање неколико услова⁷ за научни рад.

Прво, научни радници и институције треба да се изборе за разумевање потребе и значаја откривања, дефинисања и разраде закона рата. Јер, још увек међу војним теоретичарима и научницима, а поготову код руководећег војног кадра, нема довољно воље и решености за улагање потребних напора и стварања услова за разрешавање тог проблема у полемологији.

Војна наука у целини, посебно у том домену, још увек је превише окренута пракси. Недостају осмишљена, организована и потпунија научна истраживања фундаменталних проблема и питања војне науке, какав је, између осталих, и проблем научних закона рата. Када сви значајни субјекти схвате значај и потребу за откривањем и коришћењем порука и захтева научних закона и законитости рата и оружане борбе тада се могу очекивати и одговарајући резултати у разрешавању проблема у том домену војне теорије. Развоју војне науке у тој области највише могу да допринесу државне и војне структуре, од чијих склоности и воље непосредно зависе усмерења, организација, финансирање и резултати научног рада у домену полемологије.

Друго, објективност научних радника је најзначајнија у поступку истраживања закона рата. Основно и стално опредељење истраживача мора да буде трагање за истином, без обзира на то колико је она непријатна у одређеном времену и у односу на створене митове, свест и стереотипе у властитој средини и друштву. Због тога треба одбацивати идеолошке предрасуде и искључивости, како у односу на поједине друштвене системе, тако и у односу на филозофске правце, а поготову

⁷ „Услов је оно од чега нешто друго зависи. Услов је чинилац без кога не би могло доћи до настанка одређене појаве. Услов је делатност којом нешто постаје ствар“ (Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 628–660).

у односу на актуелне политичке потребе. Основна оријентација научних радника треба да буде свестрана, објективна и на науци заснована анализа и истраживање свих чинилаца рата – узрока, услова, веза, односа и последица, и његовог односа према сродним појавама вишег нивоа општости и значаја.

Војна наука, како на Западу, тако и на Истоку, у досадашњем развоју, увек је била оптерећена и подложна утицајима владајућих државних и политичких структура. Често је војни кадар (теоретичари и научници) имао апологетски однос према владајућим друштвеним структурама, што им је онемогућило да дођу до објективне истине о многим научним проблемима. То се нарочито види у истраживању савремених ратова. Осим тога, постоји и фетишизација искустава из ратова у новијој историји, поготову код учесника савремених ратова, који веома често некритички оцењују услове, узроке, ток и, нарочито, резултате појединих бојева, операција или рата у целини. Ако се то и може разумети када је реч о учесницима ратова, такав приступ не би смели да имају научни радници, јер је то велика, често и највећа препрека у постизању научних сазнања, а поготову у откривању научних закона рата. Једино непристрасан, ка истини усмерен, критичан научни рад може дати праве резултате у свакој, па и војној науци. При томе, изузетно је значајно објективно оцењивање и истраживање утицаја и улоге руководећих личности (војсковође и државници) у ратовима и појединим стратегијским операцијама. Јер, често се њихова улога прецењује, нарочито ако су то личности на победничкој страни и ако после рата заузимају највише државне или војне функције, те су у прилици да пресудно утичу на друштвена кретања, па и на науку.

Треће, треба користити све релевантне податке, искуства и резултате истраживања о ратовима од њиховог настанка до садашњих дана.⁸ О протеклим ратовима постоји обимна историјска и научна литература, поготову у оквиру војне историје, али је она веома различитог степена вредности и поузданости. Но, ипак је то основ за научна истраживања, при чему су најзначајнија истраживања и радови који се односе на принципе, теореме, хипотезе, теорије, законе и остала релевантна питања везана за ратове. Такође, постоји потреба за коришћењем теоријских и научних резултата научних дисциплина које се баве изучавањем појава које утичу на рат или су део његовог садржаја (економске, политичке, психолошке и техничке науке, али и друге). Из њиховог домена су питања и проблеми економске, политичке, психолошке, пропагандне борбе и утицај технике на ратна збивања и резултате. Изузетан значај за успешно истраживање закона рата има социологија, тј. њене теорије о друштву, посебно о друштвеним појавама, с тежиштем

⁸ По неким проценама, у досадашњем историјском развоју друштва у свету је вођено око 15.000 – 20.000 ратова. Према истраживањима Жан Жак Бебела, у последњих 5.500 година било је 14.513 ратова (Брацо Ковачевић, *Рат*, „Светови“, Нови Сад, 1995, стр. 15–30).

на изучавању друштвених сукоба (поготову борби). Полемологија се, уосталом, као посебна наука развила из социологије, те је логично да полази од сазнања и искустава те опште науке о друштву и њених метода истраживања друштвених појава.

У истраживању рата неопходан је мултидисциплинаран приступ проблему законитости и закона рата. Уско специјалистички, често индивидуалан приступ питањима која се односе на рат био је, али и још увек, недовољан за разрешавање најсложенијих, фундаменталних питања из тог домена.

Четврто, висок стручни и специјализовани кадар за истраживања у домену полемологије основни су услов за успешност и објективност истраживања (као, уосталом и за сва друга специјалистичка и фундаментална истраживања). Стање научног кадра у домену полемологије је незадовољавајуће, како у свету, тако и у нас. Веома су ретки научници који се баве тим проблемима, а ако се и баве проблемима рата, то су уопштени покушаји, од случаја до случаја. То су, углавном, примењена истраживања из домена ратне вештине и војне теорије. Успешно разрешавање тих проблема налаже потребу за изградњом такве кадровске базе која ће омогућити потпунија и усмеренија фундаментална истраживања најзначајнијих питања рата. Као, на пример, откривање, дефинисање и разјашњавање научних закона рата и њихов утицај на припрему, ток и резултате рата и његових етапа.

Пето, проблем се може успешно решавати обезбеђењем одговарајуће организације научноистраживачког рада, јер садашња организација не задовољава потребе истраживања фундаменталних питања рата. Наиме, неопходно је да се најзначајнија питања из домена полемологије и науке о оружаном борби решавају у једној институцији, да би се обезбедило успешно решавање наведених и других суштинских проблема из тих научних дисциплина. Таква институција би требало да буде центар за окупљање свих научних радника који се баве појединим питањима и проблемима рата (пропагандни, политички, економски, технички, психолошки, етички, демографски и други проблеми).

Закони рата

Откривање и дефинисање научних закона рата је најважније питање науке о рату. То је основни задатак полемологије и од њега зависи успешно разрешавање свих других проблема. Осим тога, то је и услов за свестрано и нормално изграђивање њене целокупне теорије. Научни закони који се односе на рат имају и изузетан практичан значај, јер упућују на правац, методе и средства за разрешавање најзначајнијих питања из домена одбране земље и употребе оружаних снага.

Научни закони рата су општи, јер се односе на рат као сложену појаву која има бројне садржаје, носиоце и узроке, и која зависи од бројних услова. Рат је веома динамичан процес, у којем се непрекидно испољавају супротстављене воље, циљеви, снаге и способности зарађе-

них страна. Због тога ти закони имају општи оквир за разумевање и тумачење рата и његове суштине, као и за предвиђање његовог тока и исхода. Мања или већа одступања појединих догађаја у рату од општег тока не умањују значај општег деловања тих закона. Нормално је да се због промене услова мења и ток ратних догађања. Научни закони рата управо полазе од постојања одређених услова, што треба увек узимати у обзир у разматрању проблема постојања и деловања тих закона. То је задатак субјеката који су по функцији обавезни да то знају и да према томе делују.

Узрочне везе унутар рата треба да се искажу научним законима. Помоћу закона се утврђују суштинске релације унутрашњих сегмената (садржаји и појаве) који утичу на настајање, ток и резултате рата. То су оне везе и односи који рат издвајају од других појава и чине га посебним, тј. јединственим. Помоћу тих унутрашњих веза омогућава се настајање и деловање закона. Рат подлеже законима узрочности, јер није случајна појава. Напротив, он је резултат деловања многих узрока и стицаја бројних услова. Чињеница да су ратови, као појединачни историјски догађаји, непоновљиви не значи да не подлежу деловању општих закона који важе за све ратове. Сваки рат је нужно само појавни облик опште појаве. За њега важе све опште, основне (генералне) карактеристике рата као појаве. Посебност и различитост појединих ратова не негира његову општост, већ само указује на утицаје посебних, конкретних услова и узрока сваког рата. Како се људско друштво налази у процесу непрекидног кретања и мењања, тако се и рат, као појава, налази у процесу прилагођавања општим друштвеним кретањима у одређеном времену.

Закони рата су стални, дају трајне законитости те појаве, уз услов да се увек узима у обзир историјски тренутак у којем се рат догађа и специфичности конкретних услова и чинилаца. Тиме закони не губе на значају, већ само потенцирају улогу субјективног чиниоца у њиховом схватању и примени у конкретној стварности. Као и сви други закони у друштвеним наукама, и закони рата су подложни преиспитивању, допуњавању и усавршавању према развоју друштва и стања и достигнућа у наукама (посебно у друштвеним наукама).

На основу научних закона о рату треба да се: а) сазна његова суштина, структура, функција и везе са сродним појавама; б) рат научно и потпуно објасни, и с) предвиде његово настајање (почетак), ток и исход (што и јесте најважније, уједно и најтеже, али не и немогуће). Из наведеног се може закључити да *научне законе рата чине битне, нужне, стабилне везе и односи између разних аспеката и елемената рата, као процеса, од којих зависи његов настанак, ток, развој и исход.*

Досадашња сазнања о друштвеним појавама, законима који у њима делују, стања научне мисли, као и изузетна комплексност рата као појаве, указују на вероватноћу да постоји више закона који се односе на рат. Проблем је у томе што они нису јасно назначени, нити

дефинисани. Бројни аргументи указују на потребу да се издвоје два научна закона рата: 1) *закон настајања рата* и 2) *закон односа снага у рату*.

Закон настајања рата

Проблемом појаве и настанка рата бавили су се, кроз историју, многи научници, теоретичари, политичари и војсковође. Резултат тих разматрања су бројне теорије о рату и његовим узроцима.⁹ По правилу, све те теорије су једностране или искључиве, и последица су времена у коме су настале, али и положаја и припадности теоретичара који су их стварали. Најчешће су оптерећене друштвеним статусом, идеолошким и политичким опредељењем њихових твораца (припадност класи, сталежу, нацији, вери, партији или управљачком слоју у конкретном друштву). Одређеном теоријом, многи аутори су настојали да оправдају рат који води њихова друштвена група, држава или политичка организација. Појединци су и због личних интереса стварали или подржавали одређене теорије, које су, самим тим, морале да буду једностране и ненаучне. Објективна тешкоћа за утврђивање правих узрока ратова (и сваког рата понаособ) јесте изузетна сложеност те појаве, с бројним чиниоцима и условима који до ње доводе. Да би се одговорило на суштинско питање о настајању рата неопходно је да се издвоје најважнији услови који су изазвали ту појаву уопште и сваки рат понаособ. Пут до тог одговора води кроз историју, од услова који су довели до настанка првих ратова у људском друштву.

Чињеница да су феномен рата изучавали бројни научници указује на опште прихваћен став да рат није био познат у првобитној заједници, док је друштво било на ниском степену развоја, док су људи били економски равноправни (у сиромаштву), док није било вишка производа, док друштво није почело економски да се раслојава. Тек када су поједине скупине људи почеле да производе више него што им је било потребно за преживљавање и када су се издвојиле повлашћене групе људи (које су имале вишак производа и одређени већи утицај – претечу власти) настали су први неспоразуми и сукоби, који су касније довели до новог феномена – рата.¹⁰ То је време распада првобитне заједнице и настанка робовласничког друштва. Дакле, *основни узрок за настајање рата био је економски*, што не треба занемарити ни у садашње време, када се разматрају узроци ратова уопште и сваког рата понаособ. То би могао да буде основ и упориште за откривање и дефинисање *научног закона о настајању рата*, уз узимање у обзир специфичности историјских услова за сваки конкретан рат (време у коме настаје).

⁹ Неке од теорија о узроцима ратова су: етичка, биолошка, малтузијанска, геополитичка и марксистичка теорија.

¹⁰ Ерих Фром, *Анатомија људске деструктивности*, књига II, „Напријед“, Загреб, 1975, стр. 34–41.

Економске узроке ратова уочио је још грчки историчар Тукидид (455–396. године п.н.е.),¹¹ када је закључио да се ратови воде најчешће ради стицања материјалне користи (плодна земља, погодан географски положај, повољна морска обала, узимање робова итд.). Времена су се мењала, друштво се развијало, али је економски чинилац био доминантан у свим ратовима. Из њега су изведени и политички¹² и други (социјални) услови који стварају претпоставке за настајање рата. Економске (материјалне) претпоставке су основ за стварање политичких услова, политичког деловања и утицаја на људе. Политика је продукт економских услова, уз специфичности које јој дају одређени субјекти у оквиру политичке структуре и организације друштва (државни органи, партије, класе, слојеви, државници). Чињеница да је рат историјска категорија (да је настао на одређеном степену развоја друштва) такође потврђује став да су економски услови основна претпоставка за настајање рата. Коначно, свака објективна и научна анализа било којег рата (кроз историју) потврђује наведени закључак. На основу наведеног, научни закон настајања рата гласи: *рат, као изузетно сложена друштвено-историјска појава, настаје када друштвено-економски, а на основу њих и политички сукоби, уз одређене унутрашње и спољне услове, достигну такве размере да их водеће субјективне снаге (у држави или међународној заједници) не могу (или не желе) решити другим методима и средствима (договорима – помирењем или компромисом), осим масовном оружаном (укључујући и пропагандну, политичку и економску) борбом.*

Наведена дефиниција има следеће карактеристике: општост, узрочност, развојност и историчност. Примедбе би могле да се односе на њену велику начелност (уопштеност), али је то нужно због карактера појаве о којој је реч, а она постоји (више или мање) код многих закона у друштвеним наукама. Закон настајања рата је уопштен, јер се односи на објашњење тенденције друштвених кретања. Он је вероватан (могућ) уз одређене опште претпоставке за његово настајање и разумевање. Скоро сви друштвени закони су закони општих тенденција и због тога их је тешко дефинисати.

Закон се односи на све ратове кроз историју (и будуће) и због тога је општи. Даје само оно што је заједничко у генези свих ратова (њиховом настајању). Истиче се најкраћа карактеристика рата као појаве и наглашава функционалногенетичка суштина рата. Узрочност је изведена издвајањем комплексних и збирних одређења могућих узрока сваког рата. Примат је дат економским узроцима, јер је то историја до сада недвосмислено потврдила. Из њих се изводе и сви остали, пре свега политички узроци. Узроке треба схватити као доминантне услове који доводе до настајања сваког рата. Општост узрока не противуречи њиховом специфичном разматрању у свакој конкретної ситуацији.

¹¹ Тукидид, *Пелопонески рат*, „Матица хрватска“, Загреб, 1957.

¹² Под политичким чиниоцима треба подразумевати и идеолошке, верске и националне чиниоце.

Развојност рата полази од друштвених сукоба у држави или међународној заједници (зависно од врсте рата). Упућује на нужан поступак спознаје и схватања читавог процеса развоја тих сукоба, од противуречности, преко сукоба различитог садржаја и интензитета (борби) до најоштријих деструктивних акција и антагонистичких деструктивних сукоба какав је рат.

Суштински чинилац и проблем од којег зависи настајање рата јесу *услови*.¹³ Најважнији и пресудни услови за настајање рата су *узроци*, који неизоставно доводе до те најсложеније и ретроградне друштвене појаве. Сагледавање опасности и предвиђање могућности избијања рата претпоставља управо схватање и процену услова који могу узроковати рат. Најчешће грешке се чине управо у сагледавању свих правих, потпуних и релевантних услова који одређена друштва (државе) воде ка рату. Такве грешке чине руководеће субјективне снаге (политичари, државници, војсковође) које одлучују о најзначајнијим питањима у конкретном друштву (и у међународној заједници) због своје идеолошке индоктринације, политичке оријентације, недовољне стручности или психичке конституције. Сваки од наведених чинилаца на свој начин омета руководеће субјективне снаге да реално, објективно, правовремено и делотворно процене ситуацију, предвиде будућа кретања у друштву и донесу одлуке примерене времену и потребама друштва.

Услови се деле на две основне категорије, на: 1) унутрашње (интерни) и 2) спољне (екстерни) услове. Сваки рат, унутрашњи (грађански) или међудржавни, зависи и од једних и од других услова. Грађански рат више зависи од унутрашњих, а мање од спољашњих услова, док међудржавни ратови више зависе од спољашњих (међународни) услова. Но, и зависност рата од одређених услова је веома различита и специфична за сваки конкретан рат, зависно од тога ко су актери, од времена и од специфичности основних услова.

Под *унутрашњим* условима подразумевају се оне појаве унутар земље (земаља) које доприносе да се односи и сукоби толико заоштре да могу довести до избијања рата (грађанског или међудржавног). У ту категорију спадају: економски, политички, војни и историјски услови.

Економски услови су најзначајнији за појаву каква је рат. Чини их мноштво елемената, а основни су: природна богатства и ресурси; производне снаге (људски чинилац и средства за производњу); степен достигнутог економског развоја (материјални и културни ниво, животни стандард); степен техничко-технолошког развоја; степен научног развоја и улога науке, као и продукциони односи (у чијим су рукама средства за производњу, капитал, организација, утицај на услове производње и стицање дохотка и расподела вишка вредности и профита).

Политички услови су по значају одмах после економских услова. Они су, у ствари, производ економских односа и услова, јер је политичка

¹³ Услови су појаве од чијег постојања зависи нека друга појава у целини или делимично а *узроци* су неки од услова без којих до одређене (конкретне) појаве не долази. То су, другим речима, пресудни услови.

организација друштва специфична форма економске основе сваког конкретног друштва. Кроз политичку организацију се усмерава, контролише и мења економска база друштва, одређује правац развоја и обезбеђује прерасподела дохотка и њено усмеравање на одређене друштвене и личне потребе. Политичке услове чине: унутрашња структура друштва (друштвене групе – организоване и неорганизоване); политичка организација друштва (облик, државне институције и њихова улога, начин остваривања власти, стабилност власти); уставно-правни елементи; место и улога грађана у систему власти; идеологија и њена улога у друштву, и друштвене супротности (врсте, суштина и степен изражености).

Војни услови су такође бројни и веома сложени, а на рат као појаву утичу на непосредан и посредан начин. У њих спадају: геостратегијске карактеристике и значај територије; војна организација друштва; величина, структура, опремљеност и борбена вредност оружаних снага; улога и утицај оружаних снага у друштву; демографски потенцијали; материјалне резерве за вођење рата и морални чинилац код становништва и оружаних снага.

Историјски услови, односно историјско наслеђе и искуства из раније вођених ратова на неком простору имају одређени значај за настајање рата. Њихов утицај се огледа кроз ратничку традицију, морал, савезнике и искуства везана за припреме и ток ратова. Сваки рат је специфичан, али то не значи да треба занемарити и искуства из ранијих ратова, поготову када је реч о ратовима на истом простору или против агресора са истих простора. Унутрашњи услови су важни за сваки рат, а одлучујући за грађански рат, који има многе особености по којима се разликује од других врста ратова. Сваки од наведених унутрашњих услова има општи значај за рат, али свака конкретна држава (друштво) има многе специфичности које исту категорију услова чине посебном (особеном), различитом од такве категорије у другој земљи, било да је реч о квалитету, квантитету или интензитету и степену утицаја на општу ситуацију и стање које може да доведе до рата.

Спољни (међународни) услови су одувек утицали на могућност избијања рата. Њихов значај је временом постајао све већи, како за међудржавне, тако и за грађанске ратове. Основне категорије међународних услова јесу: економски, политички и војностратегијски услови.

Економски услови имају првенствени утицај на настанак сукоба који могу да доведу до рата. Општи развој света (и сваке државе понаособ), економска и свеукупна моћ непосредно зависе од економских услова. Историја недвосмислено указује на бројне примере у којима је економски чинилац био основни мотив и циљ за зарађене стране (пре свега, за агресоре).¹⁴ Помоћу рата се настојало доћи до сировина, радне снаге, туђих богатстава и потенцијала. Сви најважнији ратови, кроз историју, па и у садашње време, у основи имају економски чинилац.

¹⁴ То је био случај у оба светска рата.

Политички услови, као наставак економских услова, умногоме утичу на настајање криза у међународним односима и на њихово прерастање у ратове. Међународни политички односи карактеришу се веома великим супротностима и интересима. Кроз те односе свет исказује сву своју различитост – идеолошку, класну, националну, верску, у домену људских права, информативно-пропагандне могућности и различитости. Сублима^т свих тих политичких услова је политичка моћ, која је веома различита у савременом свету. Ту моћ обилато користе и веома често злоупотребљавају доминантне силе, водеће светске земље, поготову оне које у одређеном временском периоду имају моћ и понашају се као хегемони. У историји је било више случајева стварања тзв. новог светског поретка, у којима је увек нека тада моћна сила или коалиција, била доминантна у креирању светских збивања и наметању својих „образаца“ понашања у међународним односима. Међународне организације и институције су, по правилу, само правни оквир кроз који водеће (а то су и најмоћније) силе остварују своје економске и политичке интересе.

Војностратегијски услови су део свеукупних међународних услова који делују на заостравање или смиривање сукоба. Њих политички чинилац користи за остваривање циљева доминације или одбране интереса. У ту категорију услова спадају: географски положај одређене земље или региона, војна моћ потенцијалних ратних противника и њихова спремност и могућности у могућем рату. Сваки од наведених чинилаца је сложене структуре и вишезначан, што се мора узимати у обзир приликом разматрања стања и могућих утицаја на будући рат.

Улога субјективног чиниоца у процесу стварања услова за настајање (избијање) рата је изузетно значајна. Она је тројака: 1) учествовање субјеката у стварању многих услова од којих зависи избијање рата; 2) способности да схвате конкретне услове који могу довести до рата и 3) доношење одлуке да се крене у рат.

Рат, настаје уз одлучујуће учешће људског (субјективног) чиниоца. Сви друштвени сукоби су, у суштини, сукоби људи – разних друштвених група и купина. То важи за све врсте борби, па према томе и за рат. Људски чинилац у настајању рата носилац је свих акција или је руководећа структура која доноси одлуке о почетку и току рата. Људи су делотворни (акциони) део свих услова као чиниоца који доводе до тренутка када настаје сваки рат – без људи нема рата.

Руководеће структуре, одговарајуће институције и државници имају изузетну улогу у схватању, процени и предвиђању стања и токова друштвених кретања. Од њихових способности и залагања зависи реално и објективно тумачење релевантних услова који могу да доведу до рата. Они су, с обзиром на положај у друштву, у стању да друштвене сукобе ублажавају или даље заостравају, да их усмеравају ка решавању мирним путем или борбом – ратом. Коначно, највиши руководиоци (политичари, државници и војсковође) могу да доносе судбоносне одлуке за државу, грађане или своје следбенике (нација, слој, партија,

конфесија) о укључивању у рат. Они, у ствари, одлучују о томе да ли ће се ступити у рат или ће се сукоби решавати на разуман, демократски и хуман начин – преговорима и споразумима.

Закон односа снага у рату

Сваки рат је сукоб антагонистички супротстављених страна. Од првих почетака рат је значао оружаном супротстављање (али и друге облике и врсте супротстављања) и борбу противника који су поседовали одређени ниво снага које су улазиле у рат, учествовале у његовом току и доприносиле његовим етапним и коначним резултатима. Чак и протагонисти првих ратова (у ствари, битака) узимали су у обзир елементе односа снага (иако је то био веома прост однос, по правилу, само однос тадашњих војних снага) када су се одређивали за рат и учешће у њему. Тежили су да, колико год је то било могуће, окупе под своју команду и организацију бројнију и боље организовану и наоружану војску од оне коју има противник и да битку воде у условима (окружење, простор и време) који су за њих повољнији. Од тих почетака до садашњих дана незаобилазан је проблем односа снага у рату. Њиме су увек заокупљени сви чиниоци који одлучују о рату – војсковође, политичари и највиши органи руковођења земљом. Успешно разрешење тог проблема омогућава доношење реалних и ефикасних одлука, које утичу на исход рата. Неуспех у процени и примени односа снага значи и неуспех у рату – пораз.

Честе су дилеме о томе ко може да победи у рату – јачи или слабији. Има чак и мишљења да у рату (или његовом делу – етапи) побеђује и слабији. Такве тврдње су без довољно ваљаних доказа, а најчешће потичу од појединих политичара, па и неких историчара. По правилу, при томе се превиђају неки суштински чиниоци од којих зависи однос снага, као што су тзв. нематеријални чиниоци (морално-вољни, обученост, припремљеност, учешће осталих друштвених структура и потенцијала у рату итд.). Поједностављење односа снага ратних противника доводи до многих погрешака и нереалних закључака о исходу рата (или појединих етапа).

Разматрање питања односа снага у рату намеће потребу да се дефинишу и разјасне одређени појмови, као што су: моћ, сила, снага, елементи односа снага и њихов међусобни однос (везе), и последице у оквиру рата, као појаве вишег реда (нивоа).

Моћ. Постоје бројна, различита гледишта и дефиниције моћи уопште и њених специфичности и сегмената. У основи, постоје две врсте моћи: а) моћ као стваралаштво и б) моћ као потенцијална способност за доминацију или владање над одређеним структурама у конкретном друштву или у међународној заједници. Моћ је, у ствари, потенцијална и акумулирана способност конкретних друштвених структура, заједница или држава за остваривање одређених утицаја и промена на неком простору (држава, регион или међународна заједница) кориш-

ћењем појединих облика и средстава силе. Моћ може да буде економска, политичка, војна и општа (друштвена, свеукупна) моћ.

Економска моћ је производ економских потенцијала и природних извора сировина, технолошке моћи, развијености и ефикасности привреде (нивоа друштвеног производа), оствареног нивоа животног стандарда и укупног привредног развоја. Она обухвата и учешће државе у међународној размени (спољна трговина), финансијским трансакцијама (суфицит или дефицит), поседовање капитала и девизних резерви. Економска моћ је основ на којем се граде све друге врсте моћи.

*Политичка моћ*¹⁵ је садржана у способности владања, наметања своје воље другоме и подређивања људи или заједница (групе, слојеви, нације, државе) циљевима онога ко је поседује. Политичка моћ је у поседу друштвених група, слојева, носилаца власти. Најзначајнија политичка моћ је сконцентрисана у политичким структурама – партијама, класама и држави. Та моћ се заснива на економској снази, а чине је: друштвено-политички систем, становништво и територија, идеологија, пропаганда и војна сила.

Војна моћ је свеукупност материјалних, политичких и духовних вредности одређеног друштва (државе) које владајућа политичка структура (власт) може користити за решавање одређених задатака и за потребе остваривања циљева у рату.

Друштвена (општа, свеукупна) моћ је израз постојања и деловања економске, политичке и војне моћи конкретних друштвених структура или заједница (држава).

Сви видови моћи остварују се помоћу различитих облика, метода и средстава силе. Моћ је предуслов за остваривање општих (или парцијалних) друштвених циљева.

Сила је средство којим се остварују одређене промене у друштву и постижу постављени циљеви. Заснива се на моћи, која одређује врсту, облик, степен и интензитет коришћења силе. Сила је примена средстава принуде ради остварења сопствених интереса. Подразумева прописивање, утврђивање и употребу средстава принуде за решавање појединих или општих (животних) проблема и питања у друштву или међународној заједници. Остварује се претњом или употребом средстава физичке или друге принуде, а у рату су то обавезно оружана средства принуде. Методи и средства принуде, тј. силе су различити (политички, економски и војни).

Политички методи и средства су: непријатељска пропаганда, идеолошки притисци, психолошка дејства, интересне сфере, манипулације људским правима, суспензија и искључивање из међународних организација и институција, и други.

Економски методи и средства су: ограничавање или потпуна забрана спољнотрговинских односа и размене (ембарго); економске мере ради

¹⁵ Др Радослав Стојановић, *Сила и моћ у међународним односима*, „Радничка штампа“, Београд, 1982, стр. 27.

придобиања савезника; економска помоћ; технолошка зависност; блокада имовине и средстава; конфискација и заплена средстава и имовине, и друге.

Војни методи и средства силе су: претња војном силом; прекид војне сарадње; ембарго над снабдевањем оружјем и војном опремом; војна помоћ и наоружавање противничке стране; демонстрација војне силе и изазивање инцидената; тероризам; интервенција и агресија.

Снага је укупна моћ јединствених субјеката и објеката која се испољава у одређеним условима, с одређеном енергијом, и има одређене ефекте. Снага може да буде потенцијална (општа претпоставка за коришћење) и ангажована, ефективна (користи се, испољава, делује у одређеним условима). У рату, зависно од услова, снага (снаге) може да се користи (испољава) с мањим или већим ангажовањем (делимично или потпуно). Снага сваког учесника у рату обухвата бројне чиниоце (елементи) – економске, политичке, војне и духовне, који се испољавају у одређеним условима (унутрашњи и спољни). Основни чиниоци снага у рату су: 1) економски; 2) политички; 3) војни и 4) духовни чиниоци.

Економска снага има велики значај у рату и различито на њега утиче као елеменат укупне(их) снаге(а) и као услов за ангажовање снага сваке зарађене стране. Економску снагу сваке државе чине: друштвени бруто производ; национални доходак; енергетски потенцијали; сировине; материјалне резерве; структура, ниво и квалитет развијености технике и технологије; степен научног развоја; ниво развоја и производње наоружања и војне опреме; структура и ниво школованости и стручне оспособљености становништва; број радно способног становништва; структура производње; размештај капацитета и њихова осетљивост; продуктивност рада; ниво економског развоја (однос основних економских параметара и броја становника); развијеност и структура саобраћаја и транспорта; девизне и монетарне резерве; ниво животног стандарда; могућност државе да задовољи опште и војне потребе; могућност преоријентације и прилагођавања привреде условима ратне производње итд.

Политичку снагу државе чине: социјално-класна структура становништва; национална (етничка) и верска структура, ниво и квалитет односа; стање и ниво остваривања људских права; политички систем – карактер, стање и ефикасност; политички односи са другим државама, и место и утицај у међународној заједници.

Војну снагу државе чине: број и структура становништва; број и структура становништва способног за учешће у рату; оспособљеност војних обвезника за рат; величина, структура, опремљеност и оспособљеност оружаних снага; ратне традиције, искуства, морал и патриотизам народа и оружаних снага, постојање савезника и уговорних обавеза; степен и врста сарадње и интегрисаности земље и оружаних снага у међународне војне структуре и организације.

Духовну снагу државе чине: степен и квалитет интегрисаности грађана и друштвених група у државну заједницу, квалитет и ниво испољавања патриотских осећања грађана, као и спремност да се боре за интересе државе којој припадају; ратне традиције и вредности; политика и доктрина одбране земље и степен усвојености од стране становништва; однос грађана према рату; моралне вредности друштва, њихов квантитет и квалитет; идеолошке вредности и убеђења грађана и њихов утицај на ангажовање у рату; друштвени проблеми и степен њиховог одраза на патриотизам, морал и ангажовање у рату.

Однос је узајамна одређеност која је резултат међусобне везе између појава, својстава или ствари. Може се сагледавати, упоређивати, мерити и процењивати (вредновати) на основу различитих критеријума и инструмената. На исти начин може се разматрати однос снага у рату. Питање односа снага у рату је вечита дилема, па су се њиме редовно бавили сви државници, војсковође и теоретичари, с мање или више успеха. То је био и остао првенствени задатак и пракса свих руководећих структура противничких страна у току припреме и у рату. Без комплексне, по могућности реалне, потпуне и стручне процене односа снага ниједна страна не улази у рат. Мањкаве, нестручне и необјективне процене односа снага доводе увек до неуспеха у рату или некој његовој етапи. Однос снага је основни и одлучујући чинилац за успех (победу) у рату.

Однос снага у рату је упоредни квалитативни и квантитативни показатељ вредности свих чинилаца рата за противничке стране. Служи и за сагледавање стања, упоређивање могућности и резултата сваке зараћене стране у процесу доношења стратегијских одлука за ангажовање оружаних снага и ратних потенцијала. Однос снага у рату је динамична (променљива) категорија. Подложен је непрекидном мењању, зависно од бројних услова и резултата ангажовања и успеха снага. То је непрекидан процес, који се испољава у рату као сложеној, али и променљивој појави.

Под односом снага подразумевају се и квантитет и квалитет појаве. Посебно је значајна реална и свестрана процена квалитативних сегмената односа снага, јер она даје основу за разумевање и деловање свих чинилаца ратне збиље и процеса. Процена односа снага у рату је изузетно сложен процес. Још увек није изграђена потпуна технологија тог рада, па има много импровизација, недовољно се користе егзактни методи и поступци и уноси превише субјективизма у тај веома одговоран и тежак задатак. Највише потешкоћа задаје поступак схватања, процењивања и вредновања квалитативних елемената односа снага, посебно у домену људског чиниоца и његово претварање у квантитет за егзактне мерење и упоређивање с противничком страном.

Однос снага у рату процењује се на основу сагледавања и вредновања бројних чинилаца. Основни чиниоци односа снага су: 1) економски; 2) политички; 3) војни и 4) духовни чинилац. Сви ти чиниоци се узимају у обзир при разматрању њиховог деловања за све зараћене стране. Поред њих на однос снага у рату непосредно и посредно утичу и услови,

пре свега *простор и време*. Обе наведене категорије утичу на рат квантитетом и квалитетом, као и чиниоци односа снага. Обе димензије треба схватити и третирати као дијалектичко јединство, при чему квантитет прелази у квалитет, и обрнуто. То је посебно значајно када се разматрају људски и духовни чинилац, што је и најтеже за праћење, сагледавање и мерење, па према томе и за упоређивање. Развојност и променљивост су сталне карактеристике свих чинилаца и услова који утичу на однос снага, што чини највеће потешкоће за извођење релевантних закључака и предвиђање исхода рата или његових етапа.

Најзначајније питање сваког рата, како са практичног, тако и с теоријског аспекта, јесте ко побеђује у рату и под којим условима. Проблем је у томе што одговор на то питање треба дати пре почетка сваког рата, или барем док је у току, јер се по завршетку рата зна победник. Полемике и различита схватања у вези с тим питањем постоје од настанка рата, као појаве, до садашњих дана. Одговор би морао да се тражи на основу скупа вредносних чинилаца који опредељују исход сваког рата. Тај опредељујући квалитет који даје одговор на постављено питање јесте однос снага у рату. *У рату, по правилу, увек побеђује страна која има повољнији однос снага,¹⁶ која је јача, која има предности над противником и која их зналачки и стваралачки користи.* Честа су мишљења појединих политичара, па чак и теоретичара, да у рату може да победи и слабија страна. Таква тврдња је једнострана, јер није потпуно сагледан однос снага, било да су неки чиниоци непотпуно сагледани или је запостављена чињеница да је променљив однос снага у току рата и да постоји проблем преласка квалитета у квантитет, што се нарочито односи на људски чинилац (духовна сфера). Највећа грешка се чини у приступу односу снага, јер се узима у обзир само однос снага на почетку рата, али не и у моменту када се добија победник, што је једино релевантно за исправно доношење суда о томе ко је био јачи и ко је имао предности у односу снага. Крајњи исход рата или његових етапа зависи од односа снага, што је законита категорија, која се изражава кроз одређени закон, који се назива закон односа снага. Он гласи: *у рату, као и у његовим етапама, побеђује страна која има повољнији однос снага и која га стваралачки, плански, правремено и одлучно користи, саобразно условима. Однос снага обухвата ангажоване снаге и потенцијале, унутрашње и спољне – економске, политичке, војне и духовне.* Наведени закон чини општи оквир и обухвата захтеве које треба да испуни одређена зарађена страна да би остварила свој

¹⁶ У Првом светском рату, на страни победника било је 25 држава (са њиховим колонијама и доминионима), чија је површина 17.987.000 km², са 266.940.000 становника и оружаним снагама јачине 10.685.000 људи. На страни поражених сила биле су три државе (са колонијама), површине 1.200.000 km², са 118.000.000 становника и оружаним снагама јачине 7.150.000 људи (*Војна енциклопедија*, Београд, 1969, стр. 338–416). У Другом светском рату, на страни савезника (победника) била је већина земаља света, са 63 милиона људи под оружјем, а на страни сила Осовине било је седам земаља, са тридесет милиона људи под оружјем (Шасен, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, 1955, стр. 594).

циљ – победу у рату. Из дефиниције се могу издвојити следеће карактеристике: 1) да однос снага чине бројни чиниоци; 2) да за однос снага има изузетан значај економски чинилац – потенцијали и ресурси, пре свега ниво и квалитет њиховог коришћења, укључујући научни потенцијал и научни допринос; 3) посебан утицај имају политички систем, односи, стање у друштву и квалитет политичког живота; 4) војни чиниоци су одувек били саставни део односа снага, али увек, а поготову сада и у будуће, умногоме зависе од економских и политичких чинилаца; 5) духовни (морални) чинилац је важан у остваривању квалитета укупног односа снага и у целом процесу рата; 6) поред унутрашњих, све већи значај имају и спољни (међународни) чиниоци, било као окружење или као снаге и потенцијали који учествују у рату (у корист једне или обеју зараћених страна) на разне начине. Спољни чиниоци све више утичу на сваки рат (не само међудржавни већ и на грађански, где је њихов утицај све израженији, често и пресудан; 7) услови – простор и време, чине општи оквир и амбијент у којем се сваки рат одвија, па да би се извојевала победа снаге морају да буду зналачки ангажоване саобразно условима земљишта (и акваторије, ваздушног простора) и времена; 8) сви потенцијали и снаге које се ангажују у рату могу довести до повољног исхода уколико су руководеће структуре (државни и војни врх) дорасле обавезама и задацима које рат намеће. То значи да руководећа тела (поготову највиши руководиоци) треба да поседују способност сагледавања, процена и предвиђања стратегијских ситуација, да стручно и компетентно ангажују расположиве снаге и потенцијале; да стратегијске одлуке доносе правовремено, да припремама за обављање ратних задатака посвећују непрекидну и потпуну пажњу и, што је посебно важно, да донете одлуке бескомпромисно спроводе у дело. Оклевања, чести прекиди и застоји и мењање одлука (без већих разлога) погубни су за ангажовање снага у рату и за општи исход рата.

Закључак

Основно питање сваке научне теорије јесте откривање и дефинисање научних закона и објашњење њиховог деловања у оквиру одређене појаве. Успешно решавање тог проблема претпоставка је за изграђивање и унапређивање сваке научне дисциплине. С обзиром на стање науке о рату (полемологија) и њен значај у сваком друштву, тај задатак је изузетно важан јер до сада није решен не прихватљив и научно верификован начин.

У откривању и дефинисању научних закона о рату мора се поћи од општих карактеристика друштвених појава, искустава и резултата друштвених наука које изучавају неку од појава значајних за рат. Најзначајнија су искуства из социологије, политичких, економских наука и методологије друштвених наука. Историја, посебно војна историја, подлога је на којој се граде аргументи за истраживање рата, и поготову, научних закона рата. Све друштвене појаве су, мање или

више, сложене и веома тешке за истраживање, нарочито за откривање постојања и деловања научних закона у њима. Но, и поред тога, за већину друштвених појава откривени су и дефинисани закони који их објашњавају или делују у њима (многе политичке, економске и социолошке појаве), те нема разлога да се тај приступ не користи и када је реч о научним законима о рату. Наиме, рат је значајна друштвена појава, која веома дуго постоји у људском друштву да би могла да буде резултат неких случајности. Напротив, он подлеже многим правилностима (законитостима), које недвосмислено упућују на закључак да том сложеном појавом владају одређени научни закони. Рат настаје у одређеним условима, уз пресудан утицај конкретних узрока, што значи на основу деловања закона.

Развојност, као карактеристика рата као појаве, зависи од друштвених сукоба у сваком конкретном друштву. Зато је нужна спознаја читавог процеса развоја тих сукоба, од настајања противуречности, преко сукоба, борби, до најизраженије деструктивне акције и антагонистичког сукоба какав је рат. Противуречности и сукоби, у основи, настају поступно, што омогућава правовремено сагледавање услова и узрока који могу довести до рата. То је време у којем субјективне снаге могу да делују на спречавању или на припремама за рат. Рат треба разматрати и као историјску појаву, што значи да ће временом нестати из људског друштва, (истина у далекој будућности), на одређеном степену друштвеног и цивилизацијског развоја. Начелно, то се може очекивати када се достигне степен развоја цивилизације на којем неће бити већих противуречности и сукоба, и такав културни развој да се и најтежи проблеми могу решити на миран, хуман начин.

Досадашња истраживања рата указују на могућност постојања (засад) два основна закона рата: 1) *научног закона настајања рата* и 2) *научног закона односа снага у рату*.

Научни закон настајања рата је општи закон, који даје оквирна одређења услова и узрока који друштвене кризе и сукобе доводе до таквог степена заоштрености да резултирају ратом. Критички посматрано, тај закон има све мане и све особине сличних закона који се односе на друштвене појаве уопште. По томе је најсличнији законима који важе за политичке појаве у друштву. Без обзира на те недостатке, он је довољна основа за разумевање услова и узрока чија је последица рат.

Историја ратова, као и деловање и ангажовање органа руковођења на војним пословима и командовању оружаним снагама, од почетка до сад показују да је однос снага, као обавезна категорија, увек разматран и на основу њега су доношене све одлуке за рат и у рату. Природно, однос снага је прво био импровизиран, али се непрекидно усавршавао начин његовог процењивања, све до садашњих дана. То су чињенице које потврђују да је однос снага законита појава у рату, да има суштински значај и да одлучујуће делује на ток и исход рата у целини и сваке његове етапе. Од односа снага зависи успех у рату. Наиме, ко има повољнији однос снага и ко га стваралачки и у право време користи

ствара услове за победу у рату. То је и суштина *научног закона о односу снага у рату*. Њиме се даје основа за разумевање суштине ратних дејстава, за прогнозирање тока и исхода рата и његових периода. Он треба да буде основ за доношење стратегијских одлука и употребу оружаних снага и укупних потенцијала зараћених страна.

Поред закона рата, рат карактеришу и многе друге правилности. Оне су, у суштини, саставни елементи закона. Више законитости чини структуру закона, његов садржај. У пракси руковођења и командовања, као резултат ратних искустава, издвојена су и начела (принципи) који су се показали као значајни за постизање успеха у рату. Њиховим изучавањем баве се специјалистичке научне дисциплине (стратегија, оператика, тактика и теорија војног руковођења и командовања) у оквиру праксе у свом домену.

Истраживањем, откривањем, дефинисањем и разрадом научних закона који се односе на рат омогућава се обogaћивање и усавршавање теорије полемологије, али и стварају услови за унапређивање праксе органа и институција који се баве стратегијским питањима одбране и командовања оружаним снагама, поготову у домену процена ситуације, доношења одлука и предвиђања развоја догађаја у припреми за рат и у току рата. Истовремено, од научних закона рата не треба да се очекују рецепти и упутства за непосредну практичну делатност, већ само указивање на правце и начине којима се може долазити до најповољнијих решења. Колика ће корист бити од познавања и коришћења порука закона рата зависи од стручности, способности и одговорности органа руковођења и командовања одбрамбеним структурама и оружаним снагама. Свеобухватан, садржајан, објективан, идеолошки неоптерећен и тимски рад руководећих органа услов је за провођење интенција научних закона рата у дело.

Литература:

1. Бранко Боројевић, *Друга страна рата*, „Војно дело“, 1960, Београд.
2. *Војна историја*, (учбеник за Војну академију), ВИЗ, 1980, Београд.
3. Душан Вишњић, *Тезе о рату*, ЦВВШ ВЈ, 1994, Београд.
4. Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988.
5. Група аутора, *Расправа о ратној вештини*, ВИЗ, Београд, 1991.
6. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
7. *Војна енциклопедија*, Београд, 1958–1961.
8. Лука Деспинић, *Токови, процеси и противречности рата*, ВИЗ, Београд, 1970.
9. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
10. Милан Зеленика, *Први светски рат 1914*, „Војно дело“, Београд, 1962.
11. Кастекс, *Стратегијске теорије*, „Војно дело“, Београд, 1960.
12. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, 1951.
13. В. К. Коноплев, *Научное предвидение в военном деле*, Москва, Воениздат, 1974.

14. Радомир Лукић, *Основи социологије*, Београд, 1962.
15. Луковић – Нижић, *Преглед историје ратова закључно са Првим светским ратом*, „Војно дело“, 1962.
16. Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
17. Славомир Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Београд, 1980.
18. Војин Милић, *Социолошки метод*, „Нолит“, Београд, 1965.
19. *Однос снага у савременим условима*, ВВА ЈНА, Београд, 1978.
20. *Однос снага у операцији ОНОР-а*, ЦВВШ, Београд, 1978.
21. *Правни лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1970.
22. *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975.
23. К. Попер, *Логика научног открића*, „Нолит“, Београд, 1976.
24. Ротмистров, *Историја ратне вештине 1–2*, ВИЗ, Београд, 1966.
25. Радослав Стојановић, *Сила и моћ у међународним односима*, „Радничка штампа“, Београд, 1982.
26. Радослав Стојановић, *Теоријска претпоставка истраживања рата*, „Међународна политика“, Београд, 29/78.
27. *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*, ЦОСИС, Београд, 1986.
28. Петар Томац, *Први светски рат*, „Војно дело“, Београд.
29. Тукидид, *Пелопонески рат*, „Матица хрватска“, Загреб, 1957.
30. Umberto Carteks, *Стратегијске теорије*, ВИЗ, Београд, 1960.
31. Богдан Шешић, *Општа методологија*, „Научна књига“, Београд, 1974.
32. Богдан Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1978.
33. Шасен, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, Београд, 1955.
34. Шварц, *Стратегија јуче, данас, сутра*, ВИЗ, Београд, 1968.

Мр Милан Мијалковски, пуковник

Опасности које угрожавају безбедност државе најчешће имају извориште у друштвено-историјским условима, стању међународних односа и у свакој држави посебно, па је њихово идентификовање значајан предуслов заштите.

Аутентичност и специфичност сваке државе, с једне стране, и посебност опасности, с друге стране, чине да оне могу да угрожавају безбедност једне државе а да то не важи и за другу државу.

Процес угрожавања безбедности државе мења се према карактеру догађања у држави и њеном окружењу. Начелно, обухвата неоружане и оружане делатности посредством којих њихови носиоци покушавају да модификују, подривају, дестабилизују, мењају, компромитују, преотимају, разарају или уништавају вредности државе коју нападају да би остварили своје циљеве и интересе.

Осим агресије, која је преовлађујући облик угрожавања безбедности држава, можда још и опаснији облик угрожавања јесу евентуалне субјективне слабости администрације нападнуте државе, независно од тога да ли се испољавају нечињењем или чињењем.

Увод

Ретке су државе у савременом свету чију безбедност не угрожава нико споља или изнутра. У прошлости, а често и у садашње време, безбедност држава првенствено је угрожавана употребом војне силе.

Међутим, евидентни су бројни и разноврсни, свакако и ефикасни, неоружани облици угрожавања њихове безбедности.

Суштинско питање сваке државе јесте како да на одговарајући начин штити и непрекидно развија и јача своје виталне и све друштвене вредности. Постизање тог циља скопчано је с великим потешкоћама, чак и када није изражено непријатељево агресивно деловање према њима. У условима када је такво деловање изражено разрешење тог проблема постаје веома неизвесно. Због тога, све државе су развиле посебне наменске системе, познате као системи одбране и безбедности, којима су основне функције да уочавају и идентификују проблеме и изворе угрожавања безбедности виталних вредности и да их што ефикасније и заштите.

Успешно функционисање одбрамбено-безбедносног система неке државе треба да резултира њеном ефикасном заштитом од свих носилаца и облика угрожавања. Међутим, уколико се направи грешка у

идентификовању носилаца угрожавања безбедности државе, онда успешно функционисање одбрамбено-безбедносног система није гаранција њене ефикасне одбране и заштите. Наизглед, немогућа је таква стратегијска омашка, али, на жалост, искуства из те области често потврђују такву могућност.

Систем одбране и безбедности држава

За појам држава користи се више различитих значења, а најчешће се под њим подразумева хијерархијска организација или целокупно друштво.

„Држава је организација с монополом физичке принуде која служи владајућој класи за одржавање њене економске и политичке власти“.¹ „Држава је основни и најважнији облик политичког организовања сваког класног друштва. Држава је територија са својим становништвом коју владар држи под својом влашћу као свој посед“.² „Држава је друштвена организација која има монопол физичке принуде, путем кога врши своју (државну) власт“.³ Наведене дефиниције појма државе омогућавају идентификовање три основна елемента државе, а то су становништво, територија и власт. Међутим, само ти елементи не чине организацију,⁴ јер „државна организација то је скуп правних прописа који се на државне елементе односе, а ти прописи мењају се непрестано.“⁵ Дакле, временом, ти елементи мењају своју правну карактеристику.

Формулисањем државних циљева и интереса у основним правним прописима (устав и закони) држава регулише све друштвене области, па и област одбране и безбедности. Оптималност те регулативе огледа се у настојању да обезбеди планско остваривање државних циљева и интереса, односно правовремено и ефикасно отклањање актуелних потенцијалних опасности.

Када се било који државни циљ или интерес постиже на организован начин, односно када се зна зашто, којим снагама и средствима и каквим методима се то постиже, тада систем постоји и функционише. Одбрана опстанка и развоја је један од приоритетних циљева сваке државе. У ту сврху свака држава, према својим могућностима, ствара одговарајуће стање друштвених односа, одговарајуће снаге и средства и опредељује се за најповољније поступке. Реч је о томе да је одбрамбено-безбедносна функција државе толико свеобухватна да се у њеном остваривању (вршењу), осим оружане силе (војске и полиције), наглашено ангажују

¹ *Правна енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1985, стр. 103.

² *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 213.

³ *Социолошки лексикон*, „Савремена администрација“, Београд, 1982, стр. 150.

⁴ „Организација је удружена група људи са одређеним средствима рада, структурно повезана и релативно самостална, формирана ради постизања одређеног циља. Основни елементи организације су: циљ, људи, материјална средства и структура“ (проф. др Бранислав Јовановић, *Руковођење ОНО и ДСЗ у МЗ, ОУР и ДПЗ*, Београд, 1987, стр. 37).

⁵ Слободан Јовановић, *О држави*, Београд, 1922, стр. 11.

и други државни органи, првенствено: судови, тужилаштва, царина, инспекције, одбори, комисије итд. Сваки од њих делује аутономно и у сарадњи с осталима, а у оквиру својих надлежности које су прописане уставом и законима да би се допринело ефикасној заштити свих предности државе. Све указује на то да држава у ту сврху ствара посебан одбрамбено-безбедносни систем.

Општи и трајни циљ одбрамбено-безбедносног система државе јесте да заштити⁶ све њене виталне вредности од свих извора и носилаца угрожавања⁷, јер је то најбољи начин остваривања државних интереса и задовољења друштвених потреба – опстанка, мира и развоја. Опстанак државе је интерес⁸ над свим интересима. То је стање задржавања критичне масе друштвене моћи која значи постојање које је основна претпоставка развоја, дакле и перспективе државе. Из опстанка исходе остали универзални и специфични државни (национални) интереси.

Будући да испреплетеност интереса између друштвених група у држави може да се трансформише у сукобе, дефинисање државних циљева и интереса је одговоран и компликован задатак. У вези с тим, одређеност циљева и интереса је најповољнија када их прихвате све друштвене групе у држави,⁹ а најнеповољнија када их једна група одреди према својим мерилима и наметне као заједничке. Осим општег циља, креативно успостављен одбрамбено-безбедносни систем државе обухвата мозаик примарних и секундарних, трајних и привремених, унутрашњих и спољних и краткорочних и дугорочних циљева. Наравно, ти разноврсни циљеви међусобно су повезани и имају своје место у хијерархији приоритета њиховог остваривања. С друге стране, сваком од њих својствено је обележје двојности између жеља и способности њихових носилаца и расположивих средстава да их остваре. Према Аристотеловом схватању, „постоје, наиме, две ствари од којих зависи

⁶ Појмови одбрана и заштита су синоними. „Одбрана је став отпора, одупирања сили, притиску, залагање за нешто што треба бранити. Заштита, штит (фиг.) значи исто што и одбрана; заштита имања, слободе, штит правде“ (*Лексикон свезнања, синоними и сродне речи српско-хрватског језика*, „Култура“, Београд, 1974, стр. 463).

⁷ У војној терминологији евидентно је поистовећивање „извора“ и „носилаца“ угрожавања државе, војске и њихових целина. Међутим, разлика између тих термина је несумњива. Јер, извор угрожавања је све оно одакле прети нека опасност држави или војсци, било да представља дејство природних сила, било да је организована делатност. Дакле, извор угрожавања не мора да буде субјекат. Супротно томе, носиоци угрожавања државе и војске су субјекти (коалиција, држава, организација итд.) који имају конкретан циљ, који покушавају свесно и организовано да остваре.

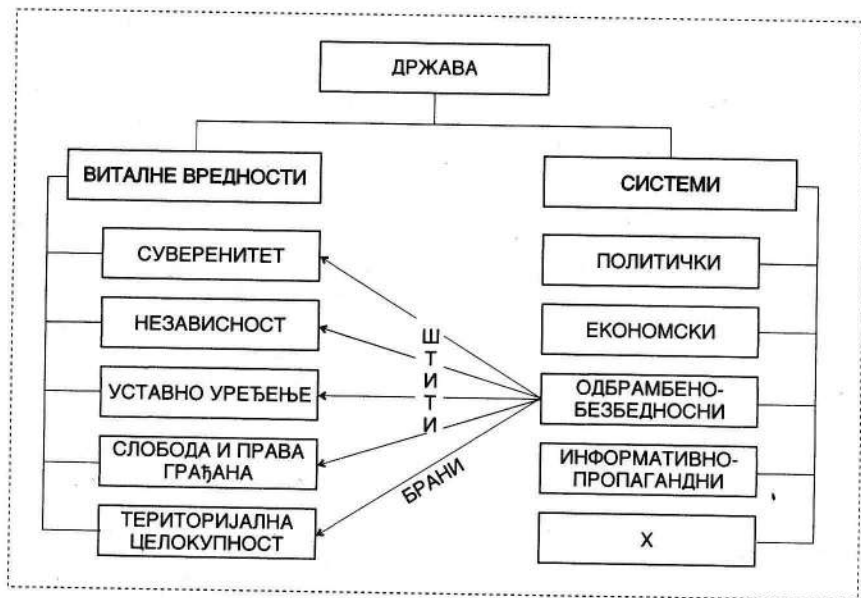
⁸ У одбрамбено-безбедносном смислу термин интерес обухвата одређену усмереност пажње према некој сопственој вредности или вредности у поседу противника, чије очување или освајање одговара сопственим потребама, тежњама и жељама да се добије нека корист или добит у односу на противника.

⁹ „Како људи и појединачно и сви заједно имају један исти циљ и како исто оно што чини човека најбољим нужно чини и државу најбољом, јасно је да држава мора да располаже и оним врлинама које су потребне у мирнодопском стању. Јер, како смо често говорили, циљ рата је мир...“ (Аристотел, *Политика*, Београд, БИГЗ, 1984, стр. 195).

срећа у свим државама. Једно је, поставити правилан циљ и сврху, а друго: пронаћи средства која воде остварењу тога циља“.¹⁰

Сваки систем је део једног већег система. Свака држава развија више великих система, подсистема и микросистема. Између свих тих система постоје вертикални и хоризонтални односи, посредством којих они функционишу као јединствен глобални државни и друштвени систем (шема 1).

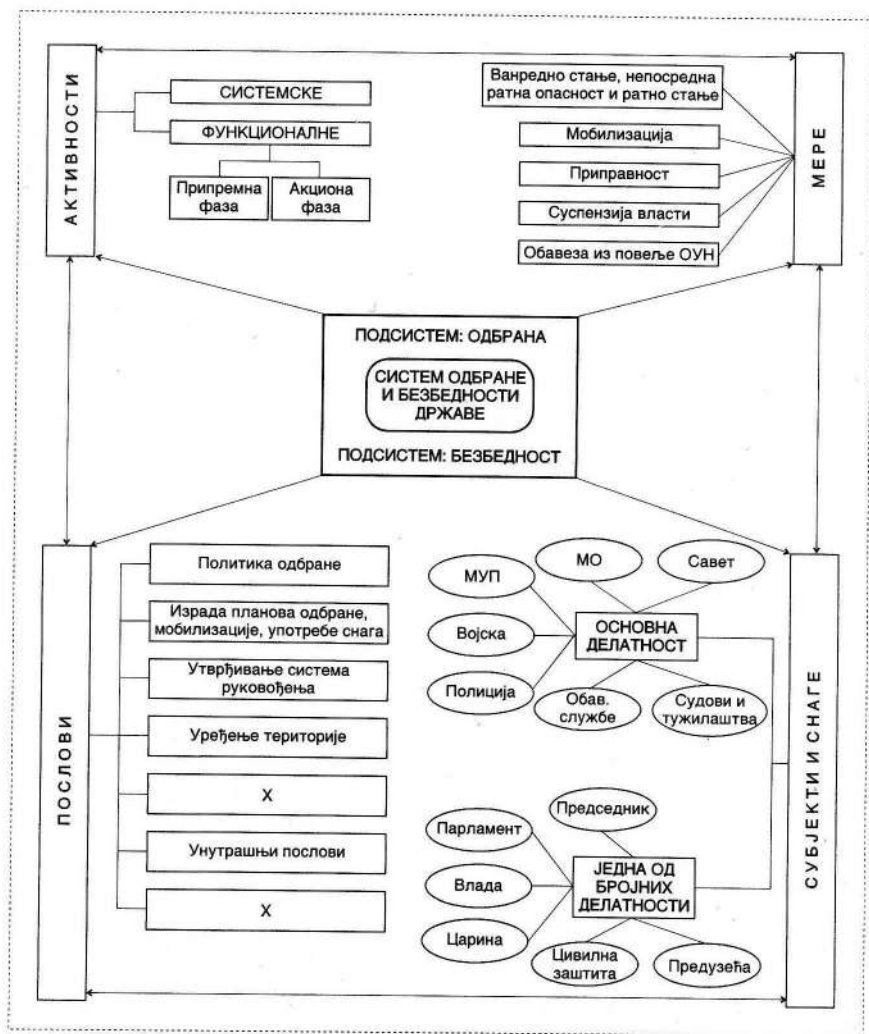
Шема 1

Систем одбране и безбедности државе чини укупну организованост, одлучност, оспособљеност и опремљеност државе, њеног становништва, оружане силе (војска и полиција) и других субјеката и снага одбране и безбедности за одбрану њених виталних вредности (суверенитет, независност, територија, уставно уређење и слобода и права човека и грађана). Тај систем државе чине два релативно аутономна подсистема – одбрана и безбедност. Сваки од њих, због специфичности послова и задатака које обавља, има посебне снаге и средства и примењује оригиналне облике и методе рада. Елементи система одбране и безбедности државе су: активности, мере, послови, и субјекти и снаге (шема 2).

Најзначајније међу конститутивним елементима система одбране и безбедности државе су активности (одбрамбене и безбедносне), јер се посредством њих остварује функција система (обезбеђење таквог стања у држави и друштву којим се отклања већина или све претње њеним виталним вредностима, било да долазе споља или изнутра). У вези с

¹⁰ Исто, стр. 189 и 190.

тим, условно треба разликовати две групе активности: системске активности (конципирање, организовање, успостављање и унапређење система одбране и безбедности) и функционалне активности на деловању (функционисање) система одбране и безбедности.

Прва група активности првенствено обухвата: постављање циљева и сврху система, одређивање надлежности, делокруг и хијерархију учесника система (субјекти и носиоци), дефинисање и успостављање организационе структуре, обезбеђивање материјалних и других средстава за функционисање система и остваривање увида у оспособљеност субјеката и снага система за обављање његове основне функције. Садржај и суштина тих активности безрезервно указују на то да је реч

о управљачким и руководеће-командним активностима које нормативно уређују (прописују) и обављају највиши органи и институције државе (парламент, влада, ресорска министарства и други). Од квалитета реализације те групе активности вишеструко, често и пресудно зависи спровођење друге групе активности на деловању система одбране и безбедности. Уколико се учини грешка у било којем сегменту прве групе активности биће веома изражене негативне последице у свим сегментима друге групе активности. На пример, циљ система може да буде правилно и реално постављен, али да не буду планирана и обезбеђена средства да се он оствари. У том случају, друга група активности ће само формално бити спроведена.

Другу групу активности (функционалне) означава деловање система одбране и безбедности државе. Одбрамбене и безбедносне активности реализују (обављају) снаге одбране и безбедности.

Одбрамбене активности, начелно, обухватају две фазе: припреме за супротстављање евентуалном агресору и деловање против агресора. Прва фаза се приоритетно одвија у миру, а појачава у кризној ситуацији и у рату, и садржи комплекс политичких, нормативних, организацијских, кадровских, образовно-васпитних, информативно-пропагандних, безбедносних, материјално-финансијских, здравствених, културних и других активности да би се снаге одбране припремиле и биле стално спремне да бране и одбране виталне вредности државе. На тај начин оне одвраћају потенцијалног агресора од намере да примени силу. Друга фаза одбрамбених активности отпочиње у тренутку када агресор нападне државу (споља или изнутра), а подразумева оружану борбу и неоружане облике отпора (борбе). Предузимају се с намером да се непријатељ принуди да потпише безусловну капитулацију, повуче или протера с матичне територије или уништи. Дакле, с намером да се сведе на чинилац који више није у стању да оружаним путем угрози безбедност државе.

Безбедносне активности спроводе се у свим ситуацијама (мирнодопске, конфликтне и ратне), и начелно се могу поделити на: заштиту поретка власти (репресија против носилаца кривичних дела усмерених на насилну, дакле ванпарламентарну промену актуелне власти, носилаца шпијунске делатности и криминала усмерених на подривање економске основице друштва), превенцију и репресију општег криминалитета, контролу кретања страних држављана у земљи и обезбеђење државних личности и институција, као и страних представника акредитованих у држави, и регулисање потпуног саобраћаја.

Одбрамбене и безбедносне мере система одбране и безбедности су радње (поступци) које држава предузима да се снаге одбране и безбедности из стања сталне борбене готовости ставе у повишену или потпуну борбену готовост како би на одговарајући начин реаговале на актуелне и могуће опасности за државу. Према томе, државе најчешће делимично или потпуно задејствују свој систем одбране и безбедности предузимањем следећих мера: 1) установљавањем ванредног стања,

непосредне ратне опасности и ратног стања; 2) извршењем делимичне или потпуне мобилизације оружаних снага и полиције; 3) завођењем приправности појединих или свих субјеката друштва; 4) распуштањем органа власти и 5) испуњавањем обавеза из Повеље Организације уједињених нација. Свака држава својим нормативним актима конкретно утврђује циљ, сврху и садржај тих мера, ко их наређује а ко извршава – спроводи, и на који начин и, најзад, прописује критеријуме на основу којих те мере престају да важе. Начелно, функција одбрамбених и безбедносних мера је двострука: *превентивна* (да спрече, одврате, и предупреду носιοца угрожавања у његовој намери и плановима) и *офанзивно-санациона* (да неутралишу и онемогуће испољене делатности непријатеља и отклоне настале штетне последице по безбедност државе).

Послови система одбране и безбедности државе су радње и поступци посредством којих се остварују задаци одбране и безбедности. Одбрамбени и безбедносни послови су основна претпоставка за организовање и оспособљавање наменских снага одбране и безбедности, као и целокупног друштва за одбрану и безбедност државе, а регулисани су законом. Број и врста послова система одбране и безбедности државе зависе од многих објективних услова и субјективних околности. Одбрамбени послови су веома бројни, а најзначајнији су: утврђивање политике и доктрине одбране; процењивање и идентификовање могућих носилаца агресије, израда плана одбране, мобилизацијског и плана употребе снага одбране, утврђивање система руковођења и командовања, уређење територије за одбрану, опремање снага одбране борбеним системима и другим средствима, обучавање субјеката и снага за одбрану и остваривање мера и активности у конкретној ситуацији.

Синтагма *послови безбедности* најчешће се односи на унутрашње послове. За одређивање послова безбедности користе се разни критеријуми. Прихватљива дефиниција унутрашњих послова, на основу критеријума врсте послова и органа и снага који их обављају, јесте: „послови чије извршење утиче на стање безбедности, јавни ред и мир, личну и имовинску сигурност грађана“.¹¹ Дакле, унутрашњи послови се групишу у три велике целине: послови државне безбедности, послови јавне безбедности и остали унутрашњи послови.¹² Значај послова као елемента система одбране и безбедности државе је веома велики јер би евентуално неизвршење једног посла несумњиво негативно утицало на остварење циљева одбрамбено-безбедносног система државе у целини.

„Мозак и костур“ система одбране и безбедности државе чине *субјекти и снаге*, чије различите надлежности, делокруг, опрема, начини деловања и допринос остварењу циљева система и друштвених циљева намећу потребу да се они поделе. То се може учинити на основу

¹¹ Др Љубомир Стајић и Чедомир Гилановић, *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1994, стр. 279.

¹² Исто, стр. 279.

различитих критеријума, од којих су најприхватљивији они који се односе на њихов делокруг. При томе, треба узети у обзир да су држава и њени грађани основни субјекти и главна снага њеног система одбране и безбедности. Наиме, држава нормативно регулише, захтева (наређује, покреће итд.), усмерава, руководи и контролише све остале субјекте и снаге. С друге стране, грађани, део професионално а већина по основу права и обавеза, учествују у функционисању система одбране и безбедности државе. Отуда је прихватљива подела субјеката и снага система одбране и безбедности државе на: 1) субјекте и снаге којима су послови одбране и безбедности основна (искључива, редовна, наменска) делатност и 2) субјекте и снаге којима су послови одбране и безбедности само један од бројних државних послова.

У прву групу приоритетно спадају: савет (комитет, штаб) националне безбедности, министарство одбране, оружане снаге (војска), службе осматрања и обавештавања, министарство унутрашњих послова, полиција, цивилне и војне обавештајне и безбедносне службе, инспекцијски органи, судови и тужилаштва. У другу групу првенствено спадају: председник државе, законодавни органи (парламент), извршни органи (влада, министарства итд.), цивилна заштита, царина, органи, институције и установе које обављају јавне службе или делатности и поједина предузећа и фирме независно од власничког облика (државна, друштвена, приватна, задружна, мешовита).

Систем одбране и безбедности државе остварује се помоћу *превенције*, којом се одвраћају и спречавају актуелни (стварни) и могући носиоци угрожавања њене безбедности, и *репресије*, којом се елиминшу испољени носиоци угрожавања безбедности државе. На тај начин остварује се основна функција система одбране и безбедности државе која, у суштини, значи реално процењивање, правовремено откривање и ефикасно спречавање и онемогућавање свих носилаца угрожавања безбедности виталних вредности државе (сувереност, територија, независност, уставни поредак, спољна политика и слободе и права човека и грађана).

С обзиром на значај остваривања основне функције система одбране и безбедности, свака држава, према својим могућностима, улаже напоре да њен одбрамбено-безбедносни систем: 1) има поуздане критеријуме за оцењивање своје ефикасности како би се што конкретније усмерио његов утицај и допринос безбедносном стању и држави (стабилно – нестабилно, лоше – добро, повољно – неповољно, и слично); 2) спречава стратегијско изненађење; 3) брзо уочава евентуалне системске грешке у систему одбране и безбедности државе и развија храброст за признање властитих грешака и њихово успешно отклањање¹³; 4) избегне волонтизам у процени снага у држави које су опредељене, намеравају или

¹³ У вези с наведеним, веома је поучна латинска изрека: *Genimat peccatum guet delicti non pudet* (Удвостручава грешку ко се грешке не стиди). Тој се изреци свакако може додати: не само ко се грешке не стиди већ и ко грешку прикрива, своју или туђу. Истина може бити болна, али је лаж још болнија.

покушавају да на насилан или било који други противзаконити начин свргну актуелну власт; 5) оспособљава се да реално процењује све носиоце угрожавања безбедности државе, водећи се принципом да је штетна свака појава потцењивања или прецењивања непријатеља; 6) има изражено тежиште и приоритете, засноване на поузданим сазнањима о томе које је виталне вредности непријатељ највише угрозио и које треба најбоље да штити; 7) успешно идентификује све безбедносне и одбрамбене проблеме и појаве, да их свеобухватно истражује (узроци, распрострањеност, актуелност, оригиналност, облик и интензитет испољавања, језгро, ко је њен носилац, а ко преносилац, ко су њени корисници итд.) и ефикасно отклања, и 8) функционише и у најнеповољнијим условима.

Појам угрожавања безбедности државе

Проблем и узроци опстанка и будућности неке државе могу да буду израз стања унутар ње или изван њених граница. Не постоје релевантни показатељи о томе који од тих начина преовлађујуће утичу на дестабилизовање, или потпуно уништење држава. Ипак, није спорно да унутрашња стабилност државе пресудно утиче на њен међународни положај и будућност.

Очување и непрекидно јачање унутрашње стабилности државе је немома сложен посао. Целокупан државни живот протиче у људским активностима чији су резултати очување или мењање постојећег стања. Подразумева се да влада државе осмишљава, покреће, усмерава и контролише такве активности у најзначајнијим областима друштвеног живота ради задовољења државних и националних циљева и интереса. Влада, истовремено, не допушта да ривалство између супротстављених интересних (циљних) група прерасте у насиље, било да је усмерено против ривала или против државе. Дакле, влада подстиче своје поданике (грађани) на стваралаштво, политичку толеранцију и сарадњу, и спречава, а према потреби и санкционише, покушаје незаконитог мењања било које виталне вредности државе. Унутрашња стабилност државе зависи од тога колико њено руководство успева да неутралише екстремни субјективизам појединих група, слојева или субјеката.

Појам угрожавања безбедности држава је неодређен, упркос томе што систем одбране и безбедности сваке државе даје комплексан одговор на питања: 1) зашто се вредности државе морају штитити?, 2) од кога и од чега их треба штитити?, и 3) како их треба штитити? На неодређеност тог појма првенствено утичу специфичност и аутентичност сваке државе, својства која практично онемогућавају универзално идентификовање, груписање, класификовање, рангирање и степеновање извора, носилаца и облика угрожавања. С друге стране, појам угрожавања има различито значење готово у свакој области друштва

(у кривичноправном смислу значи опасност¹⁴, у социолошком означава друштвене сукобе и противдруштвена понашања итд.) Распрострањено је схватање да је угрожавање променљива категорија која зависи од карактера конкретне државе која одлучује о томе шта се квалификује као угрожавајућа појава. Са становишта опште безбедности, под појмом угрожавања подразумевају се „друштвене појаве или понашање настало понашањем човека (појединачно или групно), природе или техничких система у дужем временском периоду и значајнијег су обима, при чему настају или могу настати штетне последице по интегритет човека, његову слободу и имовину као и по интегритет, субјективитет државе и њених институција.¹⁵ Наведена дефиниција указује на угрожавање које обухвата све његове аспекте, па и природне. Међутим, са становишта угрожавања безбедности државе првенствено треба узимати у озбир њене виталне вредности које су настале активностима грађана (суверена власт) и све друге вредности које угрожава човек као појединац или у оквиру неке заједнице. Дакле, појам угрожавања треба посматрати на релацији угрожавалац (човек – субјекат) – предмет (вредност) угрожавања, која искључује природне изворе угрожавања. Наиме, природне појаве могу да угрозе део територије државе, имовину појединаца или дела грађана, или да изазову катастрофалне последице с бројним људским жртвама и великим разарањима (земљотреси, поплаве, пожари итд.). И поред свега тога, оне нису усмерене против актуелне власти одређене државе, нити је могу свргнути.

Безбедност државе може да буде угрожена неоружаним и оружаним делатностима појединаца, невладиних субјеката, држава, међународних организација и институција усмерених на компромитовање, подривање, преотимање или уништење вредности државе жртве агресије. У наведеној дефиницији је наглашено да је угрожавање искључиво офанзивна, односно агресивна делатност. Носиоци угрожавања су људи који појединачно или организовано нападају једну, више или све вредности државе. С аспекта места одакле се спроводе делатности, безбедност државе може да се угрози изнутра и споља. Према директности делатности, угрожавање може да буде непосредно и посредно. У односу на дужину трајања, може да буде стално, дугорочно, краткорочно и тренутно (на мах). Према времену настанка угрожавање се може поделити на прошло, актуелно и очекивано (будуће) угрожавање. На основу распрострањености, угрожавање може да буде опште (нападнуте су све вредности државе), посебно (једна или више вредности државе) и појединачно (део једне вредности, на пример, атентат на припадника полиције и слично). С обзиром на употребљена средства, угрожавање може да буде неоружано и оружано. Најзад, према изазваним последицама,

¹⁴ „Значење опасности у овом смислу подразумева мању или већу могућност уништења или оштећења неког добра или вредности угрожавања живота или здравља, при чему оно може бити конкретно или апстрактно“ (др Љубомир Стајић и Чedomир Гилановић, *исто*, стр. 40).

¹⁵ *Исто*, стр. 41.

угрожавање може бити неуспешно, делимично успешно и потпуно успешно.

Наведене дефиниције и операционализација појма угрожавања нису коначне, тим пре што су делатности угрожавања променљиве и динамичне категорије и, што је још важније, специфичне за сваког конкретног носиоца угрожавања и предмет (државе) угрожавања. Међутим, једно је сигурно: наведено поимање угрожавања безбедности државе казује о томе да је реч о *агресији*. Осим тог облика, безбедност неке државе може да буде угрожена и због субјективних слабости њене администрације које се могу испољити чињењем или нечињењем (шема 3).

Шема 3

Основни конституенси агресије су: 1) субјекат који употребљава агресију као средство за постизање својих политичких циљева; 2) мотив који покреће субјекта агресије, односно циљ који намерава њоме да постигне; 3) објекат агресије (вредности противника); 4) стратегија коју субјекат примењује у провођењу агресије; 5) средства која субјекат употребљава у агресији, укључујући и његове укупне материјалне ресурсе; 6) простор на коме примењује агресију, и 7) време испољавања агресије с аспекта међународних односа и дужине њеног трајања.

Наведени елементи агресије су изведени на основу анализе дефиниција појма агресије. Агресија је планска и организована акција оружаних снага једног глобалног друштва (државе) на друго друштво (државу) ради његовог потчињавања нападачу у мери која му највише одговара, с обзиром на његове интересе, снагу и међународне војно-политичке односе.¹⁶ У међународном праву агресија је акт употребе силе, односно напад који једна држава изводи против друге државе или других правно заштићених објеката. Агресија је злочин. Повељом ОУН, (чл. 2, т. 2) забрањен је не само оружани напад већ и свака употреба силе која би била усмерена против политичке независности или територијалног интегритета неке државе, односно у супротности с циљевима и начелима Организације уједињених нација.¹⁷ Агресија је неизазван напад једне или више држава којим се угрожавају независност, суверенитет или територијална целина нападнуте земље. Најчешће је оружана, односно изводи се применом војне силе, али обухвата сваку акцију усмерену против територијалне целине или независности друге државе, или

¹⁶ Социолошки лексикон, исто, стр. 3.

¹⁷ Политичка енциклопедија, исто, стр. 10.

против мира у свету. На основу тога, постоје економска, политичка, субверзивна и друге врсте агресије.¹⁸

Генерална скупштина УН, на 29. заседању, 14. децембра 1974, донела је Резолуцију бр. 3.314 у којој је дефинисана агресија као употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, односно сваки други начин који није у сагласности с Повељом УН, како произилази из те дефиниције. У тој резолуцији, између осталог, каже се да прва употреба оружане силе од једне државе „противно Повељи представља *prima facie* доказ извршења акта агресије“. У чл. 3. дефиниције наведени су таксативно акти агресије: 1) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, или свака војна окупација произишла из тога, или свака анексија територије државе употребом силе; б) бомбардовање територије једне државе од стране ОС друге државе или употреба било каквог оружја од стране једне државе против територије друге државе; с) блокада лука или обала једне државе од стране друге државе; д) напад ОС једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе; е) употреба ОС једне државе које се налазе на територији друге државе, с пристанком државе пријема, противно условима предвиђеним у споразуму или продужење њиховог присуства на територији после истека споразума; ф) акција једне државе која своју територију стави на располагање другој држави ради коришћења за извођење акта агресије против треће државе, и г) упућивање од стране или у име једне државе оружаних банди, група нерегуларних војника или најамника који против друге државе изводе акте оружане силе тако озбиљно да се изједначавају с наведеним активностима, или њено значајно учешће у томе. На крају Резолуције се каже и: „Међутим, Савет безбедности може одлучити да и други акти представљају агресију у смислу одредаба Повеље“.¹⁹

Све државе свеобухватно разматрају агресију као облик угрожавања своје безбедности. Неке од њих успевају да сагледају агресију у потпуности (суштински), друге сматрају да су је довољно изучиле иако нису у томе успеле, треће се исцрпљују на анализи туђих примера уместо да агресију изучавају на властитом примеру. Међутим, најпогубније је опредељење оне државе која у агресији налази кривца за све недаће које су је снашле и за све проблеме с којима је суочена. Наиме, из „необјашњивих“ разлога, није регистровано да се у доктринарним документима из области одбране и безбедности било које државе, осим агресије, као облика њеног угрожавања, наводе субјективне слабости њене администрације. Тај облик угрожавања се не помиње ни у најблажој форми, на пример, да безбедност државе може бити угрожена и нестручношћу, неспособношћу, корумпираношћу, непрофесионалношћу, недисциплинованошћу, издајом и сличним негативним деловањем

¹⁸ Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 20.

¹⁹ General Assembly, Twenty ninth Session, 3314 (XXIX), Definition of Aggression, p. 142.

појединаца из државне администрације. Тај облик угрожавања безбедности државе се упорно и жилаво превиђа упркос бројним примерима који показују да су системски промашаји (неадекватна решења у систему одбране и безбедности) пресудно утицали на дестабилизовање и уништење многих држава. Та околност је највећи изазов и повољност за онога ко спроводи агресију против неке државе којој је својствено такво превиђање. На пример, огромне штетне последице по безбедност државе настају уколико њени надлежни органи процене да јој првенствено прети опасност од оружане агресије, а превиде неоружану агресију, која је подрила стабилност већине виталних вредности. У том случају, држава ће предузимати само мере против апстрактне опасности, односно саучествоваће у својој деструкцији и уништењу. Такав облик угрожавања својствен је неадекватно организованим државама, што се огледа, првенствено, у лошим проценама и у томе што заборављају да се у политици одбране и безбедности ништа не догађа случајно, већ плански и намерно. Државе које не уважавају те неумољиве чињенице постају, пре или касније, објекат манипулације или плен држава, нација и цивилизација које угрожавање своје безбедности студиозно процењују у актуелном тренутку, али исто толику пажњу тој опасности посвећују и у наредном периоду, односно предвиђају и моделују од кога ће и како њихова држава бити угрожена у будућих десет, сто и хиљаду година.

Према критичком глобалном налазу публицисте Мишела Фукоа, у свету постоје друштвени феномени доминације, диференцијације и хијерархизације. Општи ратни процеси непрестано прожимају и, на извесан начин, битно одређују „свет нација“, односно планетарни ход и кодове човечанства. Ти процеси и њихови различити сегменти и „механизми“ супонирају или супсумирају: а) процесе антагонизама – различите геополитичке напетости и конфликте, б) процесе међуетничких, међудржавних, класних итд. сукобљавања, и с) борбу, односно ратове, освајања тржишта, односно међународну конкуренцију, и друго.

Носиоци политике силе и интервенционизма у свету су разни субјекти, па су очигледне тешкоће у класификацији како носилаца угрожавања, тако и оних чију безбедност угрожавају. Ваљано сагледавање релације *угрожавалац – жртва* у међународним односима, а тиме и отклањање потешкоћа у њиховом разврставању, могуће је уколико се узму у обзир услови који узрокују опредељење за политику силе и њену примену: 1) супротности спољнополитичких циљева субјеката међународних односа (првенствено држава) чија реализација неминовно доводи до сукоба између њихових носилаца; 2) тежње и намера, барем код дела носилаца таквих спољнополитичких циљева, да се ти циљеви остваре и по цену употребе силе, тј. намера да се сукоб интереса решава употребом силе да би се супротна страна присилила на веће или мање уступке, или потпуно потчињавање, и 3) да заступници таквог начина решавања сукоба интереса поседују капацитет моћи и количину силе

kojim suprotnu stranu mogu da prisile na zheljeno ponashanje.²⁰ Slichna poдела uslova prihvattliva je za identifikovanje nosilaca primene sile unutar drzava, jer socijalne, etnicke, verske i slichne ciljne grupe koje smatraju da svoje interese mogu da postignu politikom sile, a ne na legitiman (ustavan) начин, u pokušaju lomljenja volje matične државе служе се сличним и истоветним средствима.

Носиоци угрожавања безбедности државе могу се класификовати на основу различитих критеријума. Будући да је држава друштвена заједница која има територију, најважнији критеријум за класификацију носилаца угрожавања њене безбедности јесте место са кога они то чине. Према том критеријуму, носиоци угрожавања безбедности држава деле се на спољне и унутрашње носиоце. У спољне носиоце спадају: државе, војно-политички савези држава, економске заједнице (савези) држава, верске заједнице, међународне организације, невладине (недржавне) организације и илегалне (терористичке) организације. Унутрашњи носиоци угрожавања безбедности најчешће су: појединци, групе, удружења, организације, политичке странке и покрети. Према времену угрожавања, носиоци се деле на стварне (актуелни) и могуће (потенцијални), а према директности деловања на посредне и непосредне носиоце. Најзад, у односу на циљеве које покушавају да постигну, деле се на радикалне и ограничене (умерене) носиоце.

Свака држава има оригиналне методе за идентификовање носилаца угрожавања властите безбедности. Једне од њих су у томе више а друге мање успешне, али је то веома значајан задатак, који зависи од многих услова, узрока и чинилаца. По државу у целини настају штетне последице уколико се тај задатак површно обави или чак задовољавајуће, али се потом занемаре динамична догађања у држави и њеном непосредном окружењу. Процесом идентификације обухватају се сви носиоци угрожавања безбедности државе, али је тежишно усмерен на идентификовање *стварних (актуелних) непосредних и радикалних носилаца*.

Носиоци угрожавања безбедности државе идентификују се зависно од тога да ли је угрожавалац отпочео са савлађивањем противникове воље (држава – жртва), које је снаге ангажовао у ту сврху и да ли покушава делимично или потпуно да потчини противника. Уколико је отпочео са савлађивањем противникове воље, реч је о стварном (актуелном) угрожаваоцу. Ако је угрожавалац (држава) ангажовао своје оружане снаге или друге снаге (обавештајне, извиђачко-диверзантске, терористичке, пропагандне и слично) против предмета напада (државе), несумњиво да је реч о непосредном носиоцу угрожавања. Међутим, уколико угрожавалац (држава) ангажује невладине и међународне организације или неког од унутрашњих носилаца угрожавања државе – предмета напада, реч је о посредном угрожаваоцу. Одговор на питање да ли угрожавалац покушава делимично или потпуно да савлада вољу

²⁰ Др Милосав Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 213–214.

предмета напада (држава) омогућава да се закључи о врсти угрожаваоца (умерен или радикалан) и, истовремено, суштински разјашњава релацију угрожавалац – жртва, односно појам рат²¹.

У вези са савлађивањем противникове воље упутна су гледишта и ставови о рату Карла фон Клаузевица у студији *О рату*: „Рат је акт силе, да противника принудимо на потчињавање нашој вољи“²²; „Сила тј. физичка сила јесте средство, а непријатељу наметнути своју вољу: то је сврха“²³; „Разоружање или савлађивање непријатеља, звало се то како било, мора бити увек циљ ратног акта“²⁴; „Рат једне заједнице – читавих народа, а нарочито образованих народа – произилази увек из неког политичког стања и изазива га само политички мотив“²⁵ и „Рат је само продужење политике другим (насилним средствима)“²⁶. Клаузевиц је под потпуним онеспособљавањем неке државе сматрао уништење њених оружаних снага: „довести их у такво стање да више не могу да продуже борбу“²⁷, да се територија државе мора освојити, јер ако се то не уради, могле би се образовати нове оружане снаге и, најзад, „све док воља непријатељева није савладана, тј. док се његова влада и његови савезници не принуде да потпишу мир, или пак народ не принуди да се потчини“²⁸.

Неоружани облици агресије у савременим сукобима, међутим, постали су толико изражени да оружана борба више не мора да чини њихов основни садржај, а често је и потпуно изостављена. Догађа се да носиоци агресије успевају делимично или потпуно да савладају браниочеву вољу применом неоружаних средстава и облика. С обзиром на такво испољавање рата, неопходно је његово појмовно одређење. На пример, прихватљива је дефиниција да је *рат сваки облик сукоба између најмање два субјекта (савеза, држава или субјеката унутар држава) у коме један субјекат настоји да порази другог применом мноштва неоружаних делатности, уз претњу примене и примену оружаног насиља*. Основни садржај рата је делатност помоћу које агресор у одређеном периоду може најефикасније да принуди противника да се потчини његовој вољи. Физичка сила је крајње средство које агресор може да примени у ту сврху.

²¹ „Рат је комплексан, интензиван и масован сукоб држава, војно-политичких савеза или различитих друштвених група унутар једне земље, у којем се масовно и организовано примењује оружано насиље и води оружана борба ради остваривања одређених политичких, економских и војних циљева класа, држава и народа“, рат осим основног садржаја (оружана борба) обухвата и „друге облике борбе (политичку, економску, психолошку, моралну), што га чини тоталним сукобом“. „Њен значај је много израженији у савременим ратовима, иако је имала огроман утицај у сукобима у прошлости“ (*Војни лексикон*, исто, стр. 508).

²² Карл фон Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 41.

²³ Исто, стр. 41.

²⁴ Исто, стр. 43.

²⁵ Исто, стр. 53.

²⁶ Исто, стр. 53.

²⁷ Исто, стр. 56.

²⁸ Исто, стр. 56.

С обзиром на све израженију вишеструку спрегу између спољних и унутрашњих носилаца угрожавања безбедности државе, они се све више испољавају као универзални угрожавалац. У пракси се потврдило да су спољни носиоци умногоме извежбани да посредством унутрашњих носилаца угрожавају безбедност предмета напада (државе), због чега им придају највећи значај. Посебну упорност показују у стварању ослонаца међу припадницима администрације (систем) државе коју нападају. Уколико у томе само и делимично успеју, такви носиоци угрожавања државе постају најопаснији по њену безбедност, много опаснији од унутрашњих носилаца непријатељске делатности изван система.

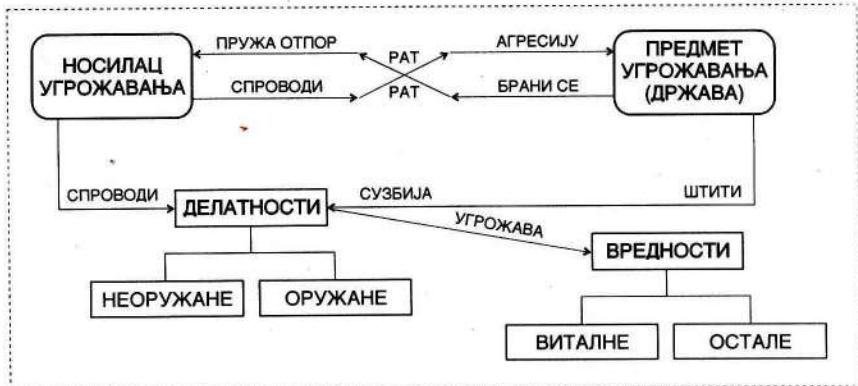
Облици угрожавања безбедности држава

Опасности које угрожавају безбедност државе имају извориште у друштвено-историјским условима, стању међународних односа и у свакој држави посебно. Иако постоје бројне опасности по безбедност државе, само се део њих испољава и изазива штетне последице. Оне су специфичне и релативне због тога што оне могу да угрожавају безбедност једне државе а да се то не односи и на другу државу. Врсте и обим опасности по безбедност државе мењају се према карактеру догађања у држави и њеном окружењу. Због тога су облици њиховог испољавања веома разноврсни.

У најопштијем смислу, облици угрожавања безбедности државе чине сложен процес, који начелно садржи неоружане и оружане делатности посредством којих њихови носиоци покушавају да подривају, дестабилизују, модификују, мењају, компромитују, преотимају, разарају или уништавају вредности државе коју нападају да би остварили своје циљеве и интересе (шема 4).

Свака држава има своје критеријуме за идентификовање и терминолошко означавање облика властитог угрожавања. У вези с тим, очигледна је *стратегијска подвала* чији су креатори државе које

Шема 4

своје спољнополитичке циљеве остварују првенствено агресијом. Такво своје деловање оне означавају као: рат, војна интервенција, специјално ратовање (рат), сукоби ниског, средњег и високог интензитета, и слично. Уместо да подвргну критици те лукаво подметнуте термине, угрожене државе их некритички прихватају и упадају у замку. Јер, неприхватљиво је да, на пример, рат или специјални рат буду облици примене силе у међународним односима или облици угрожавања безбедности неке државе. Уколико се држава чија је безбедност угрожена агресијом брани, тада настаје појава позната као рат. У супротном, рат се не догађа. Та стратегијска подвала показује висок цинизам својих креатора. Они га изражавају на разне начине, покушавајући да остваре своје циљеве посредством неког субјекта унутар државе против које проводе агресију. Одбрамбене (репресивне) мере које угрожена држава предузима против групе или организације својих грађана чије је деловање усмерено на противзаконито рушење уставом утврђеног уређења њихов инострани спонзор (прави агресор) често дрско квалификује као агресију, што је несумњив покушај замене теза. С обзиром на то, облике угрожавања безбедности државе треба посматрати у оквиру њиховог универзалног облика – *агресије*.

Без обзира на то да ли се безбедност државе угрожава споља или изнутра, облици угрожавања глобално се могу поделити на неоружане и оружане облике. Могуће су и друге поделе, и то: према обиму испољавања – појединачне, групне и масовне; према начину испољавања – директне (непосредне) и индиректне (посредне), и тајне и јавне; према ефикасности – минималне и максималне; према времену трајања – тренутне (на мах), периодичне и непрекидне; према учесталости испољавања – повремене и кампањске, према носиоцима – спољне и унутрашње итд. Основна подела облика угрожавања на неоружане и оружане облике омогућава да се обухвате сви аспекти угрожавања безбедности државе.

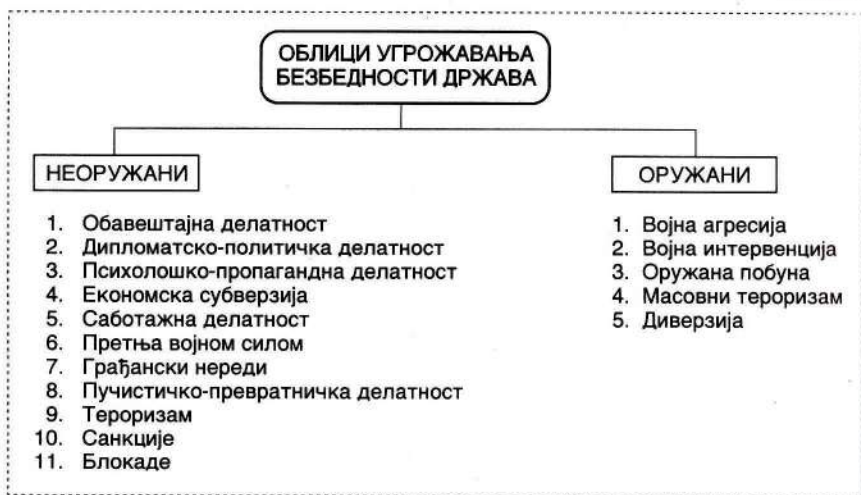
Корелативна веза између неоружаних и оружаних облика веома је изражена, па већина тих облика садржи обе делатности – преовлађује, на пример, неоружана а маргинална је оружана, или обратно. Који ће облици бити првенствено примењени против државе која је предмет напада зависи од многих чинилаца. У сваком случају, најопаснији по безбедност државе је „апстрактни облик“, који у суштини значи неспособност државе да на одговарајући начин и правовремено препозна основни облик угрожавања своје безбедности. Таква аномалија је могућа првенствено због субјективних слабости неке државе. На пример, у једној студији о безбедности, рађеној у оквиру ОУН, безбедност се дефинише на следећи начин: „У принципу, безбедност је остварена уколико државе сматрају да нису изложене опасностима војног напада и да могу да се слободно развијају“.²⁹ Јасни су мотиви оних, који су на такав начин одредили безбедност држава, јер су изоставили неоружане

²⁹ Conception de la securite, Serie d'etudes 14, Publication des Nations Unies, 1986, A/40/553.

облике угрожавања, који су били максимално изражени у доба када је та студија израђена (доба „хладног рата“). На неодрживост става о искључиво оружаним облицима угрожавања безбедности држава поуздано указује следећи пример: у периоду „хладног рата“ међу члановима Конгреса САД веома је била актуелна теза једног ауторитативног и популарног америчког генерала: „Тражимо много скупе опреме да бисмо уништили пушке у рукама непријатељевих војника. Зар не би било јефтиније пронаћи средство помоћу којег би нам пошло за руком да парализујемо прсте који притискају обарач тих пушака“. Они су поседовали такво средство (неоружани облици) и веома уметно су га користили за остваривање својих хегемонистичких и освајачких циљева. Управо тим неоружаним облицима угрожавања победио је НАТО свог главног противника – бивши Варшавски уговор.

На примеру угрожавања безбедности многих држава могу се идентификовати следећи неоружани и оружани облици (шема 5).

Шема 5

Приликом примене појединих или свих облика, носиоци угрожавања безбедности неке државе испољавају највећу могућу тајност и суптилност, али и агресивност и безобзирност, зависно од могућности, процене и планираних циљева. У вези с тим, међу бројним начелима, посебно уважавају: „Моћ је правда“; „За остварење циља дозвољена је употреба свих средстава“; „Победника нико не пита како је победио“, и „Истина је варка за наивне“. Ниједан од облика угрожавања безбедности држава не испољава се у тзв. чистом виду, а вишеструка је корелативна веза између њих. Такође, не постоје поуздани критеријуми помоћу којих би се прецизно класификовали и рангирали наведени облици: бројне околности утичу на то који ће облик бити примаран или секундаран у угрожавању безбедности државе. Промена услова и околности

узрокује да облик угрожавања који је у једном периоду био примаран, временом добије маргиналан значај, и обратно. Ефикасност свих, посебно појединих облика, у односу на поједине или све вредности државе против које се примењују, такође зависи од многих околности. На пример, ниво њихове ефикасности против једнонационалних држава је сасвим другачији у односу на вишенационалне и вешеконфесионалне државе.

Облици угрожавања треба мање или више да принуде нападнуту државу да се потчини вољи носиоца угрожавања. При томе, веома је важно какве циљеве покушавају да постигну. Мноштво циљева носилаца угрожавања ствара велике потешкоће приликом њиховог класификовања и систематизовања. Ипак, могућно је идентификовати следеће:

- компромитовање система безбедности;
- дестабилизовање уставног поретка ради изнуђивања одређених уступака;
- изнуђивање неприхватљивих политичких, војних, територијалних и других уступака;
- разбијање територијалног интегритета ради стварања сепаратне(их) државе(а) или отцепљења дела територије и њеног присаједињења са другом државом;
- изазивање грађанског, етничког, верског и другог оружаног сукоба ради стварања услова за разноврсно ушлитање у унутрашње послове државе регионалних и светске организације (ОУН);
- дестабилизовање стања у држави ради стварања услова и обезбеђења повода за спољну војну интервенцију или агресију;
- насилно свргавање актуелног режима (државни удар, војни пуч) и преузимање власти.

Свака од тих група – а у оквиру њих сваки облик појединачно, специфично се испољава и има различит удео у постизању планираних циљева. Под неоружаним облицима угрожавања безбедности државе подразумева се неизазвано, нелегитимно, свеобухватно, континуирано, првенствено тајно и усклађено насиље којим спољни и унутрашњи носиоци покушавају да сукцесивно остварују своје циљеве принуђивањем угрожене државе да се делимично или апсолутно потчини њиховој вољи. Уколико неоружани облици не омогућавају остваривање циљева, њихови носиоци могу одлучити да употребе оружане облике, који су беома разноврсни – почев од дејства са одстојања, ракетама земља – земља, брод – земља и ваздух – земља, до извођења класичне војне агресије. Дакле, неоружани облици могу претходити оружаним, али они чине њихов саставни део у току спровођења. Неки од њих имају веома велики значај и удео за време провођења оружаних облика. Оружане облике угрожавања безбедности државе карактерише претежно изненадна, нелегитимна, веома динамична и сурова примена силе посредством које спољни или унутрашњи носиоци, најчешће координисано, покушавају да методом свршеног чина (у што краћем року) изнуде од државе жртве неприхватљиве уступке, односно да је потчине властитој вољи и тако остваре своје циљеве.

Основни носиоци неоружаних облика угрожавања безбедности државе су: обавештајне службе (државне и војне), истакнуте личности из државног, политичког, дипломатског, медијског, верског и културног живота, средства медија, привредни субјекти и терористичке организације, а основни носиоци оружаных облика угрожавања безбедности државе су оружане снаге, ако је носилац угрожавања држава, и паравојни састави, ако је носилац угрожавања невладин субјекат.

Закључак

Човек је вековима био изложен многим опасностима и претњама, иза којих је, на жалост, углавном стајао човек – агресивац. Смишљено деловање човека – агресивца, наравно и човека жртве, огледало се и у његовом удруживању у људске заједнице, међу којима је најзначајнија држава. На тај начин су агресивно деловање, с једне стране, и одбрамбено супротстављање, с друге стране, попримили организовани карактер и постали сложенији. Реч је о томе да је већина држава заокупљена својим опстанком (интересом над интересима), образовала посебне наменске системе, познате као системи одбране и безбедности, ради уочавања и идентификовања проблема и извора угрожавања безбедности виталних вредности и што ефикасније заштите.

Због специфичности и аутентичности сваке државе немогуће је универзално идентификовање, груписање, класификовање и рангирање носилаца и облика угрожавања безбедности држава. На пример, једна делатност може максимално да угрожава безбедност једне или више држава и, истовремено, да буде минимална или потпуно безопасна за друге. Искључењем (изостављањем) природних извора угрожавања држава, јер они нису усмерени против уставног уређења држава, односно посматрањем појма угрожавања на релацији човек против човека, очигледно је да безбедност једне државе може да буде угрожена на два основна начина – агесијом и субјективним слабостима њене администрације.

С обзиром на употребљена средства, агесија може да буде неоружана и оружана агесија. Њени носиоци могу бити изван или унутар државе коју нападају и могу угрожавати само поједине или све њене виталне вредности. Међутим, на основу искуства, успех агесије умногоме зависи од тога како се држава – жртва брани. Под тим се подразумева целокупан процес, почев од одговарајућег формулисања државних циљева и интереса и образовања система одбране и безбедности до његовог ефикасног и ефективног функционисања. Евентуално израженије субјективне слабости државне администрације, без обзира на то да ли се испољавају нечињењем или чињењем, могу да буду погубне по њену безбедност, чак и ако се притив ње не спроводи ниједна врста агесије. Уколико је, пак, у току агесија, субјективне слабости њене администрације несумњиво ће узроковати њену пропаст.

Коначно, с обзиром на чињеницу да у савременом свету преовлађују носиоци који посредством неоружане агресије покушавају да остваре или остварују своје хегемонистичко-поробљивачке циљеве, непрестано је угрожена безбедност великог броја држава. Упркос томе, бројне државе превиђају такву опасност и приоритетно се припремају за одбрану од оружане агресије. Поједине од њих такву своју заблуду скупом плаћају, делимично или потпуно, односно изгубе слободу и независност без иједног испаљеног метка.

Научна (теоријска) конституисаност оператике као дисциплине ратне вештине (полемистика)*

УДК 355.4.001

Мр Дмитар Арула, пуковник

У чланку је указано на актуелне проблеме у развоју војнонаучног рада у нас, елементарно су обрађена питања научне утемељености система војних наука и научне (не)конституисаности ратне вештине (полемистика) и, коначно, размотрено је и једно од најдискутабилнијих питања – статус оператике као (научне) дисциплине ратне вештине (полемистика).

Важећом структуром система војних наука, усвојеном након симпозијума о војној науци 1970. године, није трајно решен ниједан озбиљнији проблем у тој области, па постоји потреба за новим генералним конципирањем система војних наука, као супсистема научних области и наука у друштву. Тиме би се створиле и институционалне претпоставке за афирмацију војнонаучне делатности.

Ратна вештина се већ дуго на различите начине тумачи у свету и у нас, и тиме најдиректније условљава одговор на питање научне (теоријске) конституисаности оператике као њене дисциплине. У последње време у нашој научној и стручној јавности, уз већ честа и опречна становишта, јављају се снажније изражена промишљања и сазнања, на основу којих се, анализом развоја ратне вештине и њених научних конституенси, сугеришу нови погледи на заснованост и системност ратне вештине као науке и вештине. Тако се, поред заговарања става о полемистици као науци, наговештава и могућност конституисања њених нових научних дисциплина.

Није спорно да је оператика, поред стратегије и тактике, дисциплина (праксеолошка) ратне вештине. Но, кад је реч о оперативи као научној дисциплини, развијености њених конституенси, а посебно могућности „нивовске“ диференцијације оружане борбе, као објекта (предмета) истраживања ратне вештине, на борбу, бој и операцију, према неким ауторима, проблем за сада остаје нерешен. Ипак, према нашим преовлађујућим званичним и неким ауторским становиштима, оператика се сматра дисциплином ратне вештине као науке и вештине.

Постоје стручне оцене да је симпозијум о војној науци, одржан 1970. године, био изузетно користан и потенцијално веома подстицајан за развој војне мисли код нас. Но, и поред тога, протеклих годи-

* Саопштење са Симпозијума о војној науци, одржаног у Центру војних школа Војске Југославије 25. и 26. јуна 1997. године.

на, у вези с многим значајним питањима војних наука, нарочито у ратној вештини (полемистика), остало се, углавном, на нивоу достигнутом у време симпозијума, иако су у том погледу чињени извесни напори. Неки појединачни продори су остварени, али без значајнијег одјека и озбиљнијих ефеката у домену изучавања феномена рата и оружане борбе, а поготову у домену „уређености“ система војних наука. Има и оцена да се од времена одржавања тог симпозијума војна наука развијала, углавном, на штету ратне вештине.¹

Без јасне и јединствене стратегије научноистраживачког рада у области ратне вештине понекад су нерационално трошени снага, време и кадровски и други ресурси, док разлике у приступу неким проблемима нису увек подстицајно деловале на стваралаштво у тој области. Исто тако, интересовање науке код нас, изван институција Војске, за изучавање тог подручја стварности, изгледа да није ни близу потреба и могућности, упркос томе што су рат и оружана борба и проблеми одбране уопште комплексне друштвене појаве, чије истраживање управо подразумева интердисциплинарни, мултидисциплинарни, па чак и супрадисциплинарни приступ. То, и чињеница да је одбрана једне друштвене заједнице омеђене државним границама првенствена, односно витална потреба, захтева интегративност научноистраживачког рада у тој области и висок степен повезаности и организованости посленика научне мисли у Војсци и широкој друштвеној заједници, чак и онда када се истражују специфични проблеми из домена ратне вештине (полемистика).²

Недовољно смо били отворени и према новим сазнањима и искуствима у свету, нарочито неких развијених земаља, где су, не спорећи се много око формалних питања, интензивно развијане, и даље се развијају, научне делатности, од метаистраживања до пројеката чисто примењеног карактера, чији се резултати на најповољнији начин користе у функцији „одбране виталних интереса“ њихових држава и народа.³

Парадоксално је, али тачно, да ни код нас ни у свету још увек не постоји општа сагласност готово ни о једном значајном питању из домена војне науке (војних наука): појму, објекту – предмету, језику, методама, класификацији, садржају итд. Такво стање је особито карактеристично за ратну вештину. Што се тиче наших аутора, заиста је

¹ Момчило Сакан, *Однос ратне вештине према другим војно оријентисаним научним дисциплинама*, „Војно дело“, бр. 6/1996, стр. 123.

² За тешкоће те врсте код нас за однос цивилних институција према проблемима рата и оружане борбе индикативан је податак да у званичном класификаторском низу научних области и наука у друштву, наведеном у Службеном листу Савезне Републике Југославије, бр. 61/1993, нема војних наука. Међутим, можемо се сложити с мишљењима да за статус науке у друштву, ма колико био сам по себи нужан, мора да се избори у сваком друштву сама војска научним вредностима своје делатности.

³ Америчке „бескрвне“ и војне победе у сукобима на многим тачкама света након Другог светског рата, а посебно последњих деценија, нису само резултат огромне материјалне надмоћи већ и високих домета у науци, директно стављених у службу „националних интереса САД“.

тешко идентификовати заједничке ставове код самих теоретичара војне мисли, а још теже између њих, с једне стране, и оних који се баве практичним аспектима војне делатности, с друге стране. Тако се понекад учини да је сваки покушај „да се ствари уреде“ унапред осуђен на неуспех. Осим што се могу наћи сјајне идеје у прилозима значајног дела аутора са симпозијума о војној науци из 1970. године, охрабрују новији текстови неких наших млађих аутора који су, мада по суштини иницијални, ипак веома садржајни и инспиративни за превазилажење основних проблема, првенствено у сфери односа војнотеоријског рада и војне праксе код нас. Очигледно је да такво стање захтева смирен, предан и високоорганизован рад, који треба да подрже институције државе и Војске, не само на примењеним и развојним истраживањима, већ тежишно и на пројектима фундаменталног карактера, чијим би се резултатима утицало на генерално заснивање наше војнонаучне делатности, пре свега у домену теорије (наука), а упоредо с тим и у пракси (струка).

Основни проблем и основна тачка спорења јесте питање научне (теоријске) утемељености војне науке (војних наука), где се по значају издваја научна (теоријска) (не)конституисаност ратне вештине (полемистике) као једине универзалне, аутентичне (ортодоксне) војне науке. Стога је потребно да се иде следом анализе сазнања о три значајна питања: 1) о *утемељености система војних наука*; 2) о *конституисаности ратне вештине (полемистика) као науке (ортодоксне војне)*, и 3) о *статусу оператике као (научне) дисциплине ратне вештине*. Без постизања минималног степена сагласности, ако не и потпуног консензуса, о томе шта даље треба чинити на јасном „пречишћавању“ контроверзи о проблемима научне заснованости система војних наука и проблемима конституисаности ратне вештине као науке, укључујући посебно проблем њене системности, није могуће говорити ни о оперативи као науци, односно субдисциплини ратне вештине.

О научној утемељености система војних наука

Научна (не)утемељеност војне науке (система војних наука) била је и остаје предмет нарочите пажње научне и стручне јавности код нас с обзиром на вишезначне и вишеструке импликације које тај проблем има по научну делатност која има амбиције да се бави ратом и оружаном борбом, односно специфичним проблемима војне праксе, коју треба поимати као интеракцију теорије (наука) и практичне активности у миру и рату. То питање је посебно разматрано у многим прилозима на симпозијуму о војној науци 1970. године и касније, а нарочито у последње време у радовима наших компетентних аутора (Душан Вишњић, Новак Милошевић, Станко Нишић, Радосав Шуљагић, Момчило Сакан, Радивоје Нинић итд.).⁴

⁴ Посебно указујемо на рад магистара Јана Марчека и Митра Ковача, *Научна утемељеност система војних наука*, објављен у „Војном делу“ бр. 1/1997, стр. 121–148, и на рад мр Митра Ковача, *Ратна вештина – наука или вештина*, објављен у „Војном делу“ бр. 3/1996, стр. 96–118.

Знано је да од научне (не)изграђености војне науке и позиције коју има у систему научних области и наука и друштву зависи читава „конструкција“ научноистраживачког рада оријентисаног на проблеме војне делатности и, што је посебно значајно, концепт едукације војно-научног кадра. Полазећи од принципа диференцијације и интеграције наука, тек је у (организованом) систему могуће јасно одредити циљеве и стратегију рада, те дефинисати опште и посебне задатке, а тиме и функцију појединих наука и научних дисциплина у објективном спознавању стварности.

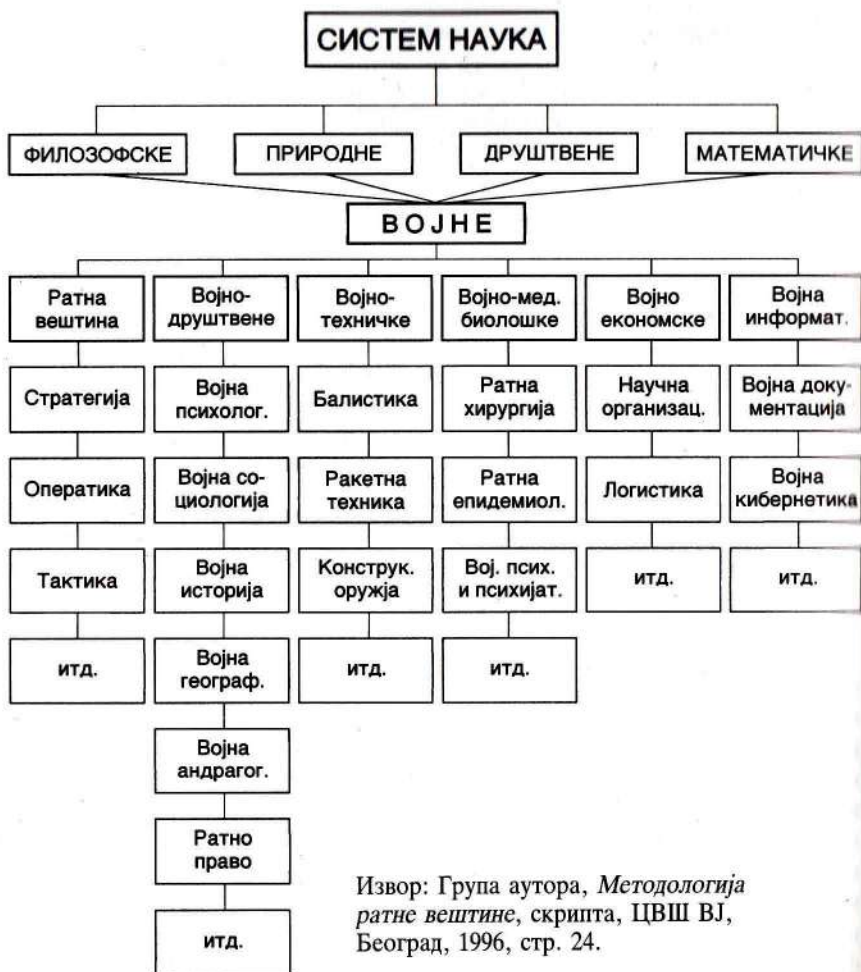
На основу увида у литературу може да се закључи да су још увек актуелна и без једнозначних одговора питања научне (не)утемељености војне науке (система војних наука) и критеријума за њихову класификацију. Полазећи од различитих методолошких становишта, мишљења су нарочито подељена: 1) о системној природи војнонаучних сазнања, тј. да ли је реч о војној науци или о војним наукама (систем војних наука); 2) о подручју, објекту и предмету истраживања војних наука; 3) о научној позицији ратне вештине (полемистика) и о њеној системности, и 4) о месту појединих војнонаучних дисциплина у класификаторском низу сопственог система, односно супсистему система научних области и наука у друштву.

Чини се да је праузрок свих контроверзи, недоумица, спорења и оспоравања која се непосредно или посредно односе на актуелно стање војних наука код нас садржан у одсуству озбиљнијих напора да се, коришћењем достигнућа савремене методологије и методолошких учења, на прихватљив начин системски уреди војнонаучна делатност. У вези с тим, Душан Вишњић упозорава да је код нас „методолошка мисао, као универзална метатеорија, недопустиво редукована у општем методолошком приступу, том општем упутству за истраживање или методолошком компасу. Та редукција састоји се у свођењу методолошког приступа на дијалектичку методу, а запостављању свих осталих: функционализма, системског приступа, психолошког детерминизма и херменеутике.“⁵

На бази различитих предлога у расправама на симпозијуму о војној науци 1970. године, усвојена је глобална структура система војних наука, која, у суштини, чини класификацију какву је понудио Стево Илић⁶, иначе подносилац уводног реферата, на основу којег се одвијао рад на том симпозијуму. Усвојеном структуром система војних наука (шема 1), мада је још увек важећа, није трајно решен ниједан озбиљнији проблем у области војне науке. Штавише, такво решење, дало је, уз позитивне, и више негативних импликација. Опште је познато да све науке могу да се класификују према различитим критеријумима: објекту (предмет), методу, циљу итд. Претходно, међутим, треба да се уважи карактер војне науке (наука), односно природа војнонаучних знања и,

⁵ Душан Вишњић, *Услови истраживачке делатности у области ратне вештине*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 32/1994, стр. 10–11.

⁶ *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 193.

Извор: Група аутора, *Методологија ратне вештине*, скрипта, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 24.

Класификација војних наука

сходно томе, дефинише општи методолошки приступ. Одбрана, рат и оружана борба, односно војна делатност као комплексно подручје стварности, може да се истражује само с аспекта више наука и научних дисциплина (што није спорно), које су у функционалној вези и које, као такве, чине одговарајући систем. Тако смо на трагу идеје коју су на симпозијуму 1970. године поједини аутори, нарочито А. Стојковић, покушали да афирмишу. Реч је о томе да се конципирање војних наука по одговарајућим дисциплинама постави „на сасвим нове основе — основе опште теорије система“⁷ и тако створи могућност шире примене методолошког структурализма и функционализма као опште методе истраживања феномена рата и оружане борбе.

⁷ Исто, стр. 208–224.

Структурно-функционална анализа, односно њени модели у комбинацији с другим методама и методолошким поступцима, показали су се веома ефикасним у истраживању друштвених појава. У вези с тим, Богдан Шешић наглашава да „у савременим друштвеним наукама све већу улогу играју следећа три појма: *структура*, *функција* и *систем*. Тако се не само поједини целовити делови друштва него и људске заједнице и цело друштво схватају као одређени структурално-функционални системи“.⁸

Ако се систем схвати као „структурално и функционално јединство једноврсних и разноврсних елемената или посебних чинилаца који по својим одређеним својствима, то јест по квалитетима, релацијама, везама и међусобним утицајима, чине то јединство“⁹, онда се војна делатност у ширем смислу, а нарочито рат и оружана борба као друштвене појаве (процеси), може сматрати посебним системом, изразито сложене структуре (дакле с одређеним подсистемима), у којем истовремено егзистирају (делују) све врсте функција, укључујући тзв. дисфункције и латентне функције.¹⁰

У истраживању „система“ рата и оружане борбе као специфичних сложених система и њихових подсистема, поред изучавања структуре, чинилаца и делова система (подсистема), значајно је да се истражи функција сваког чиниоца и дела (подсистема) као носиоца одређених активности и њихов утицај на систем у целини.

На основу одговарајућег методолошког приступа могуће је сврстати у јединствен систем науке и научне дисциплине које интердисциплинарно или мултидисциплинарно истражују комплексне проблеме у оквиру јединственог подручја истраживања, али с различитим објектом и предметом истраживања. Тада оне творе научни систем у ширем смислу или *функционални научни систем*. Ако су, пак, науке повезане јединственим објектом – предметом истраживања, оне чине научни систем у ужем смислу или *матични научни систем*.

Науке и научне дисциплине чије је јединствено подручје истраживања војна пракса у миру и рату, схваћена као јединство теоријског (научно) и практичног деловања, чине (или могу да чине) систем војних наука који има одлике функционалног система. Међутим, њега, поред научних дисциплина с префиксом „војна“, или како их је један аутор назвао војно оријентисаних научних дисциплина,¹¹ чији се објект и пред-

⁸ Богдан Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1974, стр. 38.

⁹ Исто, стр. 36.

¹⁰ Роберт Мертон, заснивач структурално-функционалне методе, разликује следеће врсте друштвених функција: 1) манифестне – обављају се намерно и са знањем извршиоца; 2) латентне – обављају се ненамерно и без знања; 3) УИР функције – обављају се ненамерно, али са знањем; 4) ИУР функције – обављају се намерно, али без знања дејства; 5) еуфункција – складна функција која повећава степен прилагођености и регулисаности одређене друштвене структуре, и 6) дисфункција, тј. нескладна функција, којом се смањује степен прилагођености и регулисања одређене друштвене појаве, чак може да разара постојећу друштвену структуру (видети шире: Шешић Б., исто, стр. 153–168).

¹¹ Момчило Сакан, *Однос ратне вештине према другим војно оријентисаним научним дисциплинама*, „Војно дело“, бр. 6/1966, стр. 108–125.

мет истраживања налазе у оквиру матичних наука у друштву (друштвене, техничке, медицинске итд.), чине и науке и научне дисциплине чији објект (по једнима, то је рат, а по другима – оружана борба) и предмет истраживања произилазе из заједничког подручја – војне делатности. То су, према многим ауторима, војне науке или војна наука и научне дисциплине у ужем смислу, или „чисте“, аутентичне војне науке, које према критерију јединственог објекта – предмета истраживања (оружане борбе), чине (или би могле да чине) матични систем (подсистем) војних наука, где се обично мисли на ратну вештину (полемистика) и њене субдисциплине (стратегија, оператика и тактика), а неки ту сврставају и логистику. Постоје различита мишљења о томе да ли оне могу да се сматрају наукама (научним дисциплинама), али је чињеница да то зависи од развијености осталих (осим објекта истраживања) конституенас науке.

Према томе, конституисањем система војних наука као функционалног научног система с елементима матичног (за ортодоксне војне науке) и сврставањем, према одговарајућим критеријумима, у оквиру званичне класификације научних области и наука у друштву, уз настојање да се у том систему упоредо „освоји“ место за ратну вештину, могуће је научну делатност у Војсци и формално уврстити у научну делатност у друштву. Мада би тако систем војних наука неизбежно имао дуални карактер (функционални и матични), изгледа реално да, за сада, на основу додатних истраживања, буде прихваћен и друштвено верификован на начин (у могућој варијанти) који (у наведеним радовима) предлага М. Сакан, а затим Ј. Марчек и М. Ковач.¹²

Очигледно је, међутим, да проблеми афирмације војних наука могу да се превазилазе у отвореном систему кроз развој и процес интеграције и диференцијације наука и научних дисциплина како оних „чисто“ војних и њихових дисциплина, тако и „војно оријентисаних дисциплина“, с наукама и научним дисциплинама у друштву. У том смислу би нормативно регулисање структуре и места система (подсистема) војних наука и војнонаучних дисциплина у систему наука у друштву имало вишеструке позитивне импликације за унапређење војнонаучне делатности код нас.

Проблеми заснованости и системности ратне вештине (полемистика) као науке

Да би уопште могло да се промишља о научној (теоријској) конституисаности оператике као дисциплине ратне вештине, претходно треба разрешити контроверзе, недоумице и несагласја, макар о основним питањима, која постоје у и о ратној вештини. Међу њима доминирају питања: а) да ли је ратна вештина наука или (и) вештина; б) где је место ратне вештине у систему војних наука и какав је њен однос

¹² Видети: „Војно дело“, бр. 6/1996. и 1/1997.

према другим научним областима и наукама у друштву, и с) проблем (не)системности ратне вештине као науке и, у вези с тим, критеријуми класификације по посебним научним дисциплинама. Дакле, неопходно је да се експлицитно утврди да ли је ратна вештина конституисана као наука, да ли је она системна наука и, ако јесте, које су њене дисциплине, а тек потом да ли је оператика конституисана као научна дисциплина ратне вештине.

Ратна вештина се већ дуго различито третира: на Западу – номинује се као америчко становиште, на Истоку, као совјетско или руско становиште, а код нас као становиште чија је званична верзија слична руској – као занат, вештина, наука, теорија и пракса, и као наука и вештина. Већ на први поглед, очигледно је да су различита полазишта у оцени следећег: шта ко сматра науком, колики је ниво развијености те сфере људског сазнања (мишљења) у различитим државама света, шта ко узима за приоритет у тој делатности и, особито, релативност (или неуважавање) критеријума (услова) према којима се просуђује да ли мисао која претендује да буде наука заиста то и јесте. Код нас се одавно, најчешће због исцрпности, користе ставови академика М. Марковића¹³ поводом критеријума које треба да задовољи теорија да би могла да се сматра науком. Он каже да све оно што претендује да буде наука мора да садржи барем неке од следећих елемената: 1) *језик*, као систем симбола којим се једна наука служи да би означила објекте проучавања и операције истраживања; 2) *искуствене чињенице* с одређеног подручја, односно исказе интерсубјективног карактера (који важе за већи број људи) добијене вишеструким посматрањем, експериментисањем и мерењем појединачних објективних појава; 3) *научне законе, формуле, идеалне шеме и идеалне типове*; 4) *методолошка правила* којима се регулише и усмерава процес истраживања; 5) *исказе којима се формулишу норме практичне делатности* на једном одређеном подручју; 6) *филозофске претпоставке* једне одређене концепције науке; 7) *начин одређивања* чињеница, хипотеза, закона и норми, и 8) *историју* науке. Наведени елементи (услови) из критеријума заснованости науке не могу да се користе издвојено, јер је ниво конституисаности неке дисциплине као науке функција или резултат свих или барем неких елемената, мада у том низу нису сви једнако значајни. Међутим, када се у нашој литератури разматрају проблеми методологије ратне вештине (ако се може тако назвати), као конституенси науке најчешће се помињу они које академик М. Марковић означава као нужне и довољне услове. То су: 1) *предмет*, 2) *језик*, 3) *теорија* и 4) *метод(и)*. У одређењу (не)научности ратне вештине, поједини од наведених елемената су, углавном, „камен“ спотицања. Код неких аутора то је метод, код других је теорија, код трећих је језик, док јој неки не признају научност због тога што у називу има термин „вештина“ итд. Да није тако, међу посленицима наше војне мисли и праксе не би се ставови о том питању

¹³ Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 16–17.

кретали у распону од: „ратна вештина јесте наука (и вештина)“ до: „није наука ни у елементарном виду“. Ко год, дакле, покуша да се изјасни о томе да ли је ратна вештина наука, уз релативизацију услова (критеријума) које је формулисао академик М. Марковић, или, пак, њиховом стриктном применом, без остатка (не увиђајући да је аутор употребио синтагму „да садржи бар неке од следећих елемената“, што ће рећи не све), наћи ће се у позицији да му она друга страна приговори или да не уважава науку, или да је „философ без покрића“ итд.

Чињеница је, ипак, да се ратна вештина, као уосталом свака наука у настајању („млада“ наука), развијала и пролазила (пролази) кроз исте (сличне) фазе до своје конституисаности. Ако се, тако, за творца „ратне вештине“ узме немачки генерал Клаузевиц (премда постоје и друга мишљења), који је увео термин који се још користи, онда о њеном развоју као науци може да се говори тек непун век. При томе, сам Клаузевиц није изричито користио термин „наука“ уз појам „ратна вештина“, него „ратоводство“ у смислу „вештине употребе датих средстава у борби“, ¹⁴ али је, говорећи о подели ратне вештине (ратоводства) био изричит: „тактика је наука (курзив Д. А.) о употреби оружаних снага у боју, а стратегија наука (курзив Д.А.) о употреби бојева за постизање ратног циља“. ¹⁵ Дакле, није спорно, да је ратна вештина настала и развијала се у оквиру вештине с тенденцијом њеног уопштавања у смеру: од доктринарне теорије (упутство струке за испољавање вештине), преко теоријског уобличавања, до теорије (која је по суштини научна). Може се рећи да је тај процес зачет још пре две и по хиљаде година, ако се Сун Цу Вуова *Вештина ратовања*, сматра као „најстарије дело из области војне науке“, како пише у поднаслову нашег издања тог дела. ¹⁶ Приређивачи тог издања у предговору наглашавају, поред осталог, да код Сун Цу Вуа „највише запањује правилност погледа на однос теорије и праксе“, и како „из дубине времена он нам саветује да не водимо само рачуна о теорији него да искористимо и сваку погодну околност преко и изнад обичних правила“, те да то дело подсећа „на основне идеје ратне вештине које понекад губимо из вида у сложеним облицима модерног ратоводства“. ¹⁷ Питање да ли је то наука може бити предмет анализе, али многе Сун Цу Вуове „научне законе“ вероватно нико до сада није оспорио.

Право је питање, међутим, да ли је *теоријски фонд* ратне вештине толики и такав да она може да се сматра више науком него вештином, или и науком и вештином. С обзиром на тај конституенс, код већине наших аутора преовлађује становиште да је ратна вештина наука у настајању, јер јој је теорија више доктринарна него научна. Да би се развијала као наука потребно је да се обогаћује њена теорија, а тиме

¹⁴ Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 91.

¹⁵ Исто, стр. 92.

¹⁶ Сун Цу Ву, *Вештина ратовања*, Београд, 1952.

¹⁷ Исто, стр. 5-7.

и пракса за будуће време на основу општег става о јединству теорије (науке) и струке (праксе).

Даље, о *објекту – предмету* ратне вештине (полемистике), постоји мање-више сагласност, с варијацијама које произилазе из њихових различитих схватања. Ипак, може да се каже да се скоро сви аутори слажу с тим да се ратна вештина бави изучавањем *оружане борбе*. Међутим, неки сматрају да је оружана борба предмет, а заправо је реч о објекту истраживања ратне вештине, док њен предмет чине (или би требало да чине), с једне стране, комплекси филозофских, методолошких и других недостатака полемистике и, с друге стране, комплекси нових, актуелних, често и специфичних проблема припреме и извођења борбених дејстава у оружаном борби.¹⁸

Језик ратне вештине, као и њена теорија, развијао се, и развија се, прво и упоредо као доктринарни језик (језик праксе). Чини се да многи неспоразуми и неразумевања (и у струци и у науци) произилазе из стања у којем значење мноштва специфичних термина још увек није прецизно утврђено. То и није чудно ако се зна да употреба речи и термина, ипак, претходи њиховом дефинисању. Стварно значење једног симбола (и речи), особито у струци и науци, опредељује контекст мисли у којем се тај симбол користи, али и његова вербална дефиниција. Тиме се не искључује, већ наглашава потреба да се дефинишу појмови и, истовремено, указује на редослед у процесу конституисања и развоја језика уопште, а посебно језика науке. Без прецизно утврђених значења симбола нема стабилне и озбиљне мисаоне комуникације.

Методолошки проблеми ратне вештине нису ништа мањи. Напротив. Но, ако се узме у обзир чињеница да је ратна вештина превасходно друштвена наука и да се методологија друштвених наука и, у том оквиру, посебно специјалне методологије, интензивно развија у свету тек након Другог светског рата, онда недовољна изграђеност методологије није спецификум ни наш, нити посебно ратне вештине. Мада је, у основи, тачна тврдња да „метод претходи науци, без метода наука не може ни настати“, ¹⁹ ратна вештина није без метода, али је још увек без специфичних, аутентичних метода. Она користи методе и технике које су мање-више апликација метода и техника истраживања друштвених и других наука, док су настојања да се пронађе аутентичан метод полемистике још увек само покушај (ратна игра као посебна научна метода истраживања оружане борбе).²⁰

За наведену тему изузетно је значајан и проблем *системности ратне вештине*.²¹ Наиме, у просуђивању о нивоу развијености ратне вештине,

¹⁸ Душан Вишњић, *Услови истраживачке делатности у области ратне вештине*, „Савремени проблеми ратне вештине“, исто, стр. 11.

¹⁹ Исто.

²⁰ Радован Радиновић, *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983.

²¹ Појам „системна наука“ има извориште у општој теорији система (Л.в.Берталани), насталој као резултат тежњи да се превлада механицизам у истраживању појава стварности, које третира као „системне објекте“ чији су делови у сложеној интеракцији и могу бити подељени на подсистеме. Дакле, системна наука у свом систему има специјалне научне дисциплине (субдисциплине) о заједничком комплексном објекту – предмету истраживања.

поготову ако се узму у обзир тенденције да то буде (или да јесте) општевојна матична (једина аутентична војна) наука, питање њене системности, односно поделе на дисциплине, једно је од незаобилазних, ако не и основно питање. При томе, не треба занемарити чињеницу да нове научне дисциплине настају (издвајају се) из постојећих, као израз достигнутог степена развијености дотичне науке, полагањем од ваљаних критеријума класификације, диференцијацијом објекта (предмета) истраживања на основу његове унутрашње структуре, али и развојем осталих конституенаса (теорија, метода, језика итд.) нових научних дисциплина.

У вези с поделом, углавном преовлађују ставови да ратна вештина као наука садржи три дисциплине: стратегију, оперативну и тактику. Неки аутори ту сврставају још и општу теорију полемистике, руковођење (командовање), логистику и друго. Према руским гледањима (и већини становишта у нашој теорији), ратна вештина (полемистика) као системна наука обухвата: стратегију, оперативну (оперативна вештина) и тактику. Западни извори, узимајући као основ традиционалну поделу коју је извео Клаузевиц, у ратну вештину сврставају стратегију и тактику, а у последње време и логистику. У ствари, основне разлике произилазе из тога који су критеријуми узети у обзир приликом извођења дисциплина ратне вештине. Наиме, науке могу да се класификују на основу два методолошки призната критеријума или принципа: 1) према критеријуму објекта (предмета) њиховог изучавања (зависно од достигнутог степена диференцијације објекта), што је основна класификација, и 2) према критеријуму утврђених веза и прелаза између наука, што је функционална класификација.

Критичари тзв. тројне и двојне поделе ратне вештине своја упоришта траже баш у критеријумима класификације, налазећи да је та подела изведена у првом случају (тројна подела) према критеријуму циља, односно нивоу снага ангажованих у сукобу, а у другом случају према критеријуму фаза обављања задатка („западњачка“ класификација двојно-тројне поделе: стратегија – обухвата све што претходи борбеним дејствима, тактика – саму реализацију задатка, и логистика – интегрално обезбеђење јединица у борбеним дејствима). Полазећи од чињенице да је свака наука (ако је наука) универзална, могу да се поставе питања како то да „западни“ извори експлицитно не наводе да је ратна вештина наука (иако нема сумње да је заснована на најновијим достигнућима науке) и да у њиховом класификационом низу нема оперативне, да се по „руским“ гледањима оперативна третира првенствено као оперативна вештина,²² односно праксеолошка дисциплина, а по нашим (преовлађујућим) оперативна је субдисциплина ратне вештине као науке и вештине. Ето „крунског“ аргумента критичарима да су постојеће дисциплине ратне вештине настале и остале (за сада) праксеолошке дисциплине, односно нивои вештине.

²² Група аутора, *О совјетској војној науци*, ВИЗ, Београд, 1996, стр. 270–276.

Код нас је много писано и дискутовано, често полемички жустро, за и против ставова о могућности поделе ратне вештине на стратегију, оперативу и тактику, а нарочито о статусу тих дисциплина. Међутим, проблем је остао нерешен. У последње време, јављају се другачији погледи²³ управо о системности ратне вештине и њеним дисциплинама. Тражење пута ка дефинисању научног система полемистике иде у смеру тзв. теорија о макрофункцијама и микрофункцијама борбених дејстава (командовање, ватра, маневар, обезбеђење борбених дејстава итд.) на основу функционалне анализе објекта и предмета ратне вештине. При томе се занемарује „нивовске“ класификација на стратегију, оперативу и тактику као научне дисциплине. Даље, с обзиром на ниво развијености полемистике, сугерише се став да „може се говорити о полемистици као универзалној науци о оружаном борби, с релативно заокруженим целинама на нивоу теорија и учења која могу израсти у научне дисциплине“.²⁴ Такође, сматра се да „научни систем полемистике могу да чине следеће дисциплине: општа теорија полемистике, историја полемистике и методологија ратне вештине – полемистике“²⁵, и да се оставља могућност да се у оквир „опште теорије полемистике“ евентуално сврстају и „посебне“ теорије – теорија стратегије, теорија оперативе и теорија тактике, које у садашњем научном систему полемистике постоје као засебне научне дисциплине. Ипак, мишљење је да се, према критеријуму расположивог знања, за сада, у научне дисциплине полемистике може сврстати само општа теорија полемистике.

Када је реч о дилеми да ли прихватити термин (и појам) ратна вештина или (и) полемистика, сматрамо да би се, ради превазилажења контроверзи које је изазвао и изазива сам термин „ратна вештина“, за појам делатности која се бави теоријским и практичним аспектима оружане борбе могао прихватити термин *полемистика*, полазећи од аргументације коју је, залажући се за то, Радосав Шуљагић навео у својој докторској дисертацији,²⁶ именујући полемистиком „науку о ратној вештини“. Међутим, чини се разложним и став Ј. Марчека и М. Ковача да се у одређењу полемистике синтагма „наука о ратној вештини“ замени синтагмом „наука о оружаном борби“²⁷, те да се тако и у називу сугерише да је реч о науци, а не о праксеолошкој дисциплини. Наиме, и у другим њиховим радовима²⁸ приметно је оправдана разлика између полемистике и ратне вештине, и то тако што полемистику разумеју као метатеорију постојеће доктринарне „теорије“, заснивајући

²³ Реч је о групи истраживача у Институту ратне вештине Војске Југославије.

²⁴ Јан Марчек и Митар Ковач, *Научна утемељеност система војних наука*, исто, стр. 142 и 143.

²⁵ Исто, стр. 143.

²⁶ Радосав Шуљагић, *Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине*, докторска дисертација, УВЈ, Београд, 1993, стр. 223–224.

²⁷ Јан Марчек и Митар Ковач, *Научна исходишта војне доктрине* (рукопис), 1997, стр. 9.

²⁸ Јан Марчек и Митар Ковач, *Научна утемељеност система војних наука*, исто, и Митар Ковач, *Ратна вештина – наука и вештина*, исто, бр. 3/1996.

тај став на оцени да је ратна вештина била, и још увек јесте, заснована на теоријски и методолошки непровераваном искуству, и да је као таква, више вештина практиковања него наука, па би ратна вештина могла остати струка (вештина практиковања) и постати наука (теорија).

Најзад, можда би се за ратну вештину могло устврдити да је наука у настајању; да припада низу друштвених наука; да је (или може бити) фундаментална, односно матична наука за свој објект истраживања (оружана борба), тј. једина аутентична (ортодоксна), универзална војна наука; да је (потенцијално) системна наука, јер има (или може да има) своје субдисциплине; да је и примењена наука с наглашеном нормативно-апликативном функцијом (оријентисаност на практичну примену научних знања других егзактних и неегзактних специјализованих научних дисциплина), те да је и вештина у сва три значења вештине (способности за радњу, правила како обављати радњу и сама радња) везане за војну делатност, превасходно за припрему и извођење (пракса) борбених дејстава.

Статус оператике као (научне) дисциплине ратне вештине (полемистика)

На основу наведеног, видљива је сва сложеност одговора на питање да ли је оператика научна дисциплина и, као таква, да ли је дисциплина ратне вештине (полемистика) или није. Зато је, изгледа, оператика „најдискутабилнија“ и највише оспоравана дисциплина полемистике. Нека глобална и у суштини веома различита становишта о месту и статусу оператике у сфери војне мисли произилазе из различитог схватања полемистике као науке и, у вези с тим, првенствено из различитог схватања њеног објекта и предмета истраживања (оружане борбе као друштвене појаве и онога што је чини – борбених дејстава као друштвених процеса), као и општег методолошког приступа истраживању феномена оружане борбе.²⁹

Два основна становишта о схватању оператике поједностављено се називају руским или совјетским (и нашим) и западним или америчким. Према првом тј. руском и преовлађујућем становишту код нас, оперативна вештина (оператика) јесте грана ратне вештине јер има своје место у низу субдисциплина: стратегија – оперативна вештина (оператика) – тактика. Оператика се, дакле, сматра и научном дисциплином с експлиците одређеним објектом (предметом) изучавања – операцијом, што је највиши и најсложенији облик борбених дејстава (оружане борбе), за разлику од стратегије, која „изучава оружану борбу као целину“, и тактике, „чији је домен изучавања борба и бој“. Према другом, тј. „западњачком“, односно америчком гледишту, чије прапо-

²⁹ О онтолошким, епистемолошким, аксиолошким и неким другим проблемима концепције предмета и методологије ратне вештине опширније у: Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988, и у другим радовима тог аутора.

четке многи теоретичари приписују Клаузевицу, ратна вештина има своје дисциплине: стратегију и тактику, мада теоретичари на Западу изричито не дефинишу ратну вештину као науку. Полазећи од критеријума обављања борбених задатака, они сматрају да све оно што, условно речено, припада фази припреме обрађује стратегија, а да оно што припада реализацији обрађује тактика. Осим тога, логистику такође сматрају дисциплином ратне вештине која се бави проблемима интегралног обезбеђења јединица у борбеним дејствима, па као таква „искаче“ из логичког низа стратегија – тактика.

У нашој литератури, међутим, има мишљења да и на Западу фактички постоји и да све више усвајају тзв. тројну поделу ратне вештине, на: стратегију, оперативну и тактику. Но, те анализе су често наменске (како одговарају аутору), ослоњене великим делом и на преводе у којима је термин „операција“ у веома широкој употреби и користи се за све врсте и све нивое (у смислу величине и структуре снага, простора, времена и циља) невојних и војних „кампања“ или у другом, сасвим одређеном значењу. Илустративан пример за то је, на пример, тумачење Жоминијеве поделе ратне вештине у делу *Преглед ратне вештине*, на стратегију, велику тактику, логистику, детаљну тактику, артиљеријску и инжињеријску вештину, у чему неки аутори „назиру зачетке тројне поделе ратне вештине“.³⁰ Други, пак, у томе препознају, као и код још неких теоретичара на Западу, да је двојна подела ратне вештине (на стратегију и тактику) уска, па тактику деле на велику и малу, а стратегију на велику, средњу и малу, алудирајући на оперативну, док неки, на пример, истовремено тврде да је „познати француски генерал Бофр увео, чак појам – оперативна стратегија“.³¹ Међутим, Бофр у свом делу *Увод у стратегију* уопште не разматра „двојност“ или „тројност“ ратне вештине, већ на себи својствен начин анализира (и класификује) стратегију (тотална, генерална и оперативна). При томе, стратегију дефинише као „вештину дијалектике воља уз употребу силе ради решења њиховог сукоба“, а термин „оперативна стратегија“ везује за појам „операције“, који има значење „скупа припремних мера и маневра“ при употреби снага, за разлику од „битке“, коју схвата као „само један тренутак, завршетак“ војничког ратовања.³³

Укореењено схватање да је тзв. тројна подела ратне вештине, на стратегију, оперативну и тактику, изворно поникла на Истоку, пре свега у совјетској војној теорији, такође изгледа да нема чврсто упориште. Наиме, у литератури се наилази на мишљења³⁴ да је Молтке Хелмут

³⁰ Група аутора, *Методологија ратне вештине*, скрипта, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 43.

³¹ Новак Милошевић и др., *Основи методологије ратне вештине*, I део, скрипта, ЦВШ ВЈ, Београд, 1984, стр. 31.

³² Андре Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 21.

³³ Исто, стр. 61.

³⁴ На пример, група аутора, *Методологија ратне вештине*, исто, стр. 43, и Слободан Софранић, *Оперативна јединица ПВО*, НИУ „Војска“, Београд, 1995, стр. 12.

(Старији), у својим делима *Инструкција командантима великих формација, 1869.* и *О стратегији*, први поделио ратну вештину на три наведена дела, наспрот тада владајућој клаузевицевој двојној подели. Молткеову тројну поделу прихватио је Шлифен и даље теоријски разрадио и практично проверио у француско-немачком рату 1870–1871. године. То су само неки примери различитих тумачења страних извора када је реч о оперативи. На основу њих је јасно колико су поједине анализе поуздане и колико је „тежак терен“ за разматрање статуса оператике као (научне) дисциплине ратне вештине.

Према преовлађујућим ауторским (и званичним) становиштима оператика је дисциплина ратне вештине (полемистика) као науке и вештине. Међутим, има аутора који сматрају да је „између тактике и стратегије насилно угурана лексички, а тиме и логички неодржива оператика“³⁵. Чини нам се да главни спорови настају поводом тога како се схвата оружана борба, дакле, објект (предмет) изучавања ратне вештине. Наиме, ако се пође од тезе да су стратегија, оператика и тактика научне дисциплине ратне вештине, онда је, следом критеријума које је формулисао академик М. Марковић за идентификацију било које науке, незаобилазно питање шта је објект (и предмет) изучавања стратегије, шта оператике, а шта тактике. Да би се, евентуално, дошло до одговора на претходно питање треба се присетити да нове научне дисциплине настају (издвајају се) диференцијацијом објекта и предмета неке науке, као резултат достигнутог нивоa њене развијености, која је остварена (и остваривана) у непрекидном процесу сталног интерактивног односа теорије (науке) и праксе (струке), тако да сучељавање око питања шта је примарно (или шта чему претходи) – теорија или пракса, има понекад одлике сколастичког надмудривања. Такође, при покушају анализе објекта (предмета) ратне вештине (полемистике), са намером да се идентификују (потврде или не потврде) постојеће научне дисциплине и „види“ могућност настанка нових научних дисциплина значајан је методолошки приступ који опредељује начин и дубину мисаоног обухвата појаве оружане борбе.

Постоје скоро општа сагласност о томе да су стратегија, оператика и тактика дисциплине ратне вештине, настале и остале као израз њене практикабилне структуре, тј. да су то праксеолошке дисциплине (структура, вештина) које се баве проблемима припреме и вођења борбених дејстава (оружане борбе) на одређеном нивоу практиковања. Оне (стратегија, оператика и тактика) јесу, према томе, теорија (доктринарна) и вештина припреме и ангажовања снага у борбеним дејствима. Услед тога преостаје питање *шта је објект (предмет) проучавања оператике* као претпостављене научне дисциплине ратне вештине (полемистике). И у тим промишљањима постоје различита одређења и схватања, која би условно могла да се сврстају у две „струје“.

³⁵ Душан Вишњић, *Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 24/1992, стр. 29.

Прва (у нашој теорији струке преовлађујућа) „струја“ је она према којој је *операција*, као највиши и најсложенији облик борбених дејстава – оружане борбе,³⁶ објект (предмет) оператике као научне дисциплине (али и као вештине). Дакле, то је онај тзв. нивовски приступ ратној вештини и њеном предмету, условно речено у смислу: стратегија – оружана борба као целина; оператика – операције; тактика – борба и бој. При томе се чак појављује и подела тактике на „тактику 1“ и „тактику 2“, с обзиром на ниво обухвата теорије о борбеним дејствима (тактика 1 – борба, тактика 2 – бој). Према том приступу, операција као облик борбених дејстава (највиши) има двосмерни смисао (сукоб двеју страна највишег нивоа). Појава (настанак) операције се види као резултат развоја ратне вештине и, посебно, техничко-технолошког напретка који је изменио „слику“ рата, с аргументацијом да је рат, као најсуровији друштвени сукоб, поодавно престао да се своди само на свој драстични израз – оружану борбу, и да се води на свим пољима људске делатности, те да нема више „централне битке“ као елемента његовог решења, већ се води низом узастопних операција (бојеви и борбе) до коначног решења.

Други приступ, којим се, у суштини, негира могућност идентификације операције у структури појаве коју називамо оружаном борбом, заправо је заснован на другачијем промишљању облика борбених дејстава (оружане борбе). Наиме, према том приступу, облици борбених дејстава (као двосмеран сукоб) јесу *бој* и *битка*, а под операцијом се подразумева свако ангажовање снага у тим облицима, од припреме до реализације. Операцију реализују (припремају и изводе) снаге без обзира на њихову структуру и величину (и чета и армија у смислу јединице која је носилац процеса борбених дејстава). Присталице тог становишта упориште налазе у клаузевицевском поимању ратне вештине, у делима наших војних мислилаца с почетка 20. века и њиховом схватању операције (на пример, Живојин Мишић), као и савремених западних погледа на операцију као „кампању“ (ангажовање) сопствених снага. Према њима, бој је почетни облик оружане борбе и најчешће чини фазу битке коју схватају као сукоб две крупне непријатељске формације различитог нивоа снага (на пример, сукоб корпуса и бригаде), које су носиоци процеса и антипроцеса борбених дејстава, односно реализатори циљева (супротстављених), одговарајућих задатака и функција (радње, делатности).³⁷ На примеру сукоба корпуса и бригаде, да би потврдили да су у праву, присталице тог становишта постављају питање како се тај сукоб може назвати. За корпус то је операција (према

³⁶ „Може се релативно поуздано тврдити да скоро све оно што наша актуелна теорија назива облицима борбених дејстава можемо назвати облицима оружане борбе“ (Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, исто, 1988, стр. 107).

³⁷ На тој идеји препознаје се њихова структурално-функционална методолошка оријентација у анализи оружане борбе као појаве стварности коју чине два међусобно неиндиферентна процеса борбених дејстава, а из тога и наговештај могућности да микрофункције и макрофункције (групе функција) борбених дејстава (командовање, ватра, маневар, заштита, морал итд.) буду садржаји изучавања (заснивања) нових научних дисциплина полемистике.

првом становишту), а за бригаду то је бој, па питају како се један сукоб може двојачко назвати.

То су, крајње поједностављено назначена, два основна становишта о одређењу и схватању (могућег) објекта (предмета) оператике. Осим њих, има и других, која више или мање одступају од та два основна становишта. Дакле, остаје нерешен проблем да ли се може, као предуслов издвајања нових научних дисциплина, објект (предмет) ратне вештине – оружана борба, диференцирати по нивоима: борба – бој – операција, или по неком другом критеријуму (на пример, по функцијама – ватра, маневар, информација итд.).

Без прејудуцирања одговора на питање о научној (не)конституисаности оператике као (научне) дисциплине ратне вештине, ако је (или би могао бити) објект – предмет оператике операција, могуће је указати на нека изворишта назначених разлика у вези с појмовним одређењем операције. Наиме, операција се, као и бој и борба, сматра обликом борбених дејстава и тако се код нас доминантно и схвата и користи у литератури теоријског и доктринарног карактера и у струци. С друге стране, постоји становиште, које добија све више следбеника, према којем су операција, бој и борба облици оружане борбе. А заправо, ту искрсавају тешкоће због различитог схватања (одређења) или, боље речено, одсуства јасне термилошке дистинкције између два основна категоријална појма ратне вештине – оружане борбе и борбених дејстава. Загоровници другог становишта, према којем су борба, бој и операција облици оружане борбе, свој став заснивају на сасвим одређеном тумачењу релације оружане борбе и борбених дејстава.³⁸ Неки од основних елемената, према том тумачењу, јесу: оружана борба и борбена дејства нису синонимима, то није ни однос општег и посебног, већ однос целине и дела; то су синтагме којима се означавају различити друштвени процеси; борбена дејства су посебни друштвени процеси који сами за себе представљају односе и путем сложеног односа два међусобно супротстављена процеса, који су истовремено и односи, чине оружану борбу, па тако оружану борбу можемо схватити као однос односа, тј. наглашено сложену појаву. Дакле, оружана борба уопште јесте теоријска апстракција чији су „саставни делови“ супротстављени друштвени процеси – борбена дејства. Према томе, ако је оружана борба тоталитет (целина) појаве коју чине два супротстављена процеса борбених дејстава, онда борбу, бој и операцију (схваћене као двострани однос) треба разумети као релативно издвојене целине, односно облике оружане борбе (а не борбених дејстава). То значи, да би било упутно операцију поимати (полазећи од критеријума нивоа снага, простора и времена трајања појаве) као највиши и најсложенији облик оружане борбе, а борбу и бој као „ниже“ облике, који најчешће чине фазе операције. Тако схваћена операција, чини се, могла би да остане (или постане) објект проучавања оператике – (научне) дисциплине ратне

³⁸ Видети: Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, исто.

вештине као науке и вештине, а њен предмет би могао да се одреди као комплекс нових, актуелних и међусобно сродних теоријских проблема, али и оних што настају или могу настати и које човек мора да решава у току припрема за учешће у операцији и у време њеног постојања као друштвене појаве. За остале конституентне научне (не)заснованости оператике (језик, теорија, метод итд.), начелно, могло би да се каже да важи све оно што важи и за ратну вештину, али с извесним специфичностима.

Теорија оператике је код нас развијена готово искључиво као теорија струке – доктрина, која, поред тзв. основа операције (појам, значај, класификација, циљ, подела на етапе, зона, груписање снага, оперативни борбени распоред, подршка, командовање, основни садржаји и обезбеђење операције), тежишно обухвата проблеме припреме и вођења оружане борбе (борбена дејства) на оперативном нивоу. И за *језик оператике* може да се каже да више постоји као доктринарни језик (језик праксе), у којем значење многих специфичних термина још увек није прецизно утврђено. Теорија оператике (онолико колико је има) и њен језик припадају, у суштини, теорији и језику ратне вештине, која, као ни оператика, *нема своје посебне научне методе*, већ у истраживањима користи методе друштвених и других наука. Исто тако, *историја оператике* је доминантно историја, мање или више уопштених, конкретних искустава из праксе извођења операција, а мање историја развоја мисли (науке) о операцији, односно теорија о операцији као објекту проучавања. То су неки од разлога што су и језички искази којима се формулишу *норме практичне делатности* (условно – доктрина) више резултат анализе прошлих операција него што су резултат пројектовања перспективе, што је један од основних задатака науке.

У вези с наведеном тематиком постоје и многа питања која нису разматрана, на пример: компаративна анализа објекта – предмета и структуре теорије оператике у свету; спецификуми објекта – предмета оператике у односу на објект – предмет полемистике (ратна вештина) и других њихових дисциплина; опште и посебно у теорији стратегије, оператике и тактике; однос теорије и доктрине у оперативи; нове врсте операција и методи дејстава снага у њима; методолошки проблеми ратне вештине (полемистика) и њихов одраз на развој теорије и решавање проблема струке итд. То могу да буду посебни истраживачки задаци преко којих би се вероватно дошло до потпунијих одговора на нека питања из домена полемистике и њених субдисциплина, посебно оператике.

Закључак

Иако је развијена првенствено као доктрина (теорија струке) оператика код нас има релативно дугу традицију и већина припадника струке, осим као праксеолошку дисциплину, сматра је као примењеном, фактичком и нормативном научном дисциплином ратне вештине (полемистике). О узроцима и последицама таквог стања може посебно да се

говори, али генерације наших старешина поседују недвосмислена знања, ставове и „уверења“ о припремању и извођењу операција, без обзира на то како се тумаче: као највиши облик оружане борбе (борбена дејства) – двосмерни приступ, или као најцелисходније припремање и ангажовање снага у борбеним дејствима – једносмеран приступ. Теоријски фонд оператике код нас, ма колико он сматран доктринарним, не заостаје значајно за класичним теоријама о припремању и извођењу операција развијених оружаних снага у свету. То је одраз достигнутог степена развијености људског и материјалног чиниоца оружане борбе (рата), њиховог међусобног односа и односа са другим чиниоцима, као и чињенице да и „савременија“ гледишта о операцијама „улазе“ у нашу стручну и осталу јавност, истина не увек организовано-системски, већ често појединачно. Но, једна научна теорија се ствара дуго, уз непрекидно допуњавање њеног научно-методолошког фонда о објекту истраживања. Операције, као појаве и процеси у појави (борбена дејства) као што је оружана борба (рат), засигурно „заслужују“ научни приступ у тумачењу и, пре свега, пројектовању, поготову ако се узме у обзир реалност међународних односа у свету и, у оквиру тога, организација, развој и примена (потенцијално и егзистентно) војне силе.

Од тога да ли је или није оператика конституисана као наука (то важи за било коју другу дисциплину), зависиће организација научно-истраживачког рада и едукација кадра за подручје стварности које изучава (или треба да изучава) ратна вештина и њене стварне или потенцијалне (научне дисциплине). Зато нам се чини корисним да се разлике у ставовима ублаже и, за сада, оставе по страни, а целокупни научни и стручни ресурси усмере на изучавање како фундаменталних (теоријски, методолошки и други) проблема полемистике, тако и специфичних проблема припреме и извођења борбених дејстава и њихових пратећих активности у оружаној борби. У таквом опредељењу за решавање постојећих контроверзи које код нас прате ратну вештину као науку (и вештину) било би особито важно да се филозофске, методолошке и теоријске основе развоја ратне вештине освеже и оснаже, и да се, тако, на новим основама покуша решавање и актуелних проблема праксе (струка). Тиме би се убрзано решавали и проблеми научне (не)заснованости ратне вештине и њених субдисциплина.

Академик Михаило Марковић каже да се питање да ли је једна наука конституисана често представља у бивалентном облику: као да се на њега мора одговорити са да или са не. Дијалектичар који би дозволио могућност одговора и да и не био би ближи истини, али уколико би остао само на својој апстрактној шеми, дуговао би нам одговор: у ком смислу да а у ком не?³⁹ Зато је важан одговор на комплексно питање у ком смислу је оператика конституисана као научна дисциплина ратне вештине (полемистика), а у којем није. Осим тога, значајно је да се подстакну научни и стручни радници на свестра-

³⁹ Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, исто, стр. 19.

није и продубљеније бављење том тематиком и да се тако убрза процес решавања актуелних проблема војнонаучног рада уопште и, наравно, научне (не)конституисаности оператике.

Литература:

1. Група аутора, *Операције оружаних снага у ОНОР-у*, ЦВШ КоВ ЈНА, Београд, 1986.
2. Курочкин, *Методика војнонаучног истраживања*, ВИЗ, Београд, 1963.
3. Лидел Харт, *Мач и перо*, ВИЗ, Београд, 1985.
4. Михаило Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, „Нолит“, Београд, 1971.
5. Јово Нинковић, *Настанак и развој ратне операције*, ВИЗ, Београд, 1984.
6. Јово Нинковић, *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985.
7. Мирослав Печујлић и Владимир Милић, *Методологија друштвених наука*, НИУ „Службени лист СФРЈ“, Београд, 1991.
8. Ричард Е. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991.
9. Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965.
10. Рајко Танасковић, *Увод у теорију операције општеномодног одбрамбеног рата*, ВИЗ, Београд, 1977.
11. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
12. Глигорије Зајечарановић, *Основи методологије науке*, „Научна књига“, Београд, 1977.
13. Жомини, *Преглед ратне вештине*, „Војно дело“, Београд, 1952.
14. Новак Милошевић, *Неки проблеми изградње методологије ратне вештине*, „Теорија и пракса ратне вештине“, бр. 16/1988.
15. Новак Милошевић, *Проблеми истраживања у ратној вештини*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 23/1991.
16. Радивој Нинић, *Језик ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 4–5/1996.
17. Радивој Нинић, *Конзервативно и дијалектичко мишљење у теорији ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 1/1997.
18. Станко Нишић, *Ратна вештина од заната до науке*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 23/1991.
19. Душан Вишњић, *Опсервације неких значајних теоријско-методолошких проблема ратне вештине*, „Теорија и пракса ратне вештине“, бр. 16/1988.
20. Стеван Стојановић, *О предмету и садржају оператике*, „Војно дело“, бр. 3–4/1993.
21. Радосав Шуљагић, *Развој савремене ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 4–5/1996.
22. Радосав Шуљагић, *Иновирање структуре теорије наше ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 2/1997.

Генерал Живко Павловић, војник и академик

УДК 355.359:929

Бождар Јововић

Један од најзнаменитијих слушалаца чувене српске војне академије, војни теоретичар, научник и мислилац, преселио се у историју и сјећање крајем априла 1938. године. Прије одласка испратио је свиту некадашњих својих сарадника и команданата: војводу Радомира Путника, војводу Степу Степановића и војводу Живојина Мишића. Надживио га је само војвода Петар Бојовић – њега није имао ко да испрати.

Изнад свих тих великана генерал Живко Павловић се истакао научним приступом војној теорији и тумачењу догађаја у којима је и сам учествовао. Ниједан од наших војвода, ма колико да су врсно командовали јединицама на бојним пољима или се огледали у теоријским радовима, није мисаоно и научно достигао Живка Павловића.

Његов аналитички приступ ратним збивањима више личи на излагање професора универзитета, него на казивање стратега и команданта. Оспораван је и клеветан у самом војном врху, па је пензионисан убрзо после пријема у Академију наука. У годинама мировине дао је своја најбоља дјела. Његове заостале рукописе нису средили и објавили они којима је то по дужности припадало, већ Српска академија наука и уметности. За разлику од наших других војних великана, дјело Живка Павловића је остало научно и стручно необрађено.

Оно чека неке искусније и ученије аналитичаре, који ће на тај начин дати праведнији суд о људима и њиховим заслугама у том времену.

Дуго и болно умирање

Озбиљни знаци ратникове болести појавили су се почетком априла. Била је то и љекарима загонетна бољка, којој никада нису сасвим одредили назив. На крају је срочена изјава да је генерал умро од „лутајуће упале плућа“. Сам болесник је осјећао изненадне појаве температуре и наглу малаксалост. Београдске дневне новине почеле су да објављују вијести о генераловом здрављу и да указују на озбиљност болесниковог стања. Прво се јавила „Правда“, 12. априла, доносећи на трећој страници чланак с фотографијом: „Болест генерала г. Живка Павловића“. С пуно поштовања према личности и заслугама болесника, писац чланка је саопштавао београдској и српској јавности: „Елитни претставник високих одлика наше војске, један од врло истакнутих и врло заслужних у остварењу великог дела Ослобођења и Уједињења,

сјајни војни писац и мислилац, први члан¹ Српске краљевске академије г. Живко Павловић, дивизиски генерал у пензији, озбиљно је болестан.“

У броју од 15. априла, на страни седмој, наслућује се трагичан исход: „У болести тешко оболелог генерала академика г. Живка Павловића нема никакве промене“. У броју од 27. априла појавила се на насловној страни „Правде“ очекивана вијест: „Јуче је умро генерал и академик Живко Г. Павловић, велики ратни командант и војсковођа“. Испод велике фотографије истакнуто је његово поријекло, као извор „непресушних снага које село, здраво и неистрошено, пружа земљи у часовима када су велики људи најпотребнији“. У броју од 28. априла, на читавој страници приказане су фотографије са сахране, а у сљедећим бројевима ређали су се написи са сјећањима на великог прегоаца. „Политика“ је у сриједу, 27. априла, објавила на насловној страни очекивану вијест: „Умро је заслужни војсковођа и академик генерал Живко Павловић.“ У подужем напису о животу и дјелу тог великог војника наставља се: „У санаторијуму 'Врачар' у Београду преминуо је после краћег боловања Живко Г. Павловић, дивизиски генерал у пензији и редовни члан Српске краљевске академије наука, један од наших најсјајнијих официра и несумњиво најбољи војни писац. Смрћу овог великог војника и талентованог писца нестаје још једна првозна-чајна личност наше новије историје.“ Слиједила су сјећања и говори пријатеља на сахраани.

Одласком српских војних великана са животне позорнице нестајала је и потпора надахнуте националне стратегије, зачете још у Карађорђе-вом устанку и осмишљене у Гарашанинову *Начертанију*. Живко Павло-вић један је од посљедњих свједока који је својим очима посматрао распадање велике националне грађевине, чији су најбрижљивији не-мари уграђивали у њу и своје животе. Велики ратници умирали су усамљени, невјешти да се боре против непознатих „ратних начела“ нових легија политичара и њихових страначких сљедбеника. Па ипак, младо покољење се све више осврће на странице историје, по којима су остали дубоки трагови његових предака.

Посљедњи ђак велике школе

Посљедњи великан српске научне мисли, потекао у војној школи, био је генерал Живко Г. Павловић, академик. Велику војничку творе-вину, насталу половином 19. вијека, он је увеличао језгровитошћу стваралачког ума, који је тријумфовао на бојном пољу почетком 20. вијека, нарочито у Првом свјетском рату. Он је посљедњи умни искорак читавог низа покољења која су се својој домовини завјештавала на пољу војног и научног стваралаштва. Поријекло и развој тог војничког великана и научног ствараоца сагласни су оним генијалним појавама у нашем народу чији су коријени у дубини његова постојања и бујном

¹ Први члан – стални члан.

стваралачком генију. Само се тако може разумјети један изданак из корјените сељачке породице чије су се генетске поруке тако бујно и благотворно уобличиле. Могло би се рећи да је Живко Павловић наш једини високи војни заповједник који је у војне замисли уносио научно истраживање и сазнање. Као и све даровите војсковође, он је знао да сложене заповијести саопштава кратко и једноставно: „Диспозиције и директиве... израђивао је он, и то тако брижљиво и са таквим разумевањем, да су све од реда биле логичне, јасне, прецизне и потпуне, али изражене са најмањим бројем речи, те у том погледу могу доцнијим нараштајима генералштабних официра и будућим војсковођама послужити за углед.“²

Стасавао је и развијао се уз највеће војничке умотворе што их је Србија имала, надвисујући их у неким случајевима својим умним узлетом и научним прилазом теорији ратне вјештине. У себи је носио клицу традиције војничког позива, ону загонетну предодређеност, која се, неки пут, срећно и складно уклопи у нечији животни позив. Поникао коријенима на просторима старог Раса,³ у своје породично стабло угнијездио је ратнички и бунтовни дух Шумадије, у којој је раскошно заблистао својим војничким узлетом. Показивао је изразите особине великог ствараоца и познаваоца ратне вјештине. Ненаметљиво је стицао завидно поштовање, које је заснивао на смјелости у предвиђањима и примању одговорности за успјехе и неуспјехе подухвата. Био је војник хладне главе, здравог и будног разума, с великим смислом за стварност. Своја војничка начела заснивао је на учењима великог њемачког војног мислиоца Карла фон Клаузевица и на зналачким тумачењима Наполеонове војне мисли барона Жоминија. Тим знањима оплеменио је српску војну теорију, уносећи у њу научно расуђивање и закључивање. Управо га је та особина његовог војничког духа и довела у Српску краљевску академију.

Из сељачкога гуња у официрски мундир

Животописом генерала Живка Г. Павловића могла би се исказати животна линија многих српских официра, који су се рађали у најмногобројнијем слоју српског народа – сељацима, а стасавали у војним школама и на бојиштима. Рођен је 1. марта 1871. у селу Башину, тадашњег јасеничког среза и смедеревског округа. Родитељи су му били сиромашни земљорадници,⁴ Ана и Гаврило Петровић.⁵ У селу⁶ је завршио основну школу, а шест разреда гимназије у Крагујевцу. Даљи пут га је водио у Војну академију.

² „Политика“, 29. април 1938, стр. 4: Милутин Лазаревић, *Живко Павловић као војник*.

³ Отуда су коријени и војводе Петра Бојовића (Војноисторијски институт Београд, Р-16; К-54, док. 6).

⁴ Исто као војводе Живојин Мишић и Петар Бојовић.

⁵ *Годишњак САНУ*, 1920, књ. XXIX, стр. 186.

⁶ У селу Церовцу, јер тада у Башину није било школе.

Иако је Гаврило био неписмени сиромаш и надничар, свакако је под његовим сељачким гуњем тињала нека војничка особина, потиснута мучним тежачким животом и патњом сиромаштва. Према подацима, у оба је српско-турска рата (1876–1878) „био четовођа и чак командовао батаљоном“, а за војничко држање је „добио златну и сребрну медаљу за храброст“. Живко се још у основној школи издвојио посебном бистрином, те је чак и свом учитељу, Матеји Ђорђевићу, помагао у настави, па су га због тога, по тадашњим обичајима, називали „цензором“. Његови сусељани и школски другови, Зарија Старчевић и Ананија Јевремовић, говорили су да је „много волео школу. Док смо ми завршавали први разред, Живко је већ сам научио књиге и из другог разреда“. Ти његови другови из дјетињства казују да се одликовао, још од малена, неком необичном озбиљношћу и отмијеношћу, „која се не да научити ни у једној школи, ни у једном заводу за васпитање“. Његови каснији пријатељи и познаници говорили су „да није био по струци војник, сигурно би био професор универзитета“. Кажу да је био свакоме приступачан, омиљен, и да се према сваком опходило „лепо, неусиљено, природно и није чудно што је њега сваки волео, ценио и поштовао“. Један његов блиски пријатељ и познаник истакао му је особине ријечима: „Као човек са свим врлинама (разборит, умешан, начитан, скроман, некористољубив, достојанствен) и свима лепим физичким особинама (леп и средњи стас, примамљива спољашност, здрав и крепак, добар јахач и издржљив на раду) чини тип одличнога претставника по свему – Шумадинац достојан хвале и поштовања“.⁷

Волио је војнички позив, па се уписао у Нижу школу Војне академије, послје положеног пријемног испита, 1. септембра 1889, као питомац 22. класе.⁸ Школу је завршио као артиљеријски потпоручник, 16. септембра 1892, „седми у рангу од педесет другова“. Познаваоци и другови говоре како се још у самом почетку његове службе могло запазити да је рођен „војник од расе“ и човјек предодређен за војсковођу. Своју велику жељу да буде добар и образован војник остварио је уписом у Вишу школу Војне академије, послје пријемног испита, 1. септембра 1894. године. Завршио је послје двије године, 1. септембра 1896, девети по рангу између 14 другова. Пошто је провео прописано вријеме као командир батерије, допуштено му је да се пријави за приправника у генералштабној струци. Након двије године успјешног приправничког рада, произведен је у чин ђенералштабног капетана друге класе.⁹ У чин ђенералштабног мајора произведен је 1904; у чин ђенералштабног потпуковника 1909; у ђенералштабног пуковника 1913, а тек је 1919. године добио чин генерала. Иако је био главни сарадник војводе Радомира Путника у планирању и доношењу стратегијских

⁷ „Београдске општинске новине“, бр. 4, 1938, стр. 342.

⁸ Опредјељењу крагујевачких гимназијалаца за Војну академију допринио је, нарочито, и предавач војничке обуке Степа Степановић.

⁹ У Годишњаку Српске краљевске академије (књ. XXIX, стр. 187) пише да је „преведен у Ђенералштаб у новембру 1901. год., као Ђенералштабни капетан I класе“. То потврђују и остали извори.

докумената, а последице његове болести преузео је и највећу одговорност, период од 1913. до 1919. године провео је у истом чину. Ипак, он је у историји српског народа остао на оној висини до које нису могли доћи многи који су неупоредиво брже напредовали у чиновима.¹⁰

Војничка средина и државно заповједништво, изгледа, нису били наклонени том великом војничком прегаоцу и мислиоцу. Сујета неспособних и неодлучних личности увијек се плашила узлета појединаца, осјећајући њихову тешку сјенку над својим положајима. Тако је и тај врсни војсковођа уклоњен с командног мјеста у Шумадијској дивизији у најтежим временима Солунског фронта, 1917. године, и наименован за војног изасланика у Атини.¹¹ Вјероватно га се Престолонаследник плашио због последица разрачунавања с официрима у Солунском процесу. Тада су с високих положаја уклоњени сви они који нијесу хтјели да повлађују врховном команданту. Последице таквог става треба тражити и у прераном пензионисању Живка Павловића 21. јануара 1923. године.

Ратна служба и дужности

У врховној команди српске војске Живко Павловић се нарочито истакао својим осмишљеним и зрелим закључивањима, чиме је особито стекао наклоност и повјерење начелника Врховног штаба (Штаб Врховне команде) војводе Радомира Путника. На ту дужност Павловић је изабран између четворице најближих Путикових сарадника пред Први балкански рат. Он је тада постао „шеф одсека за израду наређења у оперативном одељењу Врховне команде“. Отада је непрестано уз старог и оронулог војводу, све док је он био начелник Штаба Врховне команде и начелник Главног ђенералштаба. Уочи Другог балканског рата био је на дужности начелника Оперативног одјељења у Врховној команди, а у рату 1914. године, од новембра, био је непосредни помоћник војводе Путника. На том послу војвода му је исказивао уважавања и признања. Током Другог балканског рата и у годинама 1914. и 1915. Живко Павловић је испољио најбоље особине савременог ратника и војсковође. „Та је активност била инспирисана здравом стратешком доктрином Наполеоновог стила, примењивана са одлучношћу, упорством и енергијом, а изражена низом маневарских потеза, достојних великих ратних мајстора“.¹² Сјајан допринос војничког знања и одлучности Живко Павловић је исказао у планирању и побједоносном завршетку Брегалничке битке. Те високе војничке особине потврдио је и у планирању операција и остварењу исхода Колубарске битке. Он је, уз војводу Живојина Мишића, којег је замијенио у Врховној команди, био најближи сарадник војводи Путнику приликом планирања и вођења свих операција до повлачења преко Албаније.

¹⁰ О напредовању у служби видети *Годишњак СКА 1920*, књ. XXIX, стр. 192.

¹¹ Са дужности команданта Шумадијске дивизије смијењен је крајем јануара 1917, а са дужности помоћника начелника штаба Врховне команде 1916. године.

¹² „Ратник“, 1938, св. VI, стр. 172.

Нарочито је значајно његово војничко сазријевање у опсади Скадра 1912. и 1913. године, када је био начелник Штаба у Приморском корпусу. У његовом саставу била је цјелокупна црногорска војска око Скадра, двије српске дивизије и велики дио опсадне артиљерије. Командант тих јединица био је тадашњи генерал и каснији војвода Петар Бојовић. Према плановима које је израдио Живко Павловић, „Скадар је могао да се освоји за два сата борбе“.¹³ У томе га је спријечила наредба Николе Пашића, који је телеграфисао „да се обустави сваки рад“.

Послије завршетка Првог свјетског рата, некадашња Војна академија српске војске продужена је и преименована у Југословенску војну академију. Њен оснивач и први управитељ био је управо Живко Павловић, и том приликом је унапријеђен у генерала. На тој дужности био је од 10. јуна 1919. до 7. октобра 1920. године. Са те дужности премјештен је за команданта Јадранске дивизијске области 1922, затим на мјесто помоћника команданта Прве и Друге армијске области. На тој дужности је пензионисан 21. јануара 1923, петнаестак мјесеци послје пријема за члана Српске краљевске академије. Тим поступком, без икаквог ваљаног разлога, Врховна команда југословенске војске нечасно је погазила све величине и почасте које је нагласио велики научник Јован Цвијић примајући једног њеног високог официра у академике.

Војни писац, научник и академик

Живко Павловић се истакао војничким врлинама и знањима још као млад официр. Осим тога, био је од малена скроман, увиђаван и углађен. Његови су се другови сјећали да се свуда у војсци „говорило о Живку Павловићу“. Вјероватно је и стога, поред осталих врлина, одређен 1904. године за ордонанса Њ. В. краља Петра I, а 1907. за ађутанта краљевића Ђорђа. У годинама 1910. и 1911. био је наставник престолонаследнику Александру. На њега су особито утицали дисциплина и уредност њемачке војске, док је тамо био на усавршавању. У свим пословима на дужности генералштабног официра, а нарочито док је био, као потпуковник, командант Осамнаестог пјешадијског пука „Суворовског“, „осећао се дух Немачке доктрине: методичност, тачност, која иде у педантерију“. На тој дужности је уобичајно рјешавање тактичких задатака, па су се због тога око њега сакупљали сви официри београдског гарнизона. То је била нека врста „војничког универзитета“ гдје се могло чути и видјети оно „што дотле није нико у војсци практиковао (или бар ретко ко)“.

Познавање тактике довело га је на мјесто професора у Војној академији, на којем се задржао пуних осам година, од 1906. до 1914. године. Поред тога посла, активно је помагао припрему млађих официра

¹³ „Београдске општинске новине“, 4/1938, стр. 343.

за генералштабну струку. Предајући тактику у Војној академији, он је 1908. и 1909. године био и професор стратегије и војне географије престолонаследнику Александру. Сва та своја предавања разрадио је и средио, што му је касније користило у писању запажених војних радова. Сарађивао је у „Ратнику“, а касније и у „Српском књижевном гласнику“, гдје су га запазили као зрелог и мисаоног војног писца. Преводио је њемачке теоретичаре: *Српско-бугарски рат* (Београд, 1906) и Колмара фон дер Голца: *Ратовање и вођење војске*, као додатно „Ратнику“ (Београд, 1907). Од оригиналних радова из тога времена издваја се опширна студија *Даљно (стратегичко) извиђање* (Београд, 1909). Та обимна расправа била је „први и најбољи уџбеник нарочито нашој коњици“. Изишла је само прва књига, а припремао је још два дијела тог замашног дјела: *Тактичко (блиско)* и *Борбено извиђање*. Није успио да их приреди и објави због ратова који су убрзо наступили. Као признат војни зналац, присуствовао је у новембру и децембру 1912. и јануару 1913, као експерт наше делегације, закључењу мировног уговора у Лондону.¹⁴

За све смјеле и непредвидљиве поступке у операцијама на почетку Првог свјетског рата и непријатељ је одао усмена и писмена признања Врховној команди, а тиме, посредно и Живку Павловићу. Маршал фон Макензен је са запрепашћењем установио „да ни једна органска јединица и војничка застава, и поред изведеног дубоког стратегиског обухвата, не беху му пале у руке као плен“.

Послије неизбежног слома, тражио се кривац за све оно што се никако није могло спријечити. Дотадашња слава војводе Путника и Живка Павловића нагло су потамниле. У тако тешким временима увијек је потребно да се нађе неко ко ће оправдати погрешке или неразборитост оних који се не смију окривити. Критичари Живка Павловића сматрали су да се његово име суновратило за сва времена у бездан историје и заборав. Па ипак, што је вријеме више одмицало, заслуга великих војсковођа је све више израђала из времена и све јасније уобличавала њихове величине. Новија српска историја не може се писати без имена и заслуга генерала и академика Живка Г. Павловића.

И управо последице признања, које му је указала највиша установа српског националног духа, појавио се у војној управи стари баук страха од признатих величина. Онај којем је исказано највише поштовање за војничке заслуге, управо је војсци постао непотребан и сувишан. Али, то је имало и своју добру страну. Ослобођен свакодневних обавеза и послова, Живко Павловић је почео да прибира и разрађује своје велико војничко искуство и знање. Појављују му се редом позната дјела у

¹⁴ У оставштини Живка Павловића, која се чува у Архиву САНУ, налази се и неколико докумената о том догађају. Из њих се види колико су се балкански народи узалудно мучили да створе своје националне просторе, уз велике националне жртве. Велике силе, осино и насилнички, преко туђих живота и страдања, остваривале су своје интересе и одређивале животне просторе балканским народима као да они уопште не постоје. Нарочито је то видљиво приликом опсаде и освајања Скадра.

издању Српске краљевске академије, те слиједи читав низ веома успјелих књига о „великом рату“:

1. *Битка на Јадру августа 1914. године*, Београд, 1924.
2. *Битка на Колубари*, први део. Дефанзивна битка, свеска прва, Београд, 1928.
3. *Битка на Колубари*, први део. Дефанзивна битка, свеска друга, Београд, 1928.
4. *Битка на Колубари*, други део. Офанзивна битка, свеска прва, Београд, 1930.
5. *Битка на Колубари*, други део. Офанзивна битка, свеска друга, Београд, 1930.

Обим тог рада говори о важности тих догађаја, али и о студиозном приступу аутора да остави поуздано свједочанство о догађајима који су обиљежили српску националну историју. Колубарска битка је постала баштина свјетске историје ратовања; дио те величине припада и онима у чијим је замислима настајала и развијала се. Међу њима је, у првом реду, Живко Павловић.

Неиспуњена жеља

Поред тих радова, припремао је и обимно дјело о Првом свјетском рату, нарочито о његовом првом дијелу. Оно је било замишљено под именом *Операција 1915. године*. Од предвиђена три дијела, два су већ била готова. Трећи дио је остао недовршен. На болесничкој постељи често је, с тугом, напомињао ту своју неостварену жељу. Не схватајући да његову велику радну енергију немилице уништава неизлечива болест, жалио се свом пријатељу, пензионисаном пуковнику Ђорђу Јовановићу: „Само да ми је да поживим још две до три године, да бих могао да довршим своје дело *Операција 1915. године*“. И у разговору са сином, на самртничкој постељи, жалио се што је оставио незавршено своје највеће дјело.

Наши војни истраживачи нису до сада проучили вриједност радова тог великог znalца и мислиоца. Можда је превише заслуга дато и онима чији су се успјеси узвисили управо на замислима тог великог стратега. Савремени војни истраживачи треба да проуче обимну и веома вриједну литературу коју су стварале наше надарене војсковође. У овом времену, без тога није могуће озбиљно замишљати и стварати нашу војну доктрину, па ни националну стратегију. Као и многе наше великане из разних области науке и културе, и тог вриједног војничког прегооца предали смо забору.¹⁵ Дјело које нам је генерал и академик Живко Павловић оставио у наслеђе заслужује да се проучи из више разлога. Посебно због тога што се у њему открива пишчев аналитички дух и филозофско промишљање и закључивање.

¹⁵ На основу рукописа (аутограф), САНУ приредила је, а „Научно дело“ 1968. године издало Павловићев рад *Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године*.

Високе војничке дужности које је током службе обављао условиле су изворност, документованост и поузданост грађе коју је излагао и просуђивао. Зато највећи део Павловићевих радова не припада монографском начину обраде, нити мемоарском казивању. Његова дјела обилују мноштвом документарних података, помоћу којих писац говори о свом времену и догађајима у њему. Његови радови могу да послуже истраживачима наше новије историје као поуздан извор за тумачење и анализирање догађаја у Првом свјетском рату који су везани за Србију. Вриједност изворне грађе, коју је дијелом и сам стварао и у раду користио, сада је још већа због тога што је велик број тих докумената нестао. Настала из пера уваженог војног стручњака и веома образованог човјека, дјела генерала и академика Живка Павловића биће непобитан доказ о једном славном времену наше националне историје. Управо таква времена свједоче о трагеди малих народа и њиховом тражењу мјеста и права на своје постојање. Као судионику операције у опсади Скадра 1912. и 1913. године, мора да му је тешко пало наређење владе и врховне команде да „дигне опсаду“. Иза тога је стајао притисак великих сила, које су кројиле другачију карту Балкана од оне коју су замишљали ослободиоци. Као војни експерт на мировној конференцији у Лондону, маја 1913, и сам је имао прилике да се у то увјери.¹⁶

Једна је појединост из живота генерала Живка Павловића веома занимљива, али и карактеристична за српске међусобне односе, који су се и у војсци некад веома изразито одсликавали. Управо у вријеме које је претходило његовом пријему у Српску краљевску академију против њега су се, у највишем војном (и државном) врху, покренуле пакост и клевета. У телеграму, који је тадашњи војни министар Михаило Рашић упутио „Личан пуковника Павловића“, види се с колико је произвољности и неодговорности највиша војна (и државна) управа закључивала о великим ауторитетима у војсци. Само на основу нечијег потказивања требало је одстранити из војске једног од њених најспособнијих официра:

„Вама се приписују две крупне грешке из 1915. год.¹⁷

- 1.) У одступању кроз Албанију на преноћишту где сте били са женом дошао је Краљ Петар I. Њему је требало уступити једну собу. Госпођа, или Ви обоје, нисте показали велику готовост зато. Краљ је то приметио одустао да уђе у собу и ноћио је под ведрим небом.
- 2.) У времену највеће агитације и котеријаштва покојн. Драгутина Димитријевића, који је водио скривену борбу противу Наследника Престола, Ви сте Драгутину на једној официрској вечери напијали здравицу. Тамо долази Престолонаследник, учините озбиљан покушај да Вас извини по овим оптужбама. Будете ли успели, имате шансова

¹⁶ Архив САНУ (АСАНУ), 10012/6-7-а (1-13).

¹⁷ То је писано четири године касније, 1919. године.

за унапређење, иначе захтевајте пензију или ћу ја бити принуђен да Вас пензионисем и без тога. Налазим да без поверења официр Ваше прошлости не сме да остаје у војсци. Сачекујем извештај.¹⁸

С правом увријеђен таквим поступком војног министра, Павловић се, по свој прилици, обратио свједоцима догађаја приликом одступања кроз Албанију. Из Атине је стигао телеграм, послат „5 – III – 1919 год, 21 ч 30 м, Пуковник Тодоровић, Бр. 19“:

„Господину Министру Војном и Морнарице Београд.

Према писменим белешкама, које код себе имају пуковник Тодоровић и капетан I класе Ђукановић тврде следеће:

Њ. В. Краљ био је се у Спасу Новембра 1915. год. сместио у малој соби, јер је Он одбио да прими понуђене угодније станове у којима је била смештена избегличка нејач, а при том нама љутито рекао, да би било грехота од Бога ту нејач истерати на зиму.

Њ. В. Краљ веома уморан одмах није заспао, због мучних утисака тога дана, а највише због бриге. Нешто му се смучило те је изашао на свежину и остатак ноћи провео напољу крај ватре.

Није никакву услугу ни од кога тражио, већ напротив за Њ. В. Краља жена пуковника Живка Павловића дала је јастуче, а жена пуковника Андре Миливојевића дала вунене чарапе, које су све ствари по налогу Њ. В. Краља одмах враћене.

Од пуковника Живка Павловића тражена за Њ. В. Краља вечера и слама за постељу, све је то пуковник Живко Павловић у изобиљу дао.¹⁹

Депешу Министра Војног и овај одговор прочитао Њ. В. Краљ и благоизволео изјавити своје чуђење, како се могло и помислити, да је према Њему ма у којој прилици могао поступити некоректно пуковник Живко Павловић.

Пуковник Тодоровић, капет. I кл. Ђукановић

Тодоровић.

14. септембра 1919
Београд

Да је копија верна оригиналу тврди:
Начелник, Пуковник
Мих. М. Јовановић.¹⁹

Одговор краља Петра I био је довољно ауторитативан да заштити недужнога Павловића. Али последице његове смрти те заштите није било. Такав ауторитет није била ни Српска краљевска академија. Пензионисан је изненада, када је био на врхунцу војничке и научне снаге. Слика односа међу тадашњим официрима, па и у Врховној команди, говори о притајеном ситнодушју, чак и оних прегалаца који су толико пута заблестали на бојном пољу. У бројним некролозима исказана је највиша почаст покојнику, али ништа више од тога. Нико се није усудио да јасније укаже на неправду која је учињена присилним пензионисањем једног тако поштованог човјека, чија је бројна одликовања носило „12

¹⁸ АСАНУ, 10012/4, 10.

¹⁹ АСАНУ, 10012/4-7, 9.

официра“ за вријеме спровода и сахране. Али сви су знали ко се бојао великих ауторитета у војсци. Подвале и клевете, својствене и самом врху државе, одавно су му припремале мировину. Обичном оловком записао је на биљешци војничког календара за август: „Смењен сам са положаја Шумад. дивизије Наредбом Врховног команданта Пов. Ађ 64107 од 24. августа, и наређењем врхов. команде Пов. Ађ Бр 4748 од 29 авг.“²⁰

У том случају није помагала ни оцјена, још из времена Другог балканског рата, коју је потписао његов непосредни старјешина „Начелник Главног Ђштаба Почасни Ађутант Њ. В. Краља Војвода Р. Путник с. р.“. Рубрике: „Какве је опште спреме и способности“ и „Какве је стручне спреме и способности“ испуњене су ријечима великог војсковође: „По својој општој спреми и способности улази у ред наших најбољих официра. Подједнако употребљив и врло користан и за командовање и за канцеларијску службу и на највишим положајима у војсци. За време садањег рата²¹ био је у први мах на служби у операт. одељењу врховне команде, а затим и начелник овога одељења. На овом положају својим стручним знањем, радом и трезвеношћу истакао се тако, да заслужије сваку похвалу и препоруку и за највише положаје у ђштабној струци. У своје време треба га поставити за начелника Глав. ђштаба.“²²

Идући траговима судбине пуковника Живка Павловића наилазимо на податке о нискости и недостојности људи високог положаја и чина. Између редова, није тешко уочити сјену невидљивог пакосника, додворавање и подаништво оних који су се нашли у сјени великог војника, научника и академика. И управо они, који су највише искрварили за остварење велике југословенске идеје, почели су да падају као њене жртве. Невидљиви непријатељи, потајни као болест, избацивали су из побједничког строја врсне ратнике и велике људе. Једна силна идеја потекла је другим коритима, претварајући моћну матицу у просторе устајалих вода и баруштина.

Поступци недостојни великог војника и научника

И сам Живко Павловић, пишући грађу за своје знаменито дјело *Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године*, као да је био нагрижен завишћу и злобом. Читалац не може да превиди пишчеву жељу да непрестано указује на недостатке и погрешке које је примјећивао у тактичким поступцима војводе Живојина Мишића. Наиме, један освједочени и прослављени ратник заслуживао је више поштовања од једног пуковника, макар он био у главном генералштабу, односно Врховној команди. Ипак, примједбе на страницама: 626, 641, 647, 650, 796, 806..., пуне су једа и жучи, што се не примјећује у Павловићевом односу према било којем другом официру. Чак са

²⁰ АСАНУ, 10012/4, 10.

²¹ 1912. и 1913. година. Та оцјена је поновљена и касније.

²² АСАНУ, 10012/4, 1.

задовољством наглашава да је Мишић требало да буде смијењен с дужности команданта Прве армије због погрешака у тактици повлачења. На једном мјесту истиче нешто што је тешко и замислити у карактеру великог војводе:

„Видећи ову опасност, командант I армије, предаје команду пуковнику М. Васићу, те да овај прими евентуалну одговорност за катастрофу, а он побеже у Митровицу.“²³

Изгледа да је и самом Мишићу било несносно звоцање ђенералштабног официра Павловића, те му је „преко пуковника Ст. Хаџића одговорио да ја гледам своја посла и да се не мешам у његову надлежност“.²⁴

Љубомора, или нешто друго, на успјехе војводе Мишића, коме, исто тако као и Павловићу, војна и државна управа нису биле нимало наклоњене, букнула је особитом снагом у чланку „Колубарска битка“.²⁵ Већ на самом почетку чланка писац недвосмислено наговјештава своје неслагање с приписивањем заслуга војводи Мишићу, трудећи се да документовано оспори оно што су други, па и досадашњи суд времена, досудили војничким врлинама смјелога ратника.

„О Колубарској битци створена је легенда да ју је добио командант Прве Армије војвода Ж. Мишић, који је био узео сву иницијативу у своје руке, и оставио Врховну Команду у подређен положај. Ова легенда прихваћена је не само од стране наше дневне штампе, него и од наших часописа, па се чак и у Историји проф. Станоја Станојевића, за средње школе, тврди да је војвода Мишић потукао Аустријанце на Колубари. Сам ђенерал Стеван Хаџић, који је, за време Колубарске битке, био начелник штаба у Првој Армији, у свом некрологу војводи Мишићу објављеном недавно у овом часопису,²⁶ представља ствари тако, као да је војвода Мишић био тај који је одлучио да се бије Колубарска битка, јер је смео да прими сву одговорност за њу.“²⁷

Трудећи се да у двама наставцима, у бројевима 1 (1. маја) и 2 (16. маја) 1921. године оспори заслуге војводе Живојина Мишића у побједничком вођењу Колубарске битке, генерал Живко Павловић закључује:

„Из целокупног нашег документованог излагања историјских факата јасно се види ово:

1. Да је идеја за офансиву у Колубарској битци дело Врховне Команде, а не команданта Прве Армије, Војводе Живојина Мишића.

2. Да је план на Колубарску битку израдила Врховна Команда, и да у овоме није имао удела нико други.

3. Да је извођењем Колубарске битке руковала само Врховна Команда, и да је њеним умешним руковањем, а вештим и брзим извршењем њених идеја од стране свију армија и Одбране Београда,

²³ Рат Србије..., стр. 647 (биљешка).

²⁴ Исто, стр. 650 (биљешка).

²⁵ „Српски књижевни гласник (СКГ)“, 1921, књ. III, бр. 1, стр. 27, и бр. 2, стр. 126.

²⁶ „СКГ“, 1921, бр. 3, стр. 240, и бр. 7, стр. 503.

²⁷ „СКГ“, 1921, бр. 1, стр. 27.

задобијена једна величанствена битка, за коју страни стручњаци кажу да је класична.

4. Да Прва Армија није учинила ништа више од онога што су учиниле и остале армије у односу на крајњи успех Колубарске битке.²⁸

На основу таквих података, савремени просуђивач наше војне историје не може се одупријети двоумљу: ако је Српска краљевска академија примила у чланство генерала Живка Павловића, вреднујући његов научни прилаз војној науци, како је било могуће да се његов суд о војводи Мишићу и његовим заслугама у вођењу Колубарске битке потпуно одбаци, и то у основи. Затим, ако је академик Павловић рекао неистину, зашто се то у нашим истраживањима тих догађаја није нагласило и објаснило. На основи тога, могло би се рећи да историчари који се баве тим временом и догађајима у њему ни сами нису начисто у свом одређењу. Или, можда, немају довољно непристрасне снаге да се у томе одлуче. У сваком случају, то није добро за истинито вредновање наше историје. С друге стране, кад је генерал и академик Живко Павловић писао редове о Колубарској бици у „Српском књижевном гласнику“ велики ратник више није био међу живима, те није ни могао да одговори. Дакле, тај чланак није био у сагласности с традиционалном етиком једног способног војника, научника и академика.²⁹

Бројна домаћа и страна одликовања

Генерал Живко Павловић је за живота био почаствован и као војник и као научник. О томе свједоче бројна висока одликовања која му их је даривала домаћа и страна јавност. Од наших одликовања красили су га:

1. Бели орао II степена с мачевима;
2. Карађорђева звезда III степена с мачевима;
3. Карађорђева звезда IV степена с мачевима;
4. Карађорђева звезда IV степена с мачевима;
5. Карађорђева звезда IV степена без мачева;
6. Бели орао V степена;
7. Свети Сава V степена;
8. Златна медаља за ревносну службу;
9. Медаља за војничке врлине;

²⁸ „СКГ“, 1921, бр. 2, стр. 137.

²⁹ Било би веома занимљиво да психолози и социолози наше војске истраже и објасне те појаве, којих није било мало међу српским официрима. Документи говоре негативно о генералима Ранку Алимпићу и Јовану Белимарковићу, нарочито у афери против Фрање Заха. Српски, а касније руски официр Димитрије Митрићевић пише недостојно о Фрањи Заху и Јовану Драгашевићу из чисте сујете. На исти начин о Јовану Драгашевићу пише и народни официр Радоје Јовановић. Српски врховни команданти лишавали су живота своје најбоље официре из чисте сујете или голог интереса. Тако су платили главом Јеврем Марковић и Драгутин Димитријевић Апис. Дворске сплетке и подвале натјерале су на самоубиство два врсна српска официра, оца и сина, Евгенија и Павла Јуришића. Сличне подвале доживио је и Живко Павловић (АСАНУ, 10012/4). Исту чашу, много прије, испијао је два пута и Живојин Мишић.

10. Споменица „Краљ Петар I“;
11. Споменица за српско-турски рат 1912. године;
12. Споменица за српско-бугарски рат 1913. године;
13. Албанска споменица;
14. Споменица за рат 1914–1918. године.

Од страних одличја носио је бројне ордене и медаље:

1. Румунска Круна II степена;
2. Румунска Звезда III степена с мачевима;
3. Француско одличје *Legion d'Honneur Commandeur*;
4. *Legion d'Honneur Officier*;
5. Енглески *St Michel at St George*;
6. Грчки Ђорђевог ордена III степена;
7. Грчки Ратни крст;
8. Грчки *Medaille pour la valeur militaire*;
9. Руски орден Св. Ане II степена;
10. Руски орден Св. Станислава II степена;
11. Чешки ратни крст;
12. Бугарски орден за војне заслуге III степена.³⁰

У знак признања заслуга стечених у рату генерал Живко Павловић је 1916. године изабран за почасног члана Академског друштва за међународну историју,³¹ у Паризу. Идуће, 1917. године, изабран је за почасног члана Латинске академије за науку, књижевност и умјетност.³²

Није без разлога хроничар тога времена записао приликом његове сахране: „Многобројна одликовања носило је 12 официра“.³³ И, мада су одате све војничке и грађанске почести покојном генералу и академику, лист „Политика“ је посредно напоменуо незадовољство због става званичне јавности према свом великом грађанину: „Овај велики Србин умро је у уверењу да га је његова отаџбина, коју је толико задужио, занемарила и заборавила“. Тадашње новине и часописи огласили су се бројним чланцима и фотографијама. Касније се појављивала по која успомена, а затим је све утихло. Долазила су зла времена, у којима би његово велико искуство и знање били изузетно вриједни. Тако је замашно војно и научно дјело тог изузетног војника покрио заборав све до наших дана.

Јован Цвијић о српској војсци и Живку Павловићу

Мишљење Јована Цвијића о српској војсци и њеном надахнутом представнику Живку Павловићу није само став тог уваженог научника. То је устаљено промишљање највише српске учености о једном узвишеном позиву, који је у националном бићу стекао недвосмислен ауторитет и поштовање. То уважавање је наглашавао и учени Стојан Новаковић

³⁰ „Годишњак СКА“, XXIX, 1920, стр. 192 и 193.

³¹ Société Académie d'Histoire Internationale.

³² Académie Latine pour Science, Art et belles lettres.

³³ „Политика“, 28. априла 1938, стр. 3, 4.

у свом познатом дјелу *Стара српска војска*, које је поткрај 19. вијека објавио „Ратник“, прво на својим страницама, а касније и посебно. Уважавање српске војне установе исказао је и др Јован Скерлић, приликом говора у Скупштини 18. октобра 1913, нагласивши: „Поричати заслуге те војске, значи грешити се о свој народ“.³⁴

Говорећи на пријему генерала Живка Павловића у Академију наука, њен предсједник, Јован Цвијић, нагласио је: „Безброј је наших официра, и знаних и незнаних јунака који су показали војничкога дара, иницијативе, смелости, јунаштва. Тиме³⁵ одају и имају да одају признање и почаст друге институције наше државе. Академија је наука желела указати своје признање целој српској војсци, награђујући оне њене врлине које спадају у домен Академије: научни дух и методе. Зауоставили смо се једнодушно на вама.“³⁶

Истичући тако допринос српске војске националном дјелу, Цвијић је нагласио и војничке, људске и научне заслуге Павловићевог претходника у Академији генерала Јована Мишковића. Тај, вјероватно најобразованији српски официр свога времена поклатио је Академији, а тиме и српској науци, сва своја материјална добра, слиједећи тако честити пут бројних дародавалаца олтара наше науке и просвјете.

Велики познавалац српског духовног бића, посебно је нагласио и узвишене моралне вриједности нашега човјека, чије су се особине нарочито истакле у позиву официра. Углавном поријеклом из сиромашних слојева, недовољно награђен за своју тешку и крваву службу, он је своје задовољство тражио у жртви за националне идеале. Самим тим, српски се официр сврставао у оне полетне колоне које је наш народни дух даривао жртвенику своје велике идеје ослобођења и уједињења. Тај истрајни и кочоперни српски човјек, погурен под теретима многих зала и недаћа, спечена лица и кржавих удова, запрепашћивао је учене европске војсковође, изазивајући њихово дивљење и поштовање. Отуда је у српској војсци често узрастао непредвидљиви „људски фактор“, који се није могао научити ни у једној војној академији.

„Под њиховом, често неугледном спољашношћу крије се много снажнога, духовитога, моралнога. То су они од највеће националне вере, који су се борили и жртвовали, и појединачно и у масама, за слободу, за правду, да освете Косово, за своју царевину, на коју су и у најтежим приликама мислили. Могу да се горостасно исправе, и као маса и као појединци, и да крше и ломе пред собом. У своје идеале су веровали без икаквих облачака од сумње. Има у њима један народни инстинкт за животом, чијој снази краја нема. Много полажу на образ и на понос. Оно што одређује велике акције ових народних маса није материјалне врсте, већ моралне и духовне.“³⁷

³⁴ Јован Скерлић, *Фелтони, скице и говори*, Београд, 1964, стр. 350.

³⁵ Вјероватно словна погрешка, настала у штампању, па су је касније, неконтролисано, преузимали и други. Облик није логичан.

³⁶ Јован Цвијић, *Аутобиографија и други списи*, Београд, 1965, стр. 365.

³⁷ Исто.

Искусни и надахнути научник Јован Цвијић уочавао је ону непосредну, блиску, готово интимну везу између војске и народа. Док се за чувену пруску војску говорило да се више плашила официрске батине него метка, српски официри и војници познавали су мјеру узајамног поштовања. О томе говоре многи случајеви, па и многи написи у „Ратнику“. Дивовски учинци наше војске на бојном пољу, у несразмјерним односима према непријатељској сили, резултат су тих укоријењених односа. Погибија српских официра, с обзиром на њихов број у јединицама, веома је велика. То је била последица њихове храбрости и осјећаја одговорности према војницима које су водили у борбу.³⁸ Ријечи Јована Цвијића, изречене 25. октобра 1921, и сада треба да привуку осврт савремених твораца наше војне доктрине: „У младићским годинама се најпотпуније приме народна надахнућа и дубоки народни духовни и морални сок. После тога остају целог живота задахнути националном мисијом и народним поносом. То много вреди при командовању, јер (официри) разумеју душу свога војника, његове начине мишљења, склоности, жеље; знају шта треба учинити и рећи да се развије највећа сума његове енергије. Остали су између официра и војника заједница и узајамна љубав, снага од неоцењиве вредности. И то треба не само при командовању са мањим јединицама, већ, изгледа, још више у Врховној команди, за распоред официра и великих ратних маса. Из приступне беседе коју је сада прочитао г. Павловић³⁹ видели сте колико је он то јасно осећао и у најтежим моментима класичне колубарске битке, а још више доцније, на солунском фронту. Ја мислим да је за ту психолошку обавештеност, која је од највећег значаја за војсковођу, много користило то што је г. Павловић васпитаник наше Војне академије и нашег ђенералштаба...“⁴⁰

Дајући оцјену војнонаучних радова генерала Живка Павловића, врсни познавалац балканског рељефа уочио је значај конфигурације земљишта у командовању. Он је ту вјештину схватао више као визију широког простора, пуну динамике противничких војски, него као канцеларијско посматрање карте и одређивање праваца појединих јединица по њој. То Цвијићево тумачење толико је живо и увјерљиво да би могло да послужи и савременим предавачима тактике као методички поступак: „Јасно се осетило да ви имате велику визију предела, планина, долина, превоја, теснаца, свих путова, и видите како њима промичу, врве, гурају се пешадија, артиљерија, коњица, комора; пластички видите трупе обеју противничких страна, и продоре кроз које се непријатељ може провући, пресећи комуникације и одступање; а тако исто и где ви то можете учинити, зауставити непријатеља и збунити га.“⁴¹

³⁸ „Правда“, 14. јануара 1934, стр. 6.

³⁹ „Глас СКА“, *Београдска операција...*, СП, стр. 38.

⁴⁰ Ј. Цвијић, *Аутобиографија...*, стр. 357.

⁴¹ Исто.

Занимљив је дио Цвијићеве бесједе у којем настоји да помогне генералу Павловићу да исправи иначе неприхватљиву оцјену о заслугама војводе Мишића у вођењу Колубарске битке. Тај човјечан поступак председника Академије био је срачунат и на то да чланови те установе буду узорци уважавања човјекове личности, ослобођени свих људских слабости у вредновању тековина других стваралаца. Он је на тај начин разувјерио самоувјереног, а у неку руку и неодмјереног генерала Павловића да је, величајући сувише моћ командовања, негирао и своје схватање о снази моралних чинилаца српског војника: „У данашњем приступном предавању открили сте нам један свој нов, филозофски начин гледања на победе. По вашем последњем чланку у 'Књижевном гласнику'⁴² могло се мислити да ви сувише силно верујете у моћ врховне команде, и услед тога њеним стратегијским потезима дајете огромну важност, пред којом све друго бледи. Можда ви нисте сасвим тако мислили, али је то био утисак вашег начина разматрања и ваших закључака. По данашњој беседи видимо да ви тако не мислите. Може рад врховне команде бити првокласне вредности – као што је био у главним цртама рад наше Врховне команде – па опет не дати оне величанствене победе. И зато ви с правом говорите о моралним и психичким елементима: о психичкој кризи, о душевној узбурканости, о моралној сондажи и о нашем народном карактеру, који се у овим великим моментима најбоље открио. Ви сте тиме дирнули основни узрок свега славнога што се догодило, и нема сумње да ће се у студијама које се буду бавиле о нашим великим ратовима и њиховом резултату, данашњој нашој великој држави на те узроке обратити највећа пажња.“⁴³

Осјећајући у српској војсци врховног чиниоца у остварењу националних идеала и задатака, Српска краљевска академија је учавала бујношћу изданака младог и здравог покољења. У њему је она видјела снагу старог стабла и његову моћ да се разграна и расцвјета љепотом младости, из чије крви је и поникло. Устанички замах с почетка 19. вијека подарио је српску војску низом покољења врсних ратника, који су завјет својих предака крунисали успјесима на бојном пољу током читавог низа великих и крвавих ратова, нарочито почетком 20. вијека. У основи свега тога Цвијић је видио здравину моралне и духовне средине, из које се развила „она сјајна фаланга српских официра с којом смо ушли у рат 1912. године, одличне војне спреме, високих моралних особина, чији је патриотизам био бескрајан“.

Завршавајући своју поздравну бесједу новом академику, Јован Цвијић је нагласио чињеницу да Академија наука не тражи од својих научника само научне успоне и домете. Њен избор се односи и на моралне чиниоце оних којима се та висока научна установа обнавља и подмлађује. Исказујући своје поштовање новом члану, Академија је, посредно, указала и на вриједност средине која га је одгојила и

⁴² Мисли се на „СКГ“ књ. III, бр. 1, стр. 27, и бр. 2, стр. 126.

⁴³ Ј. Цвијић, *исто.*

образовала: „У данашње материјалистичко и пометено доба вреди истаћи једну вашу моралну особину. Као што сам поменуо, изабрали смо вас за академика као представника научног духа и научне методе у војсци. Али ми вас не бисмо изабрали да сте ви, показавши те особине и добивши на основу њих велики социјални положај и значај ради личне користи, или ради расипања државне имовине на неки други начин. Тада бисте толико исто штетили колико сте на основу првих особина користили, јер бисте кварили морал свога народа, нарочито што сте тако угледан његов представник. Академије наука су, истина, на првом месту научне, али, осим тога, и националне институције, које не могу занемарити морал своје земље.“⁴⁴

Указујући на вриједност војнонаучног рада генерала Павловића, академик Цвијић је истакао да је он „помогао да уопште победе принципи правде и слободе. У њему нема ни трага од лично-материјалистичких тежњи“. Тако је и Краљевска југословенска војска, као некада српска, обогатила нашу академију наука својим најбољим представником.

Вјеран идеалима традиције својих великих претходника

Генерал и академик Живко Павловић типичан је примјер успона и развоја многих наших великана 19. вијека. Оно што српском народу нису омогућивали мирни и дугорочни процеси развоја, чинили су својим великим узлетима даровити појединци. Марљивим и упорним радом они су прескакали огромне временске размаке, досежући за кратко вријеме оне висине духа и напретка које су многи европски народи били већ одавно стекли. Војска је веома често била уточиште и ухљебљење сиромашног, али бистрог и надахнутог подмлатка, који је у њој налазио своје идеале и могућност сопственог исказивања и доказивања. Њихов развој заснивао се на духовном узнесењу ка идеалима националног епа и мита, марљивости и скромности, али и велике спремности на жртву. Упорност, коју је српски војник исказивао у свим приликама, проистицала је из његове логике живота. Лијепо је то растумачио војвода Мишић једном свом страном колеги: „Цео наш официрски кор регрутује се из народа – великом већином из сељачког становништва – и као такав врло добро познаје навике својих војника. Не обраћајући много пажње на личне удобности, а настојећи да са што већим успјехом заврши своје послове, који су им пречи од свега, они су се толико очеличили да све те тегобе врло лако и без гунђања подносе.“⁴⁵

Управо захваљујући таквом схватању животних прилика и путева, српски су официри знали да послјије неколико сати напорног јахања сједну за сто и баве се науком. У таквим условима, за њих је то био одмор. Они су тако урањали у прошлост свог националног бића, те

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Живојин Мишић, *Моје успомене*, Београд, 1969, стр. 273 и 274.

спознавали оне тајне и загонетне путеве који су водили ка будућности, и настављали њиховим правцима. Откривали су, тако, и велике празнине у култури свога народа, те су их упорним радом попуњавали и обогаћивали.

Генерал Живко Павловић је посебно занимљив случај у Српској краљевској академији. Они његови претходници који су за своје заслуге примани у ту највишу научну установу нису тиме били почашћени као војници, већ као научни дјелатници у другим областима знања. Живко Павловић је први српски официр који је за успјехе у стварању и развоју наше војне мисли примљен у ту високу научну установу. И не само да је први, него, на жалост, и посљедњи. Чинећи то, Српска краљевска академија је удостојила српску војну науку својим високим признањем. Та одлука се заснивала на способности и мудрости нашег ратника да мањим снагама савлада бројнијег противника. Надбити јачега на бојном пољу за српског војника је значило, првенствено, надмудрити силу и претворити је у ништавило. Та духовна величина уздизала се високо изнад стратегије и тактике, које су се изучавале у војним академијама. Оно што се није могло учинити силом, узвраћало се јачином духа и мишљења.

Припадник српске војничке властеле

Деветнаести вијек, у којем је с муком настајала српска држава, подарио је нашој новијој историји многе врсне војнике, који се знањем, духом, образовањем и етиком с правом могу удостојити назива *српска војничка властела*. Мада су им, готово свима, етнички коријени дубоко у сељачком слоју, они су мноштвом сјајних одлика заблистали у националној историји и култури. Високом отмјеношћу и узнесењем духа, изравнали су се с многим европским војсковођама, а етиком и човјештвом на бојном пољу, у много чему су их високо надмашили.

Један од часника наше националне војничке епике је и генерал Живко Павловић. У његовом животном путу лако препознајемо животописе и судбине многих његових савременика. И, ма колико да је било тешко уздићи се над великим именима наше војне историје, генерал Живко Павловић се издвојио аналитичким и научним приступом у војничком расуђивању. Географски предјели ратишта за њега су били источници, којима је напајао и провјеравао богато надахнуту војничку мисаоност. Као некада Иларион Руварац у писању историје, Живко Павловић се у војној науци ослањао на документе и њима потврђивао истинитост свог излагања. Можда је због тога његова истина сувише опора за народ, који је више био склон да вјерује миту и епском казивању. Управо из тих разлога би требало да савремени истраживачи проуче његово тумачење многих догађаја и људи, о којима су старији размишљали и закључивали другачије. Немамо права да превиђамо чињеницу о његовој научности, због које су му била и отворена врата Српске краљевске академије. Не можемо казати ни то да га је неко од његових сљедбеника и потомака порекао или оспорио.

Преглед извора и праксе савременог права оружаног сукоба

Мр Дамјан Татић

Приказ књиге Лесли Грина *The Contemporary Law of Armed Conflict*

Аутор књиге *The Contemporary Law of Armed Conflict* (Савремено право оружаног сукоба) Лесли Грин признати је стручњак за право оружаног сукоба. Књига је објављена у збирци монографија о међународном праву, а финансирао је фонд Меланда Шила. Написана је на основу ауторовог *Нацрта приручника права оружаног сукоба*, урађеног на захтев канадског министарства одбране. У својој књизи Грин приказује савремено право оружаног сукоба какво већина чланица међународне заједнице сада прихвата и примењује у пракси. Књига садржи како важеће изворе, тако и праксу права оружаног сукоба. После историјске анализе те гране права, Грин прати њен развој током последњих неколико деценија. Анализа обухвата и искуства из рата у Персијском заливу и сукоба у Босни и Херцеговини – *Савремено право оружаног сукоба* има двадесет и једно поглавље: „Легалност рата и право оружаног сукоба“, „Историја и извори права оружаног сукоба“, „Међународни и унутрашњи оружани сукоби“, „Непријатељства: њихов почетак, последице и окончање“, „Односи између учесника у сукобу“, „Законити учесници у оружаном сукобу (борци)“, „Вођење борби на копну“, „Вођење борби на мору“, „Вођење борби у ваздушном простору“, „Ратни заробљеници“, „Рањени, болесни и бродоломници“, „Цивили“, „Сила заштитница“, „Цивилна заштита“, „Права и дужности окупационе силе“, „Права и дужности неутралних сила“, „Спречавање кршења права оружаног сукоба и мере надзора“, „Ратни злочини и тешка кршења права“, „Право и унутрашњи сукоби“, „Операције Уједињених нација“ и „Основна правила и начела права оружаног сукоба“. Књига садржи исцрпну библиографију (више од две стотине наслова), листу судских случајева и међународних уговора.

Легалност рата и право оружаног сукоба. У уводном поглављу аутор се бави питањем легалности рата. Цитира Гроцијуса. Разматра неуспели покушај кривичног гоњења немачког цара Вилема Другог по окончању Првог светског рата због кршења „међународног морала и

освештаног поштовања уговора“. Потом прати напоре за забрану рата чињене у оквиру Лиге народа. Разматра одредбе Пакта Лиге народа и Бриан-Келоговог пакта. Анализира одредбе Повеље УН о забрани употребе силе и претње силом, праву на индивидуалну и колективну самоодбрану и одредбе Главе 7 Повеље. Долази до закључка да се Повељом не проглашава незаконитим или криминалним рат сам по себи; рат је ту тек кршење уговора, подложно санкцијама. Но, Статутом Међународног трибунала у Нирнбергу изричито се предвиђа да је „припремање, планирање и покретање нападачког рата...“ кривично дело. Аутор потом анализира пресуду Нирнбершког трибунала, нарочито део у коме је Трибунал тумачио Бриан-Келогов пакт и закључио да из одрицања од рата као инструмента политике произилази илегалност рата у међународном праву. Наглашава да је Генерална скупштина УН резолуцијом подржала правна начела Статута и Пресуде Нирнбершког трибунала.

Ратно право, наглашава Грин, чине норме које се примењују током оружаног сукоба без обзира на његову легалност. Ради ублажавања суровости рата државе су крајем прошлог века почеле да стварају хуманитарно право које ће се примењивати током оружаног сукоба без обзира на његову правну природу.

Историја и извори права оружаног сукоба. Грин разматра развој права оружаног сукоба током античког периода и средњег века. Закључује да, иако је савремено право оружаног сукоба почело да се формира средином 19. века, нека правила усмерена на обуздавање суровости имају корен још у верским записима и обичајима древних народа, као и у средњовековним кодексима витешког понашања. Као први савремени кодекс права оружаног сукоба наводи Либерова правила. Аутор помиње Санктпетербуршку декларацију као један од првих савремених аката којим се проглашава наношење „непотребних патњи“ у оружаном сукобу противним законима хуманости. Анализира ток и резултате хашких конференција из 1899. и 1907. године. Сматрајући да је Лондонска декларација кодификација обичајних правила, анализира њене одредбе. Разматра *Нацрт правила ваздушног рата*, сачињен после Вашингтонске конференције. Наводи супротстављене ставове о томе да ли нацрт изражава важеће обичајно право или не. Разматра и усвајање Женевског протокола о забрани бојних отрова и Конвенције о ратним заробљеницима. Осврће се на утицај страхаота Другог светског рата на даљи развој права оружаног сукоба: створен је Нирнбершки суд, а Статутом суда и Пресудом формулисана су начела одговорности за ратне злочине, злочине против човечности и мира, а убрзо је усвојена и Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Грин наглашава да је усвајање четири женевске конвенције 1949. године можда најзначајнији корак у развоју права оружаног сукоба после окончања Другог светског рата, и посвећује им дужну пажњу. Посебно се задржава на заједничком члану 3 свих конвенција о минимуму хуманитарне заштите, који важи у свим сукобима, укључујући и уну-

трашње сукобе. Прати и савремени развој те области права, посебно усвајање Протокола 1 и 2 1977. године.

Међународни и унутрашњи оружани сукоби. Грин прво разматра класичан став да међународно право не задире у домен унутрашње надлежности држава. Зато се право оружаног сукоба не односи на унутрашње сукобе, осим уколико сами учесници не прихвате примену норми тог права. Но, такав став је убрзо модификован, закључује аутор. Већ заједнички члан 3 женевских конвенција из 1949. примењује се и у унутрашњим сукобима. Протокол 2 из 1977. године бави се управо унутрашњим сукобима. С обзиром на то да су норме права оружаног сукоба створене управо ради очувања начела хуманости, Грин закључује да је примена барем основних заштитних норми нужна у сваком сукобу, без обзира на правну природу сукоба. Такође, Грин разматра дефиниције међународног и унутрашњег оружаног сукоба садржане у Протоколима 1 и 2. Указује на тешкоће до којих у пракси може да дође приликом утврђивања да ли је реч о борби за самоопредељење против колонијалног, расистичког режима или није. Саме дефиниције су прилично техничке природе. Ипак, политички чиниоци значајно утичу на доношење одлуке да ли је неки сукоб унутрашњи или је прерастао у међународни сукоб, закључује аутор.

Непријатељства – њихов почетак, последице и окончање. Аутор наглашава да су припадници оружаних снага везани правом оружаног сукоба које морају примењивати без обзира на то како је сукоб почео, и да ли је легалан или није. Ипак, посвећује пажњу начину на који почињу непријатељства. Указује на чињеницу да, нарочито у периоду после 1939. године, учесници у сукобима све чешће избегавају традиционалну објаву рата. Истиче да се после усвајања Париског пакта и Повеље УН јављају контроверзе о томе да ли је законита објава рата покренутог противно одредбама та два акта. Наглашава да је коалиција која је у рату у Персијском заливу деловала против Ирака на основу овлашћења Савета безбедности УН издала ултиматум пре отпочињања непријатељстава. У случају објаве рата треће државе су дужне да се понашају према правима и дужностима неутралних држава. Но, у случају да је реч о оружаног акцији предузетој по овлашћењу УН против стране проглашене за агресора, од трећих држава може се захтевати да, мимо класичних правила о неутралности, подрже санкције Уједињених нација.

Аутор исцрпно разматра утицај отпочињања непријатељстава на важење уговора између учесника у сукобу. Разматра рестрикције које се намећу држављанима, трговачким бродовима и ваздухопловима супротне стране. Анализира последице окончања оружаног сукоба и наглашава да је закључивање мировног уговора најпрецизнији начин окончања сукоба, али пажњу посвећује и споразумима о прекиду ватре и примирјима.

Односи између учесника у сукобу. Грин истиче да су односи између власти једне од страна у сукобу и држављана друге стране регулисани

како међународним, тако и унутрашњим правом. Бави се дефинисањем статуса бораца, небораца и цивила. Наглашава да је Женевском конвенцијом о цивилима из 1949. године предвиђена заштита за цивиле држављане супротне стране. Но, указујући на ирачке акције током рата у Персијском заливу аутор закључује да цивили не уживају увек ту заштиту у пракси. Такође, аутор разматра односе између оружаних снага страна у сукобу, посвећујући посебну пажњу правима и дужностима преговарача. Анализира и услове и последице предаје, а осврће се и на статус демилитаризованих зона и места проглашених за небрањена места.

Законити учесници у оружаном сукобу (борци). Аутор разматра појам и статус бораца кроз векове. Анализира одредбе савременог права оружаног сукоба. Наглашава да је, под утицајем антиколонијалних ратова, дефиниција борца 1977. године проширена, те обухвата и цивиле који учествују у ослободилачким покретима, под условом да отворено носе оружје током борбених дејстава и да су под одговорном командом. Разматра забрану ангажовања плаћеника и правни статус шпијуна и дезертера.

Вођење борби на копну. Грин истиче да право оружаног сукоба ограничава како средства за вођење борбе, тако и објекте против којих она могу бити употребљена. Констатује да су се прво развила правила о вођењу борби на копну. Она су потом примењена или адаптирана и модификована за потребе борби на мору и у ваздушном простору. Аутор инсистира на томе да пуко позивање на војну нужност није довољно за дерогирање правила оружаног сукоба. Разматра под којим су условима могуће репресалије као облик одступања од основних правила. Потом се бави питањем забрањених оружја. Наглашава контроверзе око тога да ли су развој и употреба нуклеарног оружја кршење права оружаног сукоба, констатујући да водеће нуклеарне силе одбацују тумачење према којем је то оружје забрањено. Аутор даје приказ међународних аката којима је покушана забрана или ограничавање употребе „дум-дум“ муниције, бојних отрова, хемијског и бактериолошког оружја и мина, закључујући да се ни сами потписници међународних уговора нису увек придржавали уговорених забрана.

Разматрајући дозвољене и недозвољене методе борбе, аутор констатује да су варке допуштене, али не и подмукло деловање. Забрањене су објаве да нико неће бити поштеђен, изгладњивање цивила, присилна мобилизација цивила и заробљеника против сопствене стране. Аутор разматра када и како имовина супротне стране и њених држављана може да буде плењена и/или уништена. Анализира и разликовање цивилних и војних циљева. Разматра забрану војних дејстава против цивила и цивилних објеката, закључујући да она није увек поштована током 20. века, почев од Другог светског па до рата у Персијском заливу.

Вођење борби на мору. Грин констатује да се обичајна правила о ограничавању непотребних патњи, забрани напада „на слепо“ и заштити онеспособљених противника примењују и у сукобима на мору. Разматра

питања заплене, контрабанде, поморске блокаде и статуса ратних бродова зараћених страна у водама неутралних држава. Анализира под којим условима се брод може сматрати ратним, а бави се и условима за употребу мина и торпеда у поморским борбама.

Вођење борби у ваздушном простору. Аутор се бави дефинисањем појма, статусом и наменом ратних ваздухоплова. Разматра методе ваздушне борбе. Констатује да медицински и цивилни ваздухоплови уживају заштиту, али се морају придржавати правила о неучествовању у непријатељствима, а затим набраја законите мете ваздушних напада. Бави се и забрањеним оружјима.

Ратни заробљеници. Грин прво разматра која лица могу да уживају статус ратних заробљеника. Констатује да је страна која држи ратне заробљенике у притвору одговорна за њихов третман. Наглашава да ратни заробљеници имају право на поштовање личности и части. Искрпно разматра права која уживају ратни заробљеници а потом и обавезе стране која их држи у притвору, као и дисциплинске мере које могу бити примењене против ратних заробљеника и забрањене начине поступања с ратним заробљеницима.

Рањеници, болесници и бродоломници. Статус рањеника и болесника током 19. и у првој половини 20. века био је регулисан засебним конвенцијама за борбе на копну и поморске борбе, указује аутор. Тек Протоколом 1 на Женевске конвенције, усвојеним 1977. године, јединствено је регулисан статус рањеника и болесника. Како зараћене стране сnose посебну одговорност за рањене и болесне противнике и бродоломнике који падну у њихове руке, Грин искрпно анализира обавезе њихове заштите и збрињавања, и заштићени статус медицинског особља, болничких бродова и ваздухоплова.

Цивили. Будући да је још обичајним правом цивилима гарантована заштита, одређена обичајна правила кодификована су на Хашким конференцијама. Но, у пракси цивили нису увек уживали заштиту. Аутор закључује да су страдања цивила током Другог светског рата утицала на усвајање посебне конвенције о заштити цивила у Женеви 1949. године. Одредбе те конвенције проширене су Протоколом 1 из 1977. године.

Цивили уживају заштиту на територији која се налази под контролом снага супротне стране. Но, одређене одредбе другог дела о општој заштити цивилног становништва Женевске конвенције о заштити грађанских лица примењују се на целокупно становништво страна у сукобу. Грин додаје да је заштита даље прецизирана Протоколом 1, нарочито у делу о разликовању војних и цивилних циљева, који се не смеју нападати. Цивили у унутрашњим сукобима уживају заштиту општег члана 3 Женевских конвенција о минимуму хуманитарне заштите. Статус цивила у унутрашњим сукобима додатно је прецизиран Протоколом 2 из 1977. године.

Аутор искрпно разматра одредбе о обавези поштовања личности, части, породичних права и верских обичаја цивила. Осврће се на

забрану нехуманог третмана. Разматра какве мере контроле и кажњавања окупатор сме да предузима над становништвом окупиране територије.

Сила заштитница. У случају сукоба, стране у сукобу поверавају неутралној држави или организацији контролу спровођења одредаба Женевских конвенција о хуманитарном праву. Грин разматра права и обавезе силе заштитнице око контроле поступања с ратним заробљеницима, цивилима и културним добрима и надзора над спровођењем дисциплинских мера.

Цивилна заштита. Грин констатује да су права, обавезе и задаци цивилне заштите експлицитно формулисани тек Протоколом 1 из 1977. године. Искрпно наводи њене задатке и апострофира забрану напада на особље, опрему и објекте цивилне заштите.

Права и дужности окупационе силе. Правилник додат Хашким конвенцијама о сувоземном рату 1899. и 1907. године прва је кодификација правила о војној окупацији. Правила су допуњена Конвенцијом о цивилима из 1949. и Протоколом 1 из 1977. године. Грин наглашава да војна окупација мора да буде ефективна. Разматра права окупационе силе у вршењу власти на окупираним територијама и искрпно анализира ограничења којима је она подвргнута. Инсистира на забрани колективне одговорности цивила. Анализира под којим условима окупационе власти могу да убирају порезе и организују јавне радове. Апострофира забрану ангажовања становништва окупиране територије у ратним напорима против сопствене стране.

Права и дужности неутралних сила. Грин прво разматра основне поставке класичног међународног права о статусу неутралних сила: све док неутралне државе својим понашањем не фаворизују неке учеснике у сукобу и не ометају законите активности страна у сукобу, оне морају поштовати територију и активности неутралних сила. Но, аутор наглашава да је усвајањем Бриан-Келоговог пакта и Париског пакта створена могућност за тзв. беневоолентну неутралност у односу на жртве агресије. Повешом УН предвиђена је могућност учешћа трећих држава у спровођењу колективних мера УН против држава проглашених одговорним за кршење одредаба о очувању међународног мира и безбедности. У том случају, агресор не може да се позове на класична правила о неутралности, нити може да инсистира на неучествовању трећих држава у колективним мерама Уједињених нација. Но, неке државе су се понашале управо према класичним правилима о неутралности током рата у Персијском заливу без обзира на санкције УН против Ирака.

Аутор искрпно разматра обавезе поштовања територије, акваторије и ваздушног простора неутралних сила. Анализира и одредбе о спрачавању страна у сукобу да користе територију неутралних сила за војне операције, укључујући забрану организовања мобилизације. Разматра и одредбе о трговини неутралних сила са странама у сукобу.

Спречавање кршења права оружаног сукоба и мере надзора. Могућности реаговања на кршења права оружаног сукоба донекле су ограни-

чене: државе могу да откажу уговоре из те области права уколико сматрају кршења друге стране озбиљним или могу предузимати репресалије у дозвољеним оквирима. Такође, државе могу изнети случај пред Међународни суд правде, но могућност за изрицање санкција и надлежност Суда су ограничени. Још не постоји међународни кривични суд опште надлежности, али многе државе су у националним законодавствима предвиделе могућност кривичног гоњења лица која крше право оружаног сукоба. Пошто ратне злочине сматра кршењем обичајног права, Грин инсистира на могућности успостављања надлежности за кривично гоњење ратних злочинаца у свакој заинтересованој држави.

Аутор затим разматра значај информисања припадника оружаних снага о нормама права оружаног сукоба, улогу правних саветника при командама и задатке заповедника. Констатује да су раније, у случају кршења права оружаног сукоба, стране у сукобу могле да прибегну разноврсним репресалијама. Сада је та могућност значајно ограничена, но стране у сукобу могу да покушају да спрече кршења права претњом да ће судити лицима одговорним за ратне злочине. Грин анализира искуства из Другог светског рата, рата у Персијском заливу и рата у Босни и Херцеговини на спречавању кршења права оружаног сукоба.

Ратни злочини и тешка кршења права. Грин ратне злочине дефинише као кршења уговорног и обичајног права оружаног сукоба, при чему су прекршиоци подложни кривичном гоњењу, без обзира на то да ли је реч о борцима или цивилима страна у сукобу, или држављанима неутралних држава. Наглашава да су починиоци ратних злочина били изложени санкцијама већ у античким временима, као и током средњег века. Разматра развој санкционисања ратних злочина у савременом праву од средине 19. века до Другог светског рата, а потом анализира стварање нових норми о ратним злочинима, усвојених под утицајем страха Другог светског рата.

Разматрајући одредбе права оружаног сукоба о поступању с ратним злочинцима, Грин наводи дефиниције ратних злочина и злочина против човечности садржане у Лондонској повељи. Констатује да је већина ратних злочина у Женевским конвенцијама и Протоколу 1 из 1977. године дефинисана као „озбиљно кршење“ хуманитарног права. Осврће се и на кршења обичајних правила оружаног сукоба и забрану измена природне средине које би имале „широко распрострањене, дуготрајне и тешке последице“. Закључује да је одговорност за ратне злочине индивидуална. Инсистира да се оптужени не могу ослободити од одговорности позивањем на наређења претпостављених и на војне нужности. Посебно анализира, као актуелна, искуства из рата у Персијском заливу и рата у Босни и Херцеговини.

Право и унутрашњи сукоби. Аутор констатује да је забрана мешања у унутрашње послове суверених држава једно од најстаријих начела међународног права. Као унутрашњи сукоб дефинише сукоб између власти једне државе и групе која унутар те државе настоји да оружаном силом свргне постојећу власт. Констатује да је, с обзиром на суровости

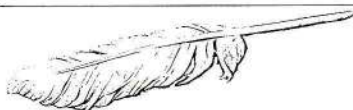
које су пратиле антиколонијалне борбе, у Женеви 1949. године одлучено да се у све четири конвенције унесе заједнички члан 3. Тај члан садржи одредбе о минимуму хуманитарне заштите која се мора примењивати током унутрашњих сукоба. Грин наводи тај члан у целини, а потом разматра усвајање Протокола 2 из 1977. године, који се односи искључиво на унутрашње сукобе. Бави се проблемом дефиниције унутрашњег сукоба дате у Протоколу 2. Указује на проблеме с интервенцијама у унутрашње сукобе које се изводе уз изговор да је нужно спречавање кршења хуманитарног права. Позива се на праксу у Ираку и Босни и Херцеговини. Такође, аутор наводи одредбе члана 4 Протокола 2 о минимуму заштите, које се примењују у свако време и на сваком месту. Потом разматра одредбе о заштити деце, цивила, рањеника и болесника и о поступању са заробљеницима. Наглашава да те одредбе често нису поштоване, уз позивање на искуства из сукоба у Босни и Херцеговини.

Операције Уједињених нација. Грин анализира одредбе Повеље УН о забрани употребе силе или претње силом. Посебну пажњу посвећује одредбама Главе 7 о принудним мерама УН у случају претње миру, кршења мира или агресије. Констатује да се у случају операција УН примењују опште одредбе права оружаног сукоба, пошто не постоје посебна правила. Грин детаљно разматра правне аспекте како мировних операција УН, тако и принудних мера Уједињених нација. Осврће се на искуства из рата у Кореји и рата у Персијском заливу, као и из сукоба у Босни и Херцеговини. Инсистира да се сви учесници у тим сукобима, укључујући снаге УН, морају придржавати норми права оружаног сукоба.

Основна правила и начела права оружаног сукоба. У завршном поглављу Грин даје осврт на основна правила и начела права оружаног сукоба. Наглашава да се та правила и начела морају поштовати у сваком оружаном сукобу, укључујући операције УН, без обзира на законитост или праведност сукоба. Констатује да су хашки и женевски правни акти усвајани ради ублажавања ратних страха. Инсистира на превазилажењу супротности између хуманитарних и начела војне нужности. Сматра да основна начела хуманитарног права имају суштински значај за међународно право, те се морају поштовати у свакој прилици. Забрањени су методи и средства оружане борбе којима се могу нанети непотребне патње. Дозвољена су искључиво борбена дејства против војних објеката, инсистира Грин и претходни став унеколико модификује констатацијом да стране у сукобу процењују колики би допринос коначној победи дало уништавање или заузимање одређеног објекта: та процена се узима у обзир приликом одлучивања да ли је реч о дозвољеном објекту напада или није. Ипак, Грин закључује да постоје недозвољени поступци који се не могу правдати чак ни начелом пропорционалности. На крају дела аутор цитира акте Међународног комитета Црвеног крста о основним правилима и начелима права оружаног сукоба из 1978. године.

Аутор исцрпно приказује савремено право оружаног сукоба, какво прихвата већина чланица међународне заједнице, уз позивање на искуства стечена у пракси. Одредбе права оружаног сукоба приказане су систематично. Аутор подједнаку пажњу посвећује анализирању праксе и тумачењу правних аката – формалних извора права оружаног сукоба. Разматра како примену, тако и непоштовање норми оружаног сукоба током 20. века. Посебна вредност дела је анализа савременог развоја права оружаног сукоба током последњих неколико деценија, заснована, између осталог, на проучавању искустава из рата у Персијском заливу и сукоба у Босни и Херцеговини.

Приказана књига је веома значајна за све оне који се баве изучавањем и применом права оружаног сукоба. Занимљива је како за војне, тако и за цивилне структуре. Пружа грађу за теоретичаре, а смернице за оне који се баве практичном применом права оружаног сукоба. Гриново дело је посебно важно због озбиљних кршења права оружаног сукоба током недавних сукоба на просторима претходне Југославије. Оно је прецизан подсетник и пружа обиље грађе војним старешинама, питомцима војних академија, правосудним органима и цивилним теоретичарима права.

A historian's view of reasons for cooperation between scientists in Southeastern Europe

Vlado Strugar

A brief review of the position and circumstances of Southeastern Europe by the end of XX century, and of its abilities, on the crossroads of world regions, to develop a degree of its own, so to say, regional unification. It is thereat surmised that the management of the development in the southeastern region of this continent will be directed and in a great measure coordinated with already established principles of the general unification of Europe, with basic provisions of the European Union, and with views of Russia, which country increasingly shows its intent to become a major factor in the unified Europe.

This goal demands participation and synergism on the part of science, whose activities should be – as suggested in the end of this paper – coordinated by a council of academies of sciences and arts of countries of Southeastern Europe. This council should consist of representatives of all these academies, and be duly empowered, so that it can act effectively.

Interrelations between religions and military stability in Albania

Prof. D Sc Mirosljub Jevtić

Albania is a country whose population is divided to two major religious groups: the Moslems and the Christians. The Moslem group is further divided to Sunnites (50 per cent of population) and Bektashes (20 per cent), while the Christians belong either to the Orthodox or to the Roman Catholic Church (20 and 10 per cent respectively). Relations between the members of these religious groups were in the history of the Albanians very contradictory and strained, full of conflicts, which sometimes erupted to sanguinary clashes, since the state that brought the Islam to Albania – the Ottoman Empire – was based on religious foundations.

Because the Moslems were the privileged part of population and were in fact bearers of the state power, in order that the national awakening could occur the religious differences had to be overcome, and therefore the bearers of the Albanian national renaissance were working in that direction in the 19th century. Because of different approaches to the world and life on the part of the churches and religion in general, as a dogmatic system, on the basis of which were occurring conflicts between members of different churches, Enver Hoxha abolished religion, wishing to unite the nation. However, in such his enterprise he was not consistent, since the Moslems

remained privileged. Because of such a state of affairs, as soon as communism disappeared in Albania the religious life of its population was restored, together with the old religious disputes and conflicts. Persecutions of members of the Orthodox minority, mostly of the Greek origin, were renewed, their national-religious organization OMONIA was banned, and such practices and relations have also been conveyed into the ranks of the Albanian Army. The state shows distrust towards officers and soldiers of the Greek nationality and moves them from the Albanian-Greek border to garrisons situated in the interior areas of the country, even imprisoning them under the accusation that they are trying to undermine the state, etc. All these actions are inevitably bound to leave deep consequences on the military stability of the state, even more so because also the Roman Catholics are complaining with regard to privileges enjoyed by the Moslems, fearing also a possible breaking of the Islamic fundamentalism into the country.

International protection of natural and human environment in armed conflicts

M Sc Dragoljub Todić

A review of most significant international legal instruments in the domain of humanitarian law, laws on life environment, and human rights which are relevant for understanding the problem of protection of life environment in armed conflicts. A fundamental reserve is established regarding certain methodological questions, such as: possible differences in understanding the notions of life environment and its protection, of international legal sources in the domain of preservation and protection of life environment, and of armed conflicts and their qualification.

The most significant legal sources in this domain are normatives contained in humanitarian laws. In addition to pointing out the general legal sources in this domain that can be of importance in this matter, the basic part of this analysis pertains the contents of provisions of the Geneva conventions of 1949, with protocols of 1977. Provisions pertaining the international armed conflict are reviewed, particularly those that pertain the international armed conflict. Solutions contained in these international agreements make a sufficient foundation for protection of life environment in armed conflicts, even though opening a number of questions requiring necessary clarification and additional interpretation. This aspect of solutions contained in the Geneva conventions, with their protocols, might be subjected to much more thorough analyses and deliberations on the part of competent international bodies and organizations, and a possibility also exists for submitting proposals for entering pertinent changes and additional provisions into these Geneva documents.

General provisions on protection of life environment in armed conflicts are contained in several sources, particularly in the so called „soft law“. Among the legal sources of contractual character particularly are pointed out the Convention on Prohibition of Use to Military or Other Hostile Purposes of the Techniques for Modification of Life Environment „ENMOD“ (Geneva, 1976), not adopted by FR Yugoslavia as yet, and the draft of an

international pact on the life environment and its development, worked out on the part of the Committee for the legal aspects of life environment, an organ of the International Union for Protection of Nature.

Deference of basic human rights is by legal sources in this domain the basic and most comprehensive frame also for understanding the matters of protection of life environment in armed conflicts. Therefore the author points out several international legal instruments, first of all the basic and universal ones, as relevant for protection of life environment.

In a separate part of the article are laid out the basic parameters of a possible discussion on the question of responsibility that may be posed in connection with damages inflicted on life environment in armed conflicts. Here the author starts from basic solutions provided by the international law, and points out certain specificities and dilemmas appearing in discussions on damages of life environment in armed conflicts.

A contribution to consideration of military economics as a discipline of science

D Sc Milko Cupara, Colonel

Military economics is a specific, applied and factual discipline in the domain of general economics. It emerged as a consequence of necessary inclusion of economics in military activities, because also these activities, together with other state, public and economic activities, are faced with the problem of unlimited requirements and limited resources. This problem demands of the state and its organs that in their conducting and discharging of state activities apply the significant criterion of general reasonableness.

While there exist different specificities of economic sciences included into military activities, we have adopted the term of military economics, having in mind the modern views on differentiation of sciences and scientific disciplines, and the nature of military activities as its object of study.

Military economics has its own object of research, scientific problem, theory and vocabulary as elements of its scientific status.

In its gathering and sorting out of data and knowledge on phenomena, developments, activities and processes in military activities, and in its developing and upgrading its methods, theory and vocabulary, the military economics, as a discipline of the general economics, must develop itself on the basis of the strength of its scientific arguments, useful in finding out the most favourable ways and methods of utilization of resources in discharging the planned military tasks and in the attainment of the defined aims of military activities.

Criminal legal protection of military secret

D Sc Dragan Jovašević

A review of the notion of military secret and of its significance for the Yugoslav Army and the entire defence system of the country, and of methods

applied in its protection. The author explains systems of protection of data and documents constituting the military secret: the system of preventive-security protection measures and, particularly, the system of repressive-security measures.

With regard to the preventive protection of the military secret, the author has divided the protective measures to general and specific ones.

The repressive-security measures are reviewed and explained on the basis of the criminal act of „disclosing the military secret“ (Article 224 of the Criminal Law of FR Yugoslavia). This criminal act has been in the article reviewed in some detail, with a particular emphasis on its qualified forms.

Working out of written announcements in military sciences

D Sc Momčilo Sakan, Colonel

The author reviews in five parts of the article the basic theoretical postulates of working out of scientific announcements in military sciences.

In the first part of the article are classified the written announcements in military sciences and explained their basic characteristics. The point of gravity has been placed on the extent, form and contents of master theses, doctoral dissertations, monographs and studies, as the basic announcements worked out on the basis on individual or team research.

The second part pertains the structural elements of written scientific reports and announcements, with the gravity point placed on their title, introductory part, the main contents and conclusions, as the most significant elements of a scientific announcement.

In the third part of the article are reviewed general conditions for working out a valid scientific announcement, while in the fourth part are listed basic characteristics of a valid scientific announcement or report. These two parts have been worked out as a basic direction first of all for those readers who are joining the scientific research activities.

In the fifth part are portrayed basic properties of the language and style. In addition to the theoretical postulates have been listed examples of grammatical, lexical and logical indefiniteness and disorderliness of terms, syntagms, phrases, sentences and articles. This part also contains a critical review of the language and vocabulary of military sciences.

Trends in development of armoured and mechanized units

M Sc Manojlo Babić, Colonel, ret'd

Armoured and mechanized units have marked XX century with their emergence, growth and ascent from their tactical, later on operative, and finally strategic role in all modern armies of the world. Technological revolutions of XX centry have born an enviable quality of means for these units. On the other side, these units have on the battlefield changed not only the physiognomy of the armed conflict but also substantially contributed to introduction of significant changes into the warfare in general.

XXI century will undoubtedly be a period of further upgrading of armoured and mechanized units, which will affirm them as a significant factor of success in the armed struggle, with their simultaneous linking of speed of operation with the fire power, first of all in the fields of precision of weaponry and increasing their effective distances of combat operation. In can be realistically expected that the armoured protection of new generations of combat vehicles will be considerably upgraded, which will make possible the re-establishment of the equilibrium between their mobility, fire power and armoured protection.

Establishment of military schools in Serbia and their development from 1830 to 1919

Prof. D Sc Miloje Pršić, Colonel

The beginning of the complex and time consuming process of training and development of command and control personnel of the Serbian Army the author places in the first years and decenniums of XIX century – not in its middle, when the first military school in Serbia was established, first of all because the command and control personnel of forces of the Serbian armed uprising against the Turks was developed in the course of that uprising, and also because considerably earlier than in 1850 were undertaken attempts at the establishment of military schools for the needs of a standing Army. From 1850 and on the Serbian military schools developed steadily, except during short intervals in the course of liberation wars of Serbia and Montenegro.

Scientific laws of war

M Sc Slobodan Mikić, Major General, retd

The author of this article attempted to offer the answer to one of the basic questions of the science on war – do scientific laws of war exist and what or which are they? These questions have been in foreign theories insufficiently treated, while in our theory exceptionally so, and some of laws of war have not been more completely and concretely explained and defined.

The author argues that war is governed by its own laws, in a similar manner as it is with other social phenomena, and singles out and defines two of such laws: the law of the beginning of a war and the law of the ratio of forces in a war. By the definition and explaining of these laws the author of the article attempted to explain their characteristics, basic structure and ways of coming to expression in war. Starting from the characteristics of war, he stresses their universalness and comprehensive principles as the exceptionally complex social phenomenon. In addition to this he suggests a critical reviewing and research of laws pertaining the war, re-evaluation of submitted proposals and mutual confrontation of arguments and results of scientific researches carried out to date.

Endangerment of security of states

M Sc Milan Mijalkovski, Colonel

The sources of dangers that can jeopardize the security of states most usually lay in cosio-historical conditions, state of international relations and relations inside the country. Their adequate indentification is therefore a significant condition for the protection of the state. The authenticity and specificity of each state on one hand, and the nature of dangers on the other, result in the fact that they can endanger the security of one state, while the same cannot happen to an another one.

The process of endangerment of a state can vary depending on the character of developments inside the state and in its environment. Generally taken, it encompasses the unarmed and armed activities by which their organizers try to modify, undermine, destabilize, change, compromise, seize, disable or destroy assets of the state they attack in order to attain their goals or interests.

In addition to an aggression which prevails as a form of endangerment of security of states, perhaps even more dangerous form of their endangerment are eventual subjective weaknesses of administration of the attacked state, their existence being present because of its not functioning rightly or not functioning at all when necessary.

Scientific (theoretical) establishment of operatics as a discipline of the art of war (polemology)

M Sc Dmtar Arula, Colonel

In the article have been pointed out actual problems in the development of our military scientific work, reviewed questions of scientific foundation of the system of military sciences, and the lack of scientific foundation of the art of war (polemology). Also a most controversial question of the status of operatics as a (scientific) discipline of the art of war (polemology) has been considered.

Since the existing system of military sciences, adopted after a symposium on the military sciences, held in 1970, does not offer permanent solution for any of serious problems in this domain, there exists a need for a new general conceptualization of the system of military sciences as a sub-system in scientific fields and sciences in society. Thus would be created also institutional conditions for affirmation of the military scientific activities.

The art of war has been for a long time differently interpreted both in the world and in our country. Such a state of affairs most directly requires the answer to the question of whether the operatics scientifically (theoretically) constitutes one of disciplines of the art of war. Together with frequently mutually opposed views are lately voiced also more expressed views and evidence upon which is by analysing the development of the art of war and its scientific constituents suggested a new look regarding the foundation and systemic structure of the art of war as a science and particular skill. In this manner is, in addition to advocating the view that polemology

is a science, suggested also the possibility of constitution of its new scientific discipline.

The operatics is, together with strategy and tactics, indisputably a praxiologic discipline of the art of war. However, with regard to the operatics as a scientific discipline, to the degree of development of its constituents, and to specific differentiation of the armed struggle, as the object of research of the art of war, to combat, battles and operations, the problem remains, in the opinion of some authors, open for the time being. Still, according to our prevailing official and some authors' views the operatics is regarded a discipline of the art of war as a science and specific skill.

General Živko Pavlović – The soldier and academician

Božidar Jovović

One of the most distinguished students of the renowned Serbian military academy, a military theoretician, scientist and thinker, went to history and remembrance by the end of April 1938. Before he himself passed away he saw off a succession of his former associates and commanders: vojvods Radomir Putnik, Stepa Stepanović and Živojin Mišić. He was only outlived by Voivod Petar Bojović – there was no one left of that generation to see this Serbian vojvod off.

All these great men General Živko Pavlović excelled with his scientific approach to military theory and interpretation of events and developments in which he himself took part. Not a single one of our vojvods, no matter how excellently they commanded their units in many battlefields or essayed themselves in theoretical works, did not reach the intellectual and scientific work of Živko Pavlović. His analytical approach to war events resembles rather expositions pronounced by university professors than the narratives of a strategist and military commander.

He was nevertheless disputed and exposed to slanders in the top echelon of the military of his time, to be finally forced to retire from military service soon after he was elected a member of the Academy of Sciences. Even so he published in his retirement his best military works. The manuscripts he left were not put in order and published by those who were by duty bound to do so but by the Serbian Academy of Sciences and Arts. Contrary to our other distinguished military leaders and commanders, the works of Živko Pavlović remained scientifically and professionally unprocessed, awaiting some more experienced and learned analysts who will by so doing give a more just assessment of men of those times and their merits.

Apperçu de l'historien concernant coopération entre les savants de l'Europe de Sud-Est

Académicien Vlado Strugar

L'article présente un aperçu sur la position et les circonstances régnant dans la région de l'Europe de Sud-Est à la fin du XX siècle, ainsi que le souvenir de ses possibilités étant exister comme charnière entre l'Est et l'Ouest, et aussi le degré de sa propre unité. La supposition est que le développement de la partie sud-est du continent est dirigé vers les principes déjà établis sous le contrôle de l'Union Européenne et la Russie, qui de sa part, a l'intention de devenir le fait de l'unification de l'Europe.

Cet objectif demande une participation des sciences, dont les actions seraient enveloppées par le Conseil des Académies des sciences et des arts des pays de l'Europe de Sud-Est. Ce Conseil devait être composé des représentants de toutes les Académies et autorisé de façon correspondante pour le travail.

Rapports inter-religieux et la stabilité militaire de l'Albanie

Prof. dr Miroljub Jevtić

L'Albanie est un pays dont la population est divisée en deux grands groupes religieux: musulmans et chrétiens. Musulmans sont divisés en sunnites (50 pour cent) et bectehis (20 pour cent), chrétiens orthodoxes (20 pour cent) et catholiques (10 pour cent). Les rapports entre les membres des groupes religieux, durant l'histoire, ont été assez contradictoires, mais, en général, ils ont été sanglants – dans les conflits, car l'Etat qui apportait l'islam en Albanie – l'Empire Ottomane, a été fondé sur les principes de religion.

Etant donné que les musulmans ont été privilégiés comme les propriétaires du pouvoir, il avait été nécessaire de supprimer les différences religieuses, ce que c'est passé durant le 19. siècle au cours de la renaissance nationale. Cause des approches différentes du monde et de la vie, comme des systèmes dogmatiques, à la base des conflits nés entre les membres des différentes religions, Enver Hodža (Hodga) a supprimé la religion, ayant comme but unification de la nation. Mais il n'était pas stricte dans ses demandes car les privilèges des musulmans avaient été restées comme caractéristiques de l'époque. Aussi, dès la disparition de communisme, la vie religieuse est renouvelée et les conflits religieux ont pris vitesse. On a vu les poursuites des membres de la minorité orthodoxe, avant tout d'origine grèque, défense de l'organisation OMONIA et transmission des conflits dans

les rangs de l'armée. L'Etat a eu un grand degré de méfiance contre les officiers et les soldats de nationalité grèque, ils ont été prédisloqués à l'intérieure de pays, on les avaient fait prisonniers sous l'accusation de travail anti-Etat etc. Tout cela a laissé les traces sur la stabilité de l'Etat, en plus parce que les catholiques protestent contre les privilèges des musulmans, exprimant le peur de percés possible du fundamentalisme musulman dans le pays.

Protection internationale de l'environnement durant les conflits armés

Mr Dragoljub Todić

Dans ce travail on montre les instruments les plus significatifs au niveau international dans le domaine du droit humanitaire, du droit de protection de l'environnement et des droits de l'homme, relevant à la compréhension des problèmes de protection de l'environnement durant les conflits armés. Une limite de base est faite concernant les questions méthodologiques: compréhension différente possible des tèrmes – environnement, protection de l'environnement, sources internationales du droit dans le domaine de l'environnement et de conflit armé et leurs qualifications.

Les sources les plus importantes du droit dans ce domaine sont les normes du droit humanitaire. L'analyse de base montre le contenu des Conventions de Genève (1949) avec les Protocoles (1977). Les articles qui traitent le conflit international sont examinés plus particulièrement, surtout le conflit international armé. Les résolutions qui contiennent la réponse sont stipulés dans les traités internationaux et touchent plusieurs questions différentes qui demandent explications et éclaircissements supplémentaires. Cet aspect de résolution qui se trouve dans les conventions de Genève avec les protocoles ajoutés, pourrait être l'objet d'une analyse sérieuse et de discussion entre les organismes internationaux correspondants et organisations internationales, ce que suggère que le changement et modification des documents de Genève sont possibles.

Les articles qui expliquent la protection de l'environnement durant les conflits armés ont plusieurs sources dites soft law. Concernant les sources de caractère variable (sujet des traités différents) on montre particulièrement Convention sur l'interdiction des techniques dites „ENMOD“ (Genève, 1976), dont le signateur est la Yougoslavie, le pacte international sur l'environnement, fait de la par de Commission de l'Union international pour la protection de la nature.

Respect des droits de l'homme, d'après les source dans ce domaine, est le cadre le plus large pour la compréhension de cette question durant les conflits armés.

Dans une partie particulière on montre les points de discussion possible sur les dégâts dûs durant les conflits armés, partant de position de l'environnement nécessaire pour l'homme et sa vie.

Une opinion traitant l'économie comme la discipline scientifique

Dr Milko Cupara, Colonel

Economie militaire est une branche scientifique spéciale, appliquée dans le domaine des sciences économiques. Elle a été née comme conséquence de jonction des sciences économiques dans les activités militaires car l'activité militaire, comme les autres activités de l'Etat, de la société et de l'économie, est mise devant le problème des besoins illimités et des moyens limités. Ce problème demande de l'Etat et des organes de l'Etat de tenir compte du critérium de rationalité générale.

Signification du terme des sciences économiques incluses dans les activités militaires est différente et nous utilisons le terme économie militaire ayant dans l'esprit la signification moderne de différenciation des sciences et des disciplines scientifiques, ainsi que la nature des activités militaires comme l'objet des recherches.

L'économie militaire a son objet des recherches, son problème scientifique, ses méthodes, sa théorie et sa langue comme les éléments de son statut scientifique.

Cette discipline scientifique, faisant recueil des savoirs, concernant les faits, les événements, les activités et les processus dans les activités militaires et en modernisant ses formes de travail, doit devenir une science utile dans le processus de recherches des modes les plus commodes de l'exploitation des moyens durant l'exécution des devoirs planifiés et réalisation des objectifs militaires posés.

Protection juridique et penale du secret militaire

Dr Dragan Jovašević

Auteur dans son article développe les explications du terme secret militaire et son importance pour l'Armée de Yougoslavie, mais aussi pour le système entier de défense, et les méthodes de sa protection. Il explique le système de protection et des documents qui présentent le secret militaire: système des mesures de prévention et de sécurité et système de repression.

Lié à cela, auteur divise les mesures de protection en mesures générales et mesures particulières (spéciales).

Les mesures de repression sont expliquées à la base de l'acte criminelle „Découverte du secret militaire“ (article 224 du Code pénale de la FR de Yougoslavie). Cet acte criminelle est examinée en entier, avec un aperçu particulier sur ses formes et ses qualifications.

Rédaction des informations dans les sciences militaires

Dr Momčilo Sakan

Auteur a offert cinq parties de la base théorique de rédaction des informations dans les sciences militaires, avec les explications.

Dans la première partie, on fait une classification des informations et explique leurs caractéristiques de base. L'effort est donné sur le volume, les formes et le contenu des thèses pour magistérium, dissertation de

doctorat, monographies et études, comme les informations de base faites d'après les recherches individuelles et des recherches faites en équipes.

La deuxième partie touche les éléments de la structure des informations écrites, avec effort sur le titre, introduction, partie principale et conclusions comme les éléments les plus importants de l'information.

Dans la troisième partie, on explique les conditions de l'élaboration d'une bonne information scientifique, puis, en quatrième partie, on mentionne les caractéristiques de base de l'information scientifique. Ces deux parties sont faites comme l'indicateur, avant tout, pour les lecteurs qui commencent leur travail scientifique.

Les caractéristiques de la langue et du style sont présentées dans la cinquième partie de l'article avec les exemples concrets au point de vue grammaire, lexique, logique et autre, des syntagmes, des phrases et des paragraphes. Cette partie comprend un aperçu critique des sciences militaires.

Tendances dans le développement des unités blindées et mécanisées

Mr Manojlo Babić

Les unités blindées et mécanisées ont marqué le XX siècle par leur apparition, agrandissement et le développement de niveau tactique, vers le niveau opératique, jusqu'au rôle stratégique dans toutes les armées du monde. La révolution technologique durant le XX siècle, a donné naissance d'une qualité respective des moyens des unités blindées et mécanisées sur le champ de bataille et a changé la physionomie du conflit armé, mais aussi a changé la physionomie de l'art de guerre comme un entier.

Le siècle qui vient sera, sans doute, la période de modernisation des unités blindées et mécanisées, ce que provoquera une affirmation de ces unités comme le fait significatif du succès durant le combat avec, en même temps, une liaison permanente de la vitesse de manœuvre et de puissance de feu, avant tout dans le domaine de précision des armes et d'augmentation de portée. Il est réel de supposer que la protection des blindées des nouvelles générations sera qualitative ce que permettra un rétablissement de la balance entre le mouvement, la puissance de feu et la protection.

Création et développement du système militaire scolaire en Serbie dans la période de 1830 à 1919

Prof. dr Miloje Pršić, Colonel

Le commencement du processus complexe et long de la création du cadre de commandement de l'armée serbe, auteur „attache“ aux premières années et décennies du XIX siècle, quand on a formé les premières écoles militaires en Serbie, avant tout à cause de création des cadres de commandement durant l'insurrection, puis à cause de nécessité d'avoir le cadre éduqué avant 1850, l'année de formation de la première école militaire. À partir de cette année, le système scolaire militaire, sauf les interruptions durant les guerres de libération de la Serbie et du Monténégro, avait une continuité permanente.

Mr Slobodan Mikić

Dans cet article, auteur tente de répondre à une question de base concernant l'art de guerre, notamment la question d'existence des lois scientifiques de la guerre. Dans la théorie à l'étranger et aussi chez nous, cette question n'est pas suffisamment expliquée et certain nombre des lois de la guerre ne sont pas définies.

Auteur offre l'opinion que les lois reignent la guerre, pareillement aux autres événements sociaux, et définit deux lois de la guerre: la loi de apparition de la guerre et la loi de rapports de forces durant la guerre. En expliquant ces lois, l'auteur tente d'expliquer aussi leurs caractéristiques, leurs structures de base et la façon de réalisation durant la guerre. En partant des caractéristiques de la guerre, il souligne leur signification générale comme un événement social extrêmement complexe. Sauf cela, il propose une étude critique et recherches des lois qui traitent la guerre, changement des propositions données et confrontation des arguments et des résultats de ces recherches.

Menace de la sécurité de l'état

Mr Milan Mijalkovski, Colonel

Les dangers qui menacent la sécurité de l'Etat ont, le plus souvent, le point de départ dans les conditions socio-historiques, état des rapports internationaux et pareil, ce que signifie que leur identification présente une condition de protection. Authenticité et les conditions spécifiques de chaque Etat, d'une côté, et les dangers particuliers, de l'autre, font état de menace de la sécurité de l'Etat, ce que c'est valable pour tout Etat.

Processus de menace de la sécurité de l'Etat est changeable avec le caractère des événements dans l'environnement. En général, il comprend les actions armées et non armées, modifiées selon la situation ayant pour but de compromettre, détruire ou anéantir les valeurs de l'Etat en question pourqu'on puisse réaliser les objectifs posés et les intérêts particuliers.

Sauf agression, qui présente une forme prédominante de menace de la sécurité de l'Etat, les formes plus dangereuses sont les faiblesses de l'administration de l'Etat, indépendamment de la réaction ou non.

Constituence scientifique de l'opératique comme discipline de l'art de guerre (polémistique)

Mr Dmtar Arula, Colonel

Dans cet article, on montre les problèmes actuels dans le processus de développement de travail militaro-scientifique chez nous. On a traité par éléments les questions de fond du système des sciences militaires et de la constituence de l'art de guerre (polémistique) pour, enfin, montrer une

question discutable – statut de l'opératique comme discipline scientifique de l'art de guerre.

Par la structure en vigueur du système des sciences militaires, adopté après le simpozium sur la science militaire tenu en 1970, on n'a pas résolu les problèmes apparus ce que demandait la nécessité de généraliser de nouveau la conception du système des sciences militaires comme sous-système des sciences dans la société. Cela présentera une supposition pour affirmation des activités scientifiques militaires.

L'art de guerre est, depuis longtemps, traduite dans le monde de façon très différente. Dans un dernier temps, on voit apparaître les opinions différentes et souvent contradictoires. On suggère la création des nouvelles formes et points de vue variés etc.

Il est sans doute que l'opératique, à part la stratégie et la tactique, présente une discipline de l'art de guerre. Mais, quand on parle de cela comme de la discipline scientifique, en particulier des niveaux et de différenciation de combat armé, d'après certains auteurs, le problème reste ouvert. Cependant, d'après les points de vue officiels, le problème est que l'opératique est traitée comme discipline de l'art de guerre qui est de sa part la science et l'art.

Général Živko Pavlović, soldat et académicien

Božidar Jovović

Un des plus célèbres cadets de l'académie militaire serbe, le théoréticien militaire, savant et penseur, avait démenagé dans l'histoire et dans le souvenir de gens à la fin d'avril 1938. Avant son départ il a donné le dernier salut au groupe de ses collaborateurs et commandants: duc Radomir Putnik, duc Stepa Stepanović, duc Živojin Mišić. Le seul qui est resté vivant après lui – duc Petar Bojović – n'avait personne derrière son cercueil.

Le général Živko Pavlović s'est distingué par son approche scientifique à la théorie militaire, en expliquant les événements dont le participant a été lui-même en personne. Il n'y avait aucun duc militaire qui pouvait demeurer à côté du général Živko Pavlović au point de vue pensée militaire. Son approche analytique aux événements de la guerre ressemble aux discours des professeurs de l'université.

Il a été nié dans le sommet militaire, même mis à la retraite just après l'accueil à l'Académie des sciences. Durant les années de pension il, cependant, écrivait ses meilleurs oeuvres. Ses manuscrites ne sont pas redigés, ni publiés par les gens à qui c'était le devoir, hors l'Académie des sciences et des arts de Serbie. Pour le différencier des autres, l'oeuvre militaire de Živko Pavlović est restée comme oeuvre scientifique sans aucune analyse. Ses livres attendent les analystes éduqués qui seront capables de donner un jugement just des valeurs et des mérites durant ce temps-là.

Ein Ansicht des Historikers über die Gründe für die Zusammenarbeit zwischen den Wissenschaftlern im südöstlichen Europa

Vlado Strugar, Akademiemitglied

Dieser Artikel ist sowohl ein zusammengefasster Rückblick auf die Lage und Situation im südöstlichen Europa am Ende des 20. Jahrhunderts als auch eine Erinnerung an die Fähigkeiten dieses Teils Europas, an der Verbindung der zwei Welten, des Ostens und des Westens, künftig eine gewisse Stufe der regionalen Vereinigung zu erreichen. Dabei wird vorausgesetzt, dass die Steuerung von der Entwicklung im Südosten des Kontinentes durch einige Faktoren gerichtet und mit ihnen in Einklang gebracht wird. Das sind die bereits bestimmten Grundsätze der gesamteuropäischen Vereinigung, die Hauptbestimmungen der Europäischen Union und die Ansichten Russlands, das immer entschlossener das Vorhaben zeigt, ein bedeutender Teil des vereinigten Europas zu werden.

Dieses Ziel verlangt auch die Mitwirkung der Wissenschaft. Ihre Angelegenheiten werden, wie am Ende dieses Aufsatzes vorgeschlagen wird, gemeinsam erledigt werden von einem Rat der Akademien der Wissenschaften und Künste der Länder des südöstlichen Europas. Der Rat ist von der Repräsentant aller Akademien zu bilden und zu bevollmächtigen, um fruchtbringend wirken zu können.

Die zwischenreligiösen Verhältnisse und die Militärstabilität Albaniens

Prof. Dr. Miroljub Jevtić

Albanien ist ein Land, dessen Bevölkerung in zwei grosse Religionsgruppen – die Moslems und die Christen – geteilt ist. Die Moslims sind weiter in die Sunniten (50 Prozent) und die Bekteschen (20 Prozent) geteilt. Die Christen teilt man in die Orthodoxen (20 Prozent) und die Katholiken (10 Prozent). Im Laufe der Geschichte waren die Verhältnisse zwischen den Anhänger dieser Religionsgruppen sehr widersprüchlich, aber sie lassen sich meistens auf die blutigen Konflikte zurückführen, weil das Osmanische Reich (der Staat, der in Albanien Islam gebracht hat) im Islam begründet war.

Die Moslims waren privilegiert und die Träger der Macht. Um die Nationalerweckung zu ermöglichen, war es notwendig, die Religionsunters-

chiede zu überwinden. Die Träger der albanischen nationalen Wiedergeburt wirkten deshalb in dieser Richtung. Wegen der verschiedenen Welt- und Lebensauffassungen als der dogmatischen Systeme entstanden die Konflikte zwischen der Anhänger der verschiedenen Religionen. Deshalb verbot Enver Hoxha die Religion, um die Nation zu vereinigen. Aber auch er war inkonsequent, weil die Menschen moslemischer Herkunft auch weiter privilegiert waren. Deshalb wurde das religiöse Leben erneuert und die religiösen Streite und Konflikte begannen, sobald der Kommunismus verschwand. Es begannen die Verfolgungen der orthodoxen Minderheit (vor allem der Griechen), ihre Organisation (OMONIA) wurde verboten und diese Verhältnisse wurden auf die Armee übertragen. Der Staat zeigt sein Misstrauen gegen die Offiziere und Soldaten griechischer Nation. Sie werden aus dem Grenzgebiet zurückgezogen, die Anhänger der griechischen Minderheit werden unter dem Verdacht der Staatsgefährdung verhaftet usw. All dies muss die schweren Folgen für die Militärstabilität des Staates haben, besonders weil die Katholiken über die Privilegien der Moslems klagen. Sie haben auch Angst davor, dass der islamische Fundamentalismus in das Land eindringen könnte.

Der völkerrechtliche Schutz der Umwelt während der bewaffneten Konflikte

M. Sc. Dragoljub Todić

In dieser Arbeit werden die wichtigsten völkerrechtlichen Instrumente aus dem Gebiet des humanitären Rechts, Umweltrechts und der Menschenrechte beschrieben, die für das Verstehen des Problems des Umweltschutzes während der bewaffneten Konflikte wichtig sind. Hier wird eine Einschränkung hinsichtlich der einigen methodologischen Fragen gemacht: des möglich verschiedenen Verstehens der Begriffe „Umwelt“ und „Umweltschutz“, der Quellen des Völkerrechts in bezug auf die Umwelt sowie des eigentlichen Begriffes der bewaffneten Konflikte und ihrer Qualifikation.

Die wichtigsten Quellen des Rechtes in diesem Gebiet sind die Normen des humanitären Rechtes. Der wesentlichste Teil der Analyse bezieht sich auf den Inhalt der Bestimmungen der Genfer Abkommen (1949) mit den Protokollen (1977). Es wird auch auf die weiteren Quellen des Rechtes in diesem Gebiet hingewiesen. Besonders werden diejenigen Bestimmungen besprochen, die sich auf den internationalen bewaffneten Konflikt beziehen. Getrennt werden diejenigen Bestimmungen behandelt, die den sog. nichtinternationalen bewaffneten Konflikt betreffen. Die in diesen internationalen Abkommen enthaltenen Regeln geben die genügende Grundlage für den Umweltschutz während der bewaffneten Konflikte, aber werfen zugleich mehrere verschiedene Fragen auf, die die notwendigen Erklärungen und ergänzenden Erläuterungen verlangen. Dieser Aspekt der Regeln, die in den Genfer Abkommen mit den Protokollen enthalten sind, könnte der Gegenstand einer viel komplexerer Analyse und der Diskussionen der

zuständigen internationalen Körperschaften und Organe sein. Es besteht auch die Möglichkeit der Veränderungen und Ergänzungen der Genfer Dokumente.

Mehrere Quellen, besonders sog. „soft law“, enthalten die weiteren Bestimmungen des Umweltschutzes während der bewaffneten Konflikte. Von den Quellen des Rechtes, die vertraglichen Charakters sind, werden die Konvention zum Verbot der Verwendung der Techniken der Umweltmodifikation (ENMOD) zu den militärischen oder anderen feindlichen Zwecken (Genf, 1976), die die BR Jugoslawien nicht unterzeichnet hat, und der von der Kommission für das Umweltschutzrecht der Internationalen Umweltschutzunion erarbeitete Entwurf des internationalen Paktes von dem Umweltschutz und der Entwicklung hervorgehoben.

Nach den Quellen des Rechtes in diesem Gebiet stellt die Beachtung von den Grundmensenrechten den grundlegenden und weitesten Rahmen für das Verstehen der Fragen des Umweltschutzes während der bewaffneten Konflikte dar. Deshalb wird in diesem Artikel auf die mehreren völkerrechtlichen Instrumente in diesem Gebiet (zuerst auf die grundlegenden universalen) als die für den Umweltschutz relevanten hingewiesen.

Im besonderen Teil wird auf die Grundpunkte der möglichen Diskussion über die Frage der Verantwortlichkeit hingewiesen, die aufgrund der während der bewaffneten Konflikte entstandenen Umweltschäden gestellt werden kann. Dabei geht man von den im Völkerrecht enthaltenen Regeln aus und weist auf die gewissen Besonderheiten und zweifelsfälle hin, die bei der Besprechung der im Rahmen der bewaffneten Konflikte entstandenen Umweltschäden erscheinen.

Ein Beitrag zur Betrachtung der Oekonomik als Wissenschaftsdisziplin

Dr. Milko Cupara, Oberst

Die Militärökonomik ist eine spezielle, angewandte und faktische Wissenschaftsdisziplin im Bereich der Wirtschaftswissenschaften. Sie ist als die Folge vom notwendigen Einschliessen der wirtschaftswissenschaften in die militärische Aktivität entstanden. Diese, wie auch die anderen staatlichen, öffentlichen und wirtschaftlichen Aktivitäten, hat ständig das Problem der unbergenzten Bedürfnisse und begrenzten Mittel. Dieses Problem verlangt von dem Staat und seinen Organen, dass sie in ihrem Handeln ein Kriterium befolgen – das Kriterium der allgemeinen Rationalität.

Die terminologische Bezeichnung der Besonderheiten der in der militärischen Aktivität eingeschlossenen Wirtschaftswissenschaften ist unterschiedlich und wir entscheiden uns für den Terminus „Militärökonomik“. Dabei beachten wir sowohl die gegenwärtigen Auffassungen von der Differenzierung der Wissenschaften und Wissenschaftsdisziplinen als auch die Natur der militärischen Aktivität als des Gegenstandes der Forschung.

Die Militärökonomik hat den Forschungsgegenstand, das wissenschaftliche Problem, die Methode, Theorie und Sprache als die Elemente des eigenen wissenschaftlichen Status.

Die Militärökonomik als eine Disziplin der Wirtschaftswissenschaften muss sich auf dem Grund ihrer wissenschaftlichen Argumente entwickeln sowohl durch das Sammeln und Ordnen der Kenntnisse von den Erscheinungen, Ereignissen, Handlungen und Vorgängen in der militärischen Aktivität als auch durch die Vervollkommnung der Methode, Theorie und Sprache. Die genannten Argumente sollen benutzt werden für die Herausfindung der besten Weisen der Anwendung und Benutzung der Mittel in der Erledigung der geplanten militärischen Aufgaben und der Erreichung der definierten militärischen Ziele.

Der strafrechtliche Schutz des militärischen Geheimnisses

Dr. Dragan Jovašević

In diesem Artikel beschreibt der Autor den Begriff des militärischen Geheimnisses, seine Bedeutung für die Jugoslawische Armee und das gesamte System der Verteidigung sowie die Methoden des Schutzes. Er erklärt das System des Schutzes der Daten und Dokumenten, welche zusammen das militärische Geheimnis bilden. Das sind das System der Präventiv- und Sicherheitsmassnahmen und besonders das System der Straf-massnahmen.

Im Zusammenhang mit dem präventiven Schutz des militärischen Geheimnisses teilt der Autor die Schutzmassnahmen in die allgemeine (generelle) und besondere (spezielle) Massnahmen.

Die Straf- und Schutzmassnahmen werden auf Grund der Straftat „Verrat des militärischen Geheimnisses“ (Art. 224 des Strafgesetzes der BR Jugoslawien) erklärt. Die angeführte Straftat wird im ganzen beschrieben und ihre qualifizierten Formen werden dabei hervorgehoben.

Die Gestaltung der schriftlichen Arbeiten in den Militärwissenschaften

Dr. Momčilo Sakan, Oberst

In fünf Teilen dieses Artikels erklärt der Autor die theoretischen Grundsätze der Gestaltung der wissenschaftlichen Arbeiten in den Militärwissenschaften.

Im ersten Teil werden die schriftlichen Arbeiten in den Militärwissenschaften klassifiziert und ihre Grundmerkmale erklärt. Das Hauptgewicht wird auf den Umfang, die Form und das Inhalt der Magisterarbeiten, Dissertationen, Monographien und Studien als der auf Grund der Individuell- und Teamerforschungen entstandenen Arbeiten gelegt.

Der zweite Teil bezieht sich auf die Elemente der Struktur der schriftlichen wissenschaftlichen Arbeiten. Der Schwerpunkt liegt in dem Titel, der Einleitung, dem Hauptteil und dem Schluss als den Grundelementen der wissenschaftlichen Arbeit.

Im dritten Teil werden die Bedingungen für die Erarbeitung einer guten wissenschaftlichen Arbeit erläutert. Im vierten Teil werden die Grundmerk-

male einer guten wissenschaftlichen Arbeit aufgeführt. Diese zwei Teile werden als eine Art Richtungs- und Wegweiser vor allem für diejenigen Leser erarbeitet, die sich mit der wissenschaftlichen Arbeit zu beschäftigen anfangen.

Die Grundmerkmale der Sprache und des Stils werden im fünften Teil beschrieben. Neben den theoretischen Grundsätzen werden auch gegeben die konkreten Beispiele der grammatischen, lexischen und logischen Unbestimmtheit und Ungeordnetheit der Termini, Syntagmen, Sätze und Absätze. Dieser Teil enthält auch eine kritische Beurteilung der Sprache der Militärwissenschaften.

Die Tendenzen der Entwicklung der Panzereinheiten

M. Sc. Manojlo Babić, Oberst a. D.

Die Panzereinheiten haben das 20. Jahrhundert geprägt mit ihrer Erscheinung, ihrem Wachstum und Aufstieg von der taktischen und operativen bis zur strategischen Rolle in allen Armeen der Welt. Die technischen Revolutionen im 20. Jahrhundert haben eine beträchtliche Qualität der Mittel für die Panzereinheiten ergeben. Auf der anderen Seite haben die Panzereinheiten auf dem Schlachtfeld nicht nur die Physiognomie des bewaffneten Konfliktes verändert, sondern auch zu den wichtigen Veränderungen der Kriegführung als Ganzheit beigebracht.

Das 21. Jahrhundert wird ohne Zweifel die Zeit der weiteren Vervollkommnung der Panzereinheiten sein, was sie zu einem wichtigen Faktor des Erfolgs im Kampf machen wird. Gleichzeitig wird es eine Verbindung der Handlungsgeschwindigkeit mit der Feuerkraft geben vor allem im Bereich der Waffengenaugigkeit und Schussweite. Es ist real zu erwarten, dass der Panzerschutz der Panzerwagen der neuen Generationen noch besser sein wird. Das wird die Wiederherstellung des gestörten Gleichgewichtes der Beweglichkeit, Feuerkraft und des Panzerschutzes ermöglichen.

Die Entstehung und Entwicklung des Militärschulwesens in Serbien von 1830 bis 1919

Prof. Dr. Miloje Pršić, Oberst

Den Beginn des komplexen und langdauernden Prozesses der Ausbildung des Kadres der serbischen Armee verbindet der Autor nicht mit der Mitte des 19. Jahrhunderts, als die erste militärschulische Institution eingerichtet wurde, sondern mit den ersten Jahren und Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts. Der Kader der Aufstandsstreitkräfte wurde während des bewaffneten Aufstands gebildet und weit vor 1850 gab es auch einige Versuche, die Militärschulen einzurichten, um den Kader für das stehende Heer auszubilden. Ab diesem Jahr entwickelte sich das Militärschulwesen ununterbrochen, ausser einigen Unterbrechungen während der Befreiungskriege Serbiens und Montenegros.

Die wissenschaftlichen Gesetze des Krieges

M. Sc. Slobodan Mikić, Generalmajor a. D.

Im Artikel versucht der Autor, eine der Grundfragen der Wissenschaft vom Krieg zu beantworten: Gibt es die wissenschaftlichen Gesetze des Krieges und welche sind sie? In der ausländischen und besonders unseren Theorie wurden diese Fragen ungenügend erörtert und einige von den Gesetzen des Krieges nicht vollständig und genau definiert und erklärt.

Der Autor ist der Meinung, dass der Krieg, ähnlich den anderen gesellschaftlichen Erscheinungen, durch die Gesetze und Gesetzmässigkeiten bestimmt werde. Hier werden zwei Gesetze des Krieges hervorgehoben und definiert: das Gesetz von der Entstehung des Krieges und das Gesetz vom Verhältniss der Kräfte im Krieg. Mit der Definierung und Erklärung dieser Gesetze versucht der Autor, ihre Merkmale, Grundstruktur und die Weise ihrer Erscheinung im Krieg zu erläutern. Von den Merkmalen des Krieges ausgehend, betont der Autor, dass ihr grosser Umfang und ihre Grundsätzlichkeit sehr komplexe gesellschaftliche Phänomene sein. Ausserdem schlägt er eine kritische Erörterung und Erforschung der das Krieg betreffenden Gesetze vor sowie die Ueberprüfung der gegebenen Vorschläge und die Gegenüberstellung der Argumente und der Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschung.

Die Gerährdung der Sicherheit der Staaten

M. Sc. Milan Mijalkovski, Oberst

Die Gefahren, die die Sicherheit des Staates gefährden, haben ihre Quelle am öftesten in den gesellschaftlich-historischen Umständen, dem Zustand der internationalen Verhältnisse und dem jeweiligen Staat. Die Erkennung dieser Gefahren ist die wichtige Voraussetzung für den Schutz. Eigentümlichkeit und Besonderheit jedes Staates auf der einen und die Besonderheit der Gefahren auf der anderen Seite bewirken, dass diese Gefahren einen Staat gefährden können, ohne dabei einen anderen Staat zu gefährden.

Der Prozess der Gefährdung der Sicherheit des Staates verändert sich gemäss dem Charakter der Vorgänge in dem Staat und seiner Umgebung. Dieser Prozess umfasst grundsätzlich die unbewaffneten und bewaffneten Aktivitäten, mit denen ihre Träger, um ihre Ziele und Interessen zu verwirklichen, versuchen, die Werte des von ihnen angegriffenen Staates zu modifizieren, untergraben, destabilisieren, ändern, kompromittieren, entziehen, zerstören oder vernichten. Ausser der Aggression, die die meisterscheinende Form der Gefährdung der Sicherheit des Staates ist, gibt es vielleicht noch gefährlichere Formen. Das sind die eigenen Schwächen der Verwaltung des angegriffenen Staates und ungeachtet dessen, ob sie als Tun oder Nichtstun erscheinen.

Die wissenschaftliche (theoretische) Konstituiertheit der Operatik als der Disziplin der Kriegskunst (der Polemistik)

M. Sc. Dmtar Arula, Oberst

In dem Artikel wird zuerst auf die aktuellen Probleme der Entwicklung der militärwissenschaftlichen Arbeit bei uns hingewiesen. Dann werden die Fragen der wissenschaftlichen Begründheit des Systems der Militärwissenschaften und der wissenschaftlichen (Un)konstituiertheit der Kriegskunst (der Polemistik) erörtert. Endlich wird die grundlegende und eine von den erwägenswertesten Fragen besprochen – der Status der Operatik als der Disziplin der Kriegskunst (der Polemistik).

Durch die gültige Struktur des Systems der Militärwissenschaften, welche nach dem Symposion über die Militärwissenschaft (1970) angegommen wurde, wird keines von den grossen Problemen in diesem Bereich gelöst. Deshalb ist es notwendig, das System der Militärwissenschaften als eines von den Subsystemen der Wissenschaften in der Gesellschaft auf neue Weise und grundlegend zu konzipieren. Dadurch werden die intuitionellen Voraussetzungen für die Affirmation der militärwissenschaftlichen Arbeit ermöglicht werden.

Bei uns und in der Welt wird die Kriegskunst seit langem und verschiedenerweise gedeutet. Dadurch wird die Antwort auf die Frage der wissenschaftlichen (theoretischen) Konstituiertheit der Operatik als ihrer Disziplin unmittelbar bedingt. Neben den schon bestehenden und widersprüchlichen Stellungen gibt es heutzutage in unserer Wissenschafts- und Fachöffentlichkeit auch die stärker ausgeprägten Ueberlegungen und Kenntnisse, aufgrund derer mit der Analyse der Entwicklung der Kriegskunst und ihrer wissenschaftlichen Bestandteile die neuen Ansichten über die Begründheit und den Systemcharakter der Kriegskunst als einer Wissenschaft suggeriert werden. Dadurch wird neben der Stellung zur Polemistik als der Wissenschaft auch die Möglichkeit der Konstituierung ihrer neuen Disziplinen angedeutet.

Es ist unumstritten, dass die Operatik, neben der Strategie und Taktik, eine (praxisbezogene) Disziplin der Kriegskunst ist. Aber wenn wir von der Operatik als der Wissenschaftsdisziplin, dem Entwicklungsgrad ihrer Bestandteile und besonders von der Möglichkeit der „stufenartigen“ Einteilung des Waffenkampfes (als des Gegenstandes der Forschung der Kriegskunst) in Kampf, Kampfhandlung und Operation sprechen, dann bleibt dieses Problem nach den Meinungen einiger Autoren dennoch ungelöst. Trotzdem ist die Operatik nach den meisten Offiziell- und einigen Autorenstellungen eine Disziplin der Kriegskunst als einer Wissenschaft.

General Živko Pavlović, Offizier und Akademiemitglied

Božidar Jovović

Einer von den bedeutendsten Studenten der berühmten serbischen Militärakademie, Militärtheoretiker, Wissenschaftler und Denker ging in die Geschichte und das Gedächtnis Ende April 1938. Vor seiner letzten Reise

hatte er seine ehemaligen Mitarbeiter und Kommandanten im Leichenzug begleitet: Woiwoden Radomir Putnik, Woiwoden Stepa Stepanović und Woiwoden Živojin Mišić. Den General überlebte nur Woiwode Petar Bojović. Es gab niemanden, ihn zu begleiten.

Unter allen diesen grossen Persönlichkeiten ragt Živko Pavlović hervor mit seinem wissenschaftlichen Zugang zur Militärtheorie und der Deutung der Ereignisse, an denen er selbst teilgenommen hat. Keiner von unseren Woiwoden erreichte Živko Pavlović im Werk und Denken, wie auch immer sie die Truppen in dem Schlacht kommandiert oder sich in den theoretischen Arbeiten versucht hatten. Pavlovićs analytischer Zugang zu den Kriegsgeschehnissen ähnelt mehr der Darlegung eines Universitätsprofessors als dem Reden eines Strateges und Kommandanten.

Er wurde bestritten und verleumdet gerade von den Oberschichten der Armee. Bald nach seiner Annahme in der Akademie der Wissenschaften wurde er pensioniert. Im Ruhestand schrieb er seine besten Werke. Seine hinterbliebenen Handschriften haben nicht diejenigen geordnet und veröffentlicht, derer Pflicht es ist, sondern die Serbische Akademie der Wissenschaften und Künste. Im Unterschied zu anderen unseren grossen Militärpersönlichkeiten ist das Werk Živko Pavlovićs wissenschaftlich und fachlich unbearbeitet. Es wartet auf einige erfahreneren und gelehrteren Analytiker, die auf solche Weise eine gerechtere Beurteilung der Menschen und ihre Verdienste in der damaligen Zeit geben werden.

Один взгляд историка на причины сотрудничества между учеными в юго-восточной Европе

Академик Владо Стругар

Статья является кратким обзором положения и обстоятельств в юго-восточной Европе под конец XX века, а также упоминанием о ее возможностях, на стыке миров, Востока и Запада, развивать в будущем степень собственной, как говорят, региональной объединенности.

При этом предполагается, что управление развитием на юго-востоке континента направляется и всячески согласовывается по уже установленным началам всевропейского объединения, главным положениям Европейской унии и взглядам России, проявляющей все более решительно свое намерение быть софактором объединенной Европы.

Эта цель требует участия и содействия науки, дела которой – как в конце очерка предлагается – объединял бы совет академий наук и искусств стран юго-восточной Европы. Советуется, чтобы в его состав входили представители всех академий, а также, чтобы обладал полномочиями, обеспечивающими его плодотворную деятельность.

Межрелигиозные отношения и военная стабильность Албании

Проф. д-р Миролуб Евтич

Албания является страной, население которой разделяется на две большие религиозные группы: на мусульман и христиан. Мусульмане потом разделяются на сунитов (50%) и бектешев (20%), а христиане – на православных (20%) и католиков (10%). Отношения между членами этих религиозных групп в течение истории были весьма противоречивыми, но преимущественно сводились к кровавым столкновениям, ибо государство, которое внедрило ислам в Албанию – Османское царство – основывалось на религиозном принципе.

Будучи мусульмане были привилегированными и носителями власти, чтобы добиться национального пробуждения, необходимо было преодолеть национальные различия, тем что носители албанского национального возрождения в XIX веке работали в том направлении. Из-за различных подходов к вопросам мира и жизни, как догматических систем, на основании которых возникали столкновения между различными религиями, Энвер Ходжа отменил религию, желая объединить нацию. Но и он не был последовательным, потому что люди мусульманского происхождения остались привилегированными. Поэтому, сразу после исчезновения коммунизма, была возобновлена религиозная жизнь

и вспыхнули религиозные муждусобицы и столкновения. Начались преследования православного меньшинства, прежде всего греков, за-прещается их организация ОМОНА, а эти отношения переносятся и в армию. Государство проявляет недоверие к офицерам и солдатам греческой национальности – убивает их с греческой границы, людей, принадлежащих к греческому меньшинству, арестуют под обвинением за подрыв государства и т. д. Все это должно оставить глубокие последствия на военную стабильность государства, тем более, что и католики возражают против привилегий мусульман, опасаясь возможного прорыва а страну исламского фундаментализма.

Международно-правовая защита окружающей среды во время вооруженных столкновений

Канд. наук Драголюб Тодич

В работе показываются наиболее значительные международно-правовые инструменты в области гуманитарного права, права окружающей среды и человеческих прав, имеющих существенное значение для понимания проблемы защиты окружающей среды во время вооруженных столкновений. При этом основная оговорка относится к некоторым методологическим вопросам: возможное различное понимание окружающей среды, защиты окружающей среды, международных источников права в области окружающей среды, а также самого понятия вооруженных столкновений и их квалификации.

Наиболее значительные источники права в этой области составляют нормы гуманитарного права. Наряду с указанием на более широкие источники права в этой области, которые могут быть значительными, основная часть анализа относится к содержанию положений Женевских конвенций (1949) с протоколами (1997). Отдельно рассматриваются положения, относящиеся к международному вооруженному столкновению, а отдельно положения, относящиеся к так называемому не-международному вооруженному столкновению. Решения, содержащиеся в этих муждунардных соглашениях, представляют собой достаточную основу для защиты окружающей среды в вооруженных столкновениях, но они и навязывают несколько различных вопросов, требующих разъяснений и дополнительных толкований. Этот аспект решений, содержащихся в Женевских конвенциях и протоколах, может стать предметом более серьезного анализа и обсуждений компетентными международными телами и организациями, так что существует возможность оформления предложений по изменениям и дополнениям Женевских документов.

Более широкие положения о защите окружающей среды во время вооруженных столкновений содержат несколько источников, в частности так называемых *soft law*. Из источников права контрактного характера особенно указывается на Конвенцию о запрете использования в военные или другие враждебные цели техник модификации окружающей среды ENMOD (Женева, 1976), не подписанную СР Югославией, и Проект международного пакта об окружающей среде и

развитии, составленные Комиссией по вопросам права окружающей среды Международной унии по защите окружающей среды.

Соблюдение основных человеческих прав, в согласии с источниками права в этой области, представляет собой широчайшие рамки и для понимания вопросов защиты окружающей среды во время вооруженных столкновений. Поэтому в статье указывается на несколько международно-правовых инструментов в этой области (основные универсальные в первую очередь), имеющий существенное значение для защиты окружающей среды.

В особом отделе указывается на основные пункты возможной дискуссии по вопросам ответственности, которые могут быть поставлены в связи с повреждениями в окружающей среде, возникшими во время вооруженных столкновений. При этом исходит из основных решений, которые содержит международное право, и указывается на специфичности и дилеммы, возникающие при разговоре о повреждениях в окружающей среде в рамках вооруженных столкновений.

К вопросу о рассмотрении военной экономики как научной дисциплины

Д-р Милко Цупара, полковник

Военная экономика является специальной, прикладной и фактической научной дисциплиной в области экономических наук. Она возникла как следствие нужного включения экономических наук в военную деятельность, ибо и военная деятельность, как и остальные государственные, общественные и хозяйственные деятельности, сталкивается с проблемой неограниченных потребностей и ограниченных средств. Эта проблема требует от государства и его органов в ведении государственных дел соблюдения важного критерия – критерия общей рациональности.

Терминологическое обозначение частности экономических наук, включенных в военную деятельность, отличается, но мы отстаиваем термин военная экономика, имея в виду современные понятия о дифференциации наук и научных дисциплин и характер военной деятельности, как ее предмета исследования.

Военная экономика обладает собственным предметом исследования, научной проблемой, методом, теорией и языком, как элементом своего научного статуса.

Собирая и приводя в порядок знания о явлениях, событиях, активностях и процессах в военной деятельности и развивая и совершенствуя метод, теорию и язык, военная экономика, как экономическая научная дисциплина, должна вырастать на основе силы своих научных аргументов, полезных в изобретении наиболее благоприятных способов использования и употребления средств в выполнении запланированных военных заданий и достижении определенных военных целей.

Автором в статье обрабатывается понятие военной тайны и ее значение для Войска Югославии и всей системы обороны, а также методы ее защиты. Им объясняются системы защиты данных и документов, составляющих военную тайну: система превентивных мер защиты и, в частности, система репрессивных мер.

В связи с превентивной защитой военной тайны, автором меры защиты разделяются на общие (генеральные) и частные (специальные) меры.

Репрессивные меры объясняются на основании уголовной части „Раскрытие военной тайны“ (стр. 24 Уголовного закона СР Югославии). Указанное уголовное преступление обрабатывается целиком, а особое внимание уделяется его квалифицированным формам.

Изготовление письменных сообщений в военных науках

Д-р Момчило Сакан, полковник

Автором в статье, состоящей из пяти частей, объясняются основные теоретические положения изготовления научных сообщений в военных науках.

В первой части дается классификация письменных сообщений в военных науках и объясняются их основные характеристики. Главное внимание уделяется объему, форме и содержанию кандидатских работ, докторских диссертаций, монографий и научных работ как основных сообщений, которые делаются на основании индивидуальных и групповых исследований.

Вторая часть относится к элементам структуры письменных научных сообщений, а особое внимание уделяется заглавию, введению главной части и выводам как важнейшим элементам научного сообщения.

В третьей части объясняются общие условия для изготовления качественного научного сообщения, а в четвертой приводятся основные характеристики хорошего научного сообщения. Эти две части предназначаются как основные рекомендации и указания, прежде всего читателям, которые начинают входить в область научно-исследовательской работы.

Основные характеристики языка и стиля даются в пятой части. Наряду с теоретическими положениями, приводятся и конкретные примеры грамматической, лексической и логической неопределенности и неустроенности терминов, синтагм, предложений и статей. Эта часть содержит и критический очерк языка военных наук.

Канд. наук Манойло Бабич

Бронетанковые и механизированные войска обозначили XX век своим появлением, развитием и ростом от тактической, через оперативную до стратегической роли во всех современных армиях мира. Технологические революции в XX веке обеспечили завидное качество средств для бронетанковых и механизированных войск. С другой стороны, бронетанковые и механизированные войска на поле боя не только изменили физиономию вооруженных столкновений, но и внесли, благодаря значительным изменениям, свой большой вклад в военное искусство в целом.

Безо всякого сомнения XXI век будет период дальнейшего совершенствования бронетанковых и механизированных войск, что подтвердит их значение как важного фактора успеха в вооруженной борьбе, при одновременном сочетании скорости действия и огневой мощи, прежде всего в области точности орудий и увеличения дальности действия. Реально можно ожидать дальнейшее повышение качества бронезащиты новых поколений боевых машин, что обеспечит восстановление нарушенного равновесия между подвижностью, огневой мощью и бронезащитой.

Создание и развитие военного школьного дела в Сербии 1830–1919

Проф. д-р Милое Пршич, полковник

В начале сложного и длительного процесса создания командных кадров сербского войска автор „связывает“ с первыми годами и десятилетиями XIX века, но не и с его половиной, когда основано первое военно-учебное заведение в Сербии, прежде всего потому, что командные кадры повстанческих сил создавались в ходе вооруженного восстания, а и поэтому, что значительно раньше 1850 года были попытки создания военных школ, с целью образования офицеров для регулярной армии. С этого года военное школьное дело, за исключением непродолжительных перерывов во время освободительных войн Сербии и Черногории, непрерывно развивается.

Научные законы войны

Канд. наук Слободан Микич

В статье автор пытается дать ответ на один из основных вопросов науки о войне: существуют ли и какие научные законы войны имеются? В иностранной, в частности в нашей теории недостаточно рассматри-

ваются эти вопросы, а также неполно и неопределенно уточняются и объясняются некоторые законы войны.

Автором отстаивается позиция, что войной владеют закономерности и законы как и другими общественными явлениями. Им выделяются и определяются два закона войны: закон становления войны и закон соотношения сил в войне. Определением и объяснением этих законов автор попытался разъяснить их характеристики, основную структуру и способы их проявления в войне. Исходя из характеристик войны, он подчеркивает их общность и принципиальность как исключительно сложные общественные явления. Кроме того, он предлагает критическое рассмотрение и исследование законов, относящихся к войне, пересмотр данных предложений и столкновение аргументов и результатов научных исследований.

Угроза безопасности государств

Канд. наук Милан Миялковски, полковник

Опасности, поставляющие под угрозу безопасность государства, наиболее часто проистекают из общественно-исторических условий, состояния международных отношений, причем в каждом государстве отдельно, так что их опознавание является важным предварительным условием защиты. Подлинность и специфичность каждого государства, с одной стороны, и частность опасности, с другой стороны, предоставляют возможность угрозы безопасности одного государства, причем это не относится и к другому государству.

Процесс угрозы безопасности государства меняется в согласии с характером событий в государстве и его окружении. В принципе он охватывает невооруженные и вооруженные деятельности, посредством которых их носители пытаются модифицировать, подрывать, дестабилизировать, менять, компрометировать, отнимать, разрушать или уничтожать ценности государства, на которое совершают нападение, чтобы осуществить свои цели и интересы.

Наряду с агрессией, являющейся преобладающей формой угрозы безопасности государства, еще более сильной формой угрозы могут быть возможные субъективные слабости государства, подверженного нападению, несмотря на то проявляются ли они в форме недействия или действия.

Научная (теоретическая) учрежденность оперативного искусства как дисциплины военного искусства (полемистики)

Канд. наук Дмитар Арула, полковник

В статье указывается на актуальные проблемы в развитии военно-научной работы у нас, в основных чертах обрабатывается вопрос научной обоснованности системы военных наук и научной (не)учрежденности военного искусства (полемистики), и в конце, как основной,

рассматривался один из самых спорных вопросов – статус оперативного искусства как (научной) дисциплины военного искусства (полемики).

Действующей структурой системы военных наук, принятой после симпозиума о военной науке в 1970 году, ни одна серьезная проблема в этой области не получила окончательного решения, так что существует потребность в новой генеральной концепции системы военных наук в обществе. Это обеспечило бы создание институциональных предпосылок для утверждения военно-научной деятельности.

Военное искусство уже продолжительное время по-разному толкуется в мире и у нас, а этим прямым способом обуславливается ответ на вопрос научной (теоретической) учрежденности оперативного искусства как его дисциплины. В последнее время в нашей научной и специальной общественности, наряду с часто противоположными позициями, возникают более сильно выраженные размышления и сознания, на основании которых, при помощи анализа развития военного искусства и его научных составляющих, рекомендуются новые взгляды на обоснованность и системность военного искусства как науки и искусства. Таким образом, наряду с отсативанием позиции о полемике как науке, намечается и возможность учреждения ее новых научных дисциплин.

Бесспорно, оперативное искусство, наряду с стратегией и тактикой, является дисциплиной (праксеологической) и военного искусства. Но, когда речь идет об оперативном искусстве как научной дисциплине, о развитости ее составляющих, в частности, о возможности „уровеньской“ дифференциации вооруженной борьбы, как объекта (предмета) исследования военного искусства, на борьбу, бой и операцию, по некоторым авторам, проблема пока остается нерешенной. Однако, по некоторым нашим преобладающим официальным и некоторым авторским позициям, оперативное искусство считается дисциплиной военного искусства как науки и искусства.

Генерал Живко Павлович, солдат и академик

Божидар Йовович

Один из самых знаменитых слушателей известной сербской Военной академии, военный теоретик, ученый и мыслитель ушел в историю и память под конец апреля 1938 года. До своего ухода он провожал свиту своих бывших сотрудников и командующих; воеводу Радомира Путника, воеводу Степу Степановича и воеводу Живоина Мишича. Пережил его только воевода Петар Бойович – некоего было его провожать.

Выше всех этих исполинов генерал Живко Павлович поднялся научным подходом к военной теории и толкованию событий, в которых он сам принимал участие. Ни один из наших воевод, сколько бы умело он ни командовал войсками на поле боя или проверял свои силы в теоретических работах, не достиг как мыслитель или ученый Живко Павловича. Его аналитический подход к военным событиям больше

походит на выступления профессора университета, чем на высказывания стратега и командующего.

Его оспаривали и клеветали в самих военных верхах, и поэтому его уволили в отставку немедленного после его приема в Академию наук. В годы отставки он сотворил лучшие свои произведения. Оставшиеся после него рукописи не обработаны и не объявлены теми, которые на это обязывала должность, но Сербской академией наук и искусств. В отличие от наших других знаменитых людей, дело Живко Павловича осталось без специальной и научной обработки. Оно ждет более опытных и образованных аналитиков, которые дадут справедливый суд о людях и их заслугах в этом периоде.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Графичко-технички цртач
Оливера Синадиновић

Преводиоци:
на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.700 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Југословенски библиографско-информацијски институт